

Byggðastofnun

Ástand og horfur í þróun byggðar Byggðaaætlanir og byggðaaðgerðir

Fylgiskjal með tillögu til þingsályktunar um
stefnumótandi byggðaaætlun fyrir árin 2006-2009

Efnisyfirlit

Formáli:	3
1 Byggðaaætlanir og framkvæmd	5
1.1 Byggðaaætlanir	5
1.2 Styrkir til sérstaks átaks 2003	10
1.3 Fjárhagsstuðningur	14
2 Ástand og horfur	17
2.1 Mannfjöldi og störf	17
2.2 Samgöngur og fjarskipti	25
2.3 Menning og menntun	26
2.4 Opinber starfsemi	27
2.5 Atvinnuvegir	28
2.6 Landshlutar	31
3 Áherslusvið byggðaaætlunar 2006-2009	35
4 Byggðaaætlanir og aðgerðir á Norðurlöndum	36
4.1 Danmörk	37
4.2 Finnland	37
4.3 Noregur	38
4.4 Svíþjóð	39
5 Norrænt samtarf um byggðamál	41
5.1 NERP	41
5.2 Nordregio	43
5.3 NORA	43
5.4 Samstarf Norðurlanda og Evrópusambandsins, NPP	45
5.4.1 Verkefni Norðurslóðaáætlunarinnar	47
6 Byggðastefna og aðgerðir í Evrópusambandinu	51
6.1 Styrktaráætlanir og sjóðir	51
6.2 Áherslur 2007-2013	52
6.3 Svæðaeinkenni og aukinn kostnaðarhluti	53
6.4 ESDP og ESPON	54
7 Byggðaaætlanir í Kaliforníu	56
Heimildaskrá	58

Formáli

Markaðsvæðing vestrænna þjóðfélaga var eitt af einkennum síðustu aldar, markaðsvæðing vex enn og framleiðsla á vörum og þjónustu fyrir markað knýr þessi þjóðfélög. Markaðssvæði hafa stækkað frá því að miðast við stað, síðan land og nú má tala um einn alþjóðlegan markað. Önnur þjóðlönd en hin vestrænu eru einnig að markaðsvæðast, bætast við hið alþjóðlega markaðssvæði og alþjóðavæðingin er eitt helsta einkenni samtímans.

Vaxandi verkskipting, sérhæfing og landrænn aðskilnaður verkþátta hefur fylgt markaðsvæðingunni ásamt stórfelldum fólksflutningum, miklum vexti borga og fólksfækkun til sveita. Stjórnvöld hafa hvarvetna brugðist við með byggðastefnu, áætlunum og aðgerðum til mótvægis. Byggðastefna og aðgerðir hafa breyst og þróast frá stuðningi við atvinnugreinar sem hafa látið undan síga á markaði, miðast æ víðar við að aðstoða borgir, héruð og landshluta við að taka þátt í alþjóðavæðingunni og bæta og jafna samkeppnisskilyrði svæða í efnahagslegu og félagslegu tilliti. Á sama hátt hafa stoðkerfi fyrir atvinnuvegi og byggðir í þessum löndum byggst sífellt meira á menntun, nýsköpun, rannsóknnum og fjölþjóðlegu samstarfi. Nýsköpun og nýbreytni, einkum á Norðurlöndum, varðar ekki einungis fyrirtæki heldur jafnvel enn frekar opinbera stjórnsýslu og þjónustu ríkis, amta eða fylkja og sveitarfélaga. Áætlanir um byggðaþróun miða að styrkari samkeppnisstöðu með því að samþætta áætlanir hinna ýmsu ráðuneyta, sveitarfélaga og atvinnugreina. Áhersla er samt á lýðræðisþróun og aðild heimamanna að ákvörðunum og sífellt meiri áhersla er lögð á uppbyggingu sem byggist á staðbundnum sérkennum, menningu og náttúru. Norðurlöndin öll og Evrópusambandið leggja mikla áherslu á sjálfbæra þróun og í Evrópusambandinu er mikil áhersla lögð á byggðaþróun, rannsóknir, undirbúning og áætlanir, mikið starf unnið og stórir sjóðir til fjárveitinga.

Íslensk samfélagsþróun hefur um margt líkst þróun annarra markaðsvæddra samfélaga, stöðugur fólksflutningur verið til höfuðborgarsvæðisins og raunar svo mikill að íbúafjöldi þar, sem hlutfall af heildarfjölda landsmanna, á sér vart hliðstæðu. Kannski stafar þetta af því hversu fámenn íslenska þjóðin er og lítill markaður. Fámenni margra sveitarfélaga í landinu veldur því að þau eru ekki fær um að veita íbúum þá þjónustu og skapa þau búsetuskilyrði sem þeir krefjast í auknu mæli. Höfuðborgarsvæðið hefur eflst til að verða samkeppnishæft í alþjóðlegu samhengi og þróun þess hefur mikla þýðingu fyrir aðra hluta landsins, ekki aðeins að fólk geti flust þangað, heldur skilar það aftur

sérmenntuðu fólki og býður sérhæfða þjónustu og störf sem annars þyrfti að sækja yfir hafið.

Með Byggðaáætlun 2002-2005 var mörkuð byggðastefna með svipuðum áherslum og í öðrum löndum Vestur-Evrópu, að efla byggðir til sjálfbærni með því að styrkja samkeppnisstöðu þeirra, bæta búsetuskilyrði og samgöngur, stækka markaðssvæði með styrktum byggðakjörnum og efla menningar-, mennta- og rannsóknastarf. Að auki er áhersla á stoðkerfi atvinnuveganna og á alþjóðlegt samstarf um byggðamál. Byggðaáætluninni hefur verið fylgt eftir með aðgerðaáætlunum, svæðisáætlunum og vaxtarsamningum fyrir nokkur svæði, nýjum samningum við atvinnuþróunarfélög og auknu fjölþjóðlegu samstarfi um rannsóknir í byggðamálum. Rannsóknastarf í byggðamálum er vaxandi sem og aðild Íslendinga að fjölþjóðlegu rannsóknasamstarfi. Þetta starf er mikilvæg forsenda fyrir aðgerðir og nýsköpun í byggðamálum og árangur mun skila sér á komandi árum.

Opinber fjárstuðningur við fyrirtæki í byggðum landsins hefur aðallega byggst á lánveitingum en slík fyrirgreiðsla er víða víkjandi byggðaaðgerð. Aðstæður á íslenskum lánamarkaði hafa breyst mikið á síðustu misserum og endurskoðun á formi og fyrirkomulagi opinbers fjárstuðnings við fólk og fyrirtæki undir formerkjum byggðastefnu er nú tímabær.

Í þessu fylgiriti með Byggðaáætlun 2006-2009 er stiklað á stóru í þróun byggðamála síðustu ár hér á landi og leitast við að setja þau í samhengi við þróun byggðamála erlendis og lýsa þannig grundvelli Byggðaáætlunar.

Siðmenntað samfélag, sem virðir gildi menningar, velferðar, samhjálp, samkeppnishæfni og framfara í frjálsu atvinnulífi, hlýtur að framfylgja byggðastefnu. Byggðastefna er víða umdeild en hvorki er deilt um mikilvægi þess fyrir þjóðlíf að hafa byggðastefnu né mikilvægi þess, að samfélagsþróun leiði til framfara og jafnræðis borgaranna.

1 Byggðaáætlanir og framkvæmd

1.1 Byggðaáætlanir

Byggðaáætlun er eitt áhald stjórnvalda til að jafna skilyrði til atvinnu- og mannlífs í landinu og bæta samkeppnishæfni byggða, ekki til þess að tryggja búsetu fólks miðað við framleiðsluhætti liðins tíma. Störfum hefur fækkað í landbúnaði og fiskiðnaði á Íslandi líkt og í frumvinnslu og úrvinnsluiðnaði í öðrum markaðsvæddum þjóðfélögum og þeim hefur fjölgað í þekkingariðnaði og þjónustu sem þurfa annað umhverfi. Breyttir framleiðsluhættir leiða af sér breytta samfélagshætti, búsetu fólks og fyrirtækja. Markaðssvæði; verslunar-, þjónustu- og atvinnusvæði, og samkeppnishæfni þeirra verða mikilvægari en lítil sveitarfélög, vægi atvinnugreina breytist og arðsemiskrafan verður áhrifameiri.

Vöxtur borganna er eitt af einkennum markaðssamfélagsins og það má sjá um allan heim þó vart finnst svo stórt hlutfall þjóðar í einni borg eins og á Íslandi. Í öllum löndum Vestur-Evrópu og Norður-Ameríku standa stjórnvöld fyrir byggðastefnu sem ekki er beint gegn meginstöðum markaðssamfélagsins og í Evrópubandalaginu mest til breytinga á svæðum þar sem markaðsaðstæður eru erfiðar og þá einkum í dreifbýli og jaðarbyggðum. Byggðastefna vísar að jafnaði til stefnumörkunar um stuðning hins opinbera við slík svæði, að stefnt sé að stuðningi til jöfnunar í samkeppni við önnur svæði innan ríkis eða ríkjabandalags vegna efnahags- eða félagslegs aðstöðumunar sem ekki er álitinn réttlætanlegur.

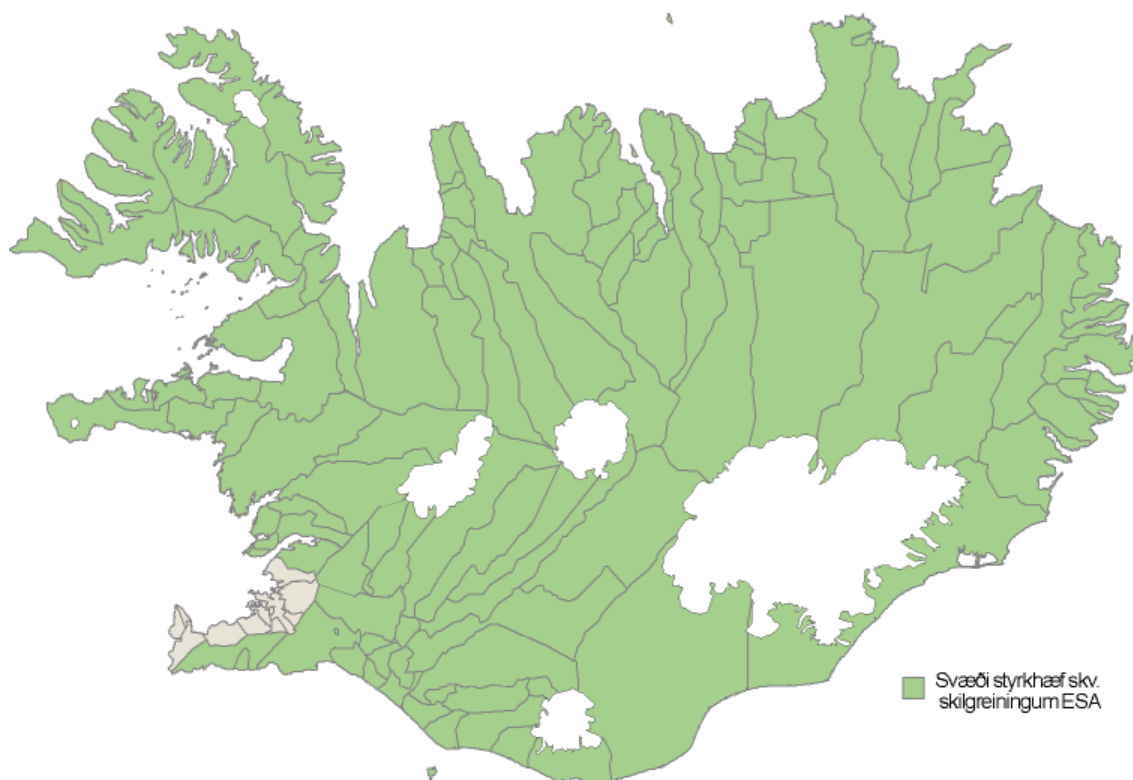
Byggðastefna byggir á þeirri forsendu að metið sé eðli og umfang þess vanda sem steðjar að dreifbýli og jaðarbyggðum og á þeim auðlindum sem skipta mestu máli fyrir langtímaþróun þeirra og mikil áhersla er á byggðarannsóknir í flestum löndum Evrópu og Ameríku.

Áherslur í byggðastefnu hafa verið að breytast á undanförunum árum. Bæði Efnahags- og framfarastofnunin (OECD) og Evrópusambandið (ESB) hafa í stefnumörkun sinni beint sjónum að aðgerðum sem auka líkur á því að byggðasvæði eigi auðveldara með að standa á eigin fótum í fjölþjóðlegu markaðsumhverfi. Dregið hefur úr aðgerðum sem beinast fyrst og fremst að einni atvinnugrein en sjónum verið beint að tilteknum svæðum og þeim möguleikum sem fólgnir eru í umhverfi þeirra og menningararfi. Í samræmi við það er fjármagni veitt til svæðisbundinna tilrauna- og þróunarverkefna. Árangur þeirra getur orðið grundvöllur að víðtækri stefnumörkun og orðið fordæmi fyrir

önnur svæði. Í þeirri stefnumótunarvinnu sem nú stendur yfir hjá Evrópusambandinu og á vettvangi alþjóðaviðskipta með matvæli er áherslan að færast frá niðurgreiðslukerfi yfir á stuðning við afmörkuð svæði og umbætur í umhverfismálum framleiðslunnar (grænar greiðslur).

Áherslur í byggðastefnu hafa verið færast yfir á að

- virkja íbúa til fjárfestingar í nýjum tækifærum sem byggja á hagnýtingu auðlinda sem fyrir eru,
- bæta samkeppnishæfni atvinnulífsins til lengri tíma litið,
- efla nýsköpun og að auka fjölbreytni atvinnustarfsemi,
- auka verðmæti og gæði vöru og þjónustu,
- styðja aðferðir sem uppfylla strangar kröfur um verndun umhverfisins.

Ísland: ESA-svæði.

ESA, Eftirlitsstofnun EFTA, skilgreinir svæði sem ríkið má veita fjárhagsstuðning til uppbyggingar. Starfssvæði Byggðastofnunar nær yfir allt Reykjanes en fjárstuðningur er takmarkaður.

Byggðarannsóknir og áætlanir eru líka umfangsmiklar vestanhafs, í Kanada og Bandaríkjunum þar sem mikil áhersla er á þýðingu skipulags byggðar fyrir lífsgæði fólks. Uppbygging Kaliforníuríkis í Silicon Valley er heimsþekkt og hefur víða orðið fyrirmynd, t.d. í Finnlandi, þangað sem sóttar hafa verið fyrirmyndir fyrir klasasamstarf og vaxtarsamninga á Íslandi.

Byggðaáætlanir á Íslandi voru miðaðar við afmörkuð svæði, t.d. Vestfirði og Inn-Djúp, eða við atvinnugreinar eins og Hraðfrystihúsaáætlunin 1976. Þær voru gerðar af

Byggðastofnun. Vinna á vegum Byggðastofnunar færðist þó yfir á það á 10. áratug síðustu aldar að skilgreina svæði eftir ríkjandi aðstæðum í atvinnuháttum, tekjum og öðrum samfélagsþáttum í þeirri viðleitni að skapa grundvöll fyrir markvissar svæðisbundnar áætlanir og aðgerðir.

Öflun grunnupplýsinga og vinnsla þeirra hefur verið mikill hluti þeirrar vinnu sem lögð hefur verið í byggðaaætlanir. Tölulegar og landrænar upplýsingar um byggðir landsins hafa ekki verið mjög aðgengilegar og eru ekki enn. Mikilvæg forsenda allrar áætlanagerðar er gott aðgengi að vönduðum grundvallarupplýsingum og slíkt aðgengi er því enn mikilvægur þáttur við gerð byggðaaætlana.

Eitt af einkennum svæðisbundinna byggðaaætlana var eflaust áhersla á þróun atvinnuvega sem fyrir voru þó þeir væru ekki vaxandi og á uppbyggingu opinberrar þjónustu. Þær voru grundvöllur fjárveitinga af hálfu ríkisins til uppbyggingar atvinnuvega í byggðum landsins meira en áætlanir um uppbyggingu opinberrar þjónustu. Sú þjónusta hefur að miklu leyti byggst upp á höfuðborgarsvæðinu.

Byggðastofnun setti fram athyglisverða tillögu í framfylgd byggðaaætlunar 1999-2001 þar sem slegið var á nýja strengi. Tillagan var um að setja á laggirnar sérstök þróunarsetur á landsbyggðinni. Þau áttu að byggja á klasamyndun atvinnuþróunarfélaga, háskóla og rannsóknarstofnana atvinnuveganna og verða vettvangur fyrir uppbyggingu rannsóknarstarfs og aðstoð við frumkvöðla með sérstaka áherslu á starfsemi tengda staðháttum. Markmið með þróunarsetrunum áttu að vera að

- veita atvinnuráðgjöf og aðstoða við stofnun nýrra fyrirtækja,
- auka rannsóknar- og þróunarstarf á landsbyggðinni og tengja það rannsóknar- og þróunarstarfi á höfuðborgarsvæðinu,
- veita fjármagn til rannsókna og nýsköpunar,
- efla félagslegar forsendur búsetu á landsbyggðinni.

Þessi tillaga hefur orðið að veruleika að nokkru í breyttri mynd. Þekkingarstofnunum hefur fjölgað út um land á síðustu árum, öðrum vaxið fiskur um hrygg og starf atvinnuþróunarfélaga að rannsóknum hefur aukist mjög.

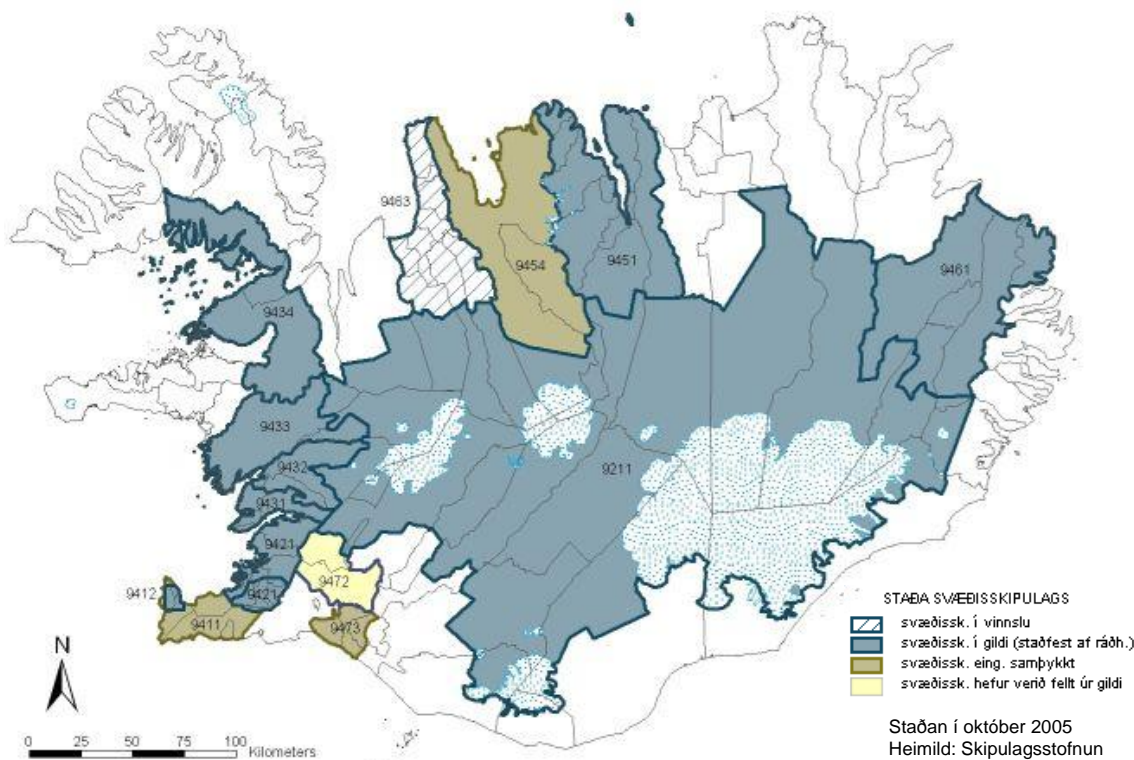
Byggðaaætlun 2002-2005 markaði áherslubreytingar og nýjar áherslur. Meiri áhersla var lögð á menntun og menningu, á að efla atvinnuþróun og nýsköpun og á frumkvæði og þátttöku heimamanna í því starfi. Þessar áherslur voru undir merkjum sjálfbærrar þróunar og bættrar samkeppnishæfni byggðanna og var fylgt eftir með aðgerðaaætlun sem er í framkvæmd. Í þeirri framkvæmd hafa vaxtarsamningar fyrir skilgreind svæði verið farvegur nánari starfsáætlana og framkvæmd þeirra hefur verið falin svæðisbundnum atvinnuþróunarfélögum. Vaxtarsamningur hefur verið gerður fyrir Eyjafjarðarsvæðið í kjölfar þess að gerð var byggðaaætlun fyrir svæðið. Svipuðum vinnubrögðum var beitt fyrir Vestfirði þar sem vinna við vaxtarsamning er langt komin á haustdögum 2005. Unnið er að gerð vaxtarsamninga á Suðurlandi með áherslu á Vestmannaeyjar og á Austurlandi með áherslu á Höfn og undirbúningur er hafinn að gerð vaxtarsamninga á Vesturlandi og Norðurlandi vestra.

Vaxtarsamningur er framkvæmdaaætlun (tíma-, vinnu- og kostnaðaráætlun) um nýsköpun á tilgreindum sviðum atvinnumála fyrir tiltekið svæði. Hann byggir á samkomulagi opinberra aðila og einkaaðila um leiðir til að ná settum markmiðum. Hann er aðferð til þess að leiða saman mennta- og rannsóknastofnanir og fyrirtæki á þeim sviðum sem samningurinn nær til.

Undirbúningur að Byggðaáætlun 2002-2005 var um margt ólíkur undirbúningi annarra byggðaáætlana, einkum að því leyti að skipaðir voru faghópar til vinnunnar með aðild fólks úr öllum landshlutum.

Líta má á svæðisskipulagsgerð samkvæmt Skipulags- og byggingarlögum sem eina gerð byggðaáætlana. Svæðisskipulag þarf að ná yfir tvö sveitarfélög hið minnsta en í flestum tilvikum taka fleiri sveitarfélög sig saman um slíkt skipulag og víða er miðað við gömlu sýslurnar. Sveitarfélög eru nú að sameinast í eitt í sumum sýslum og staðbundin markaðssvæði eru sums staðar orðin stærri en þær, t.d. þjónustusvæði sérhæfðrar þjónustu og verslunarsvæði lágvöruverðsverslana. Því er það svæði sem svæðisskipulag nær yfir víða orðið minna en þyrfti til þess að fullnýta kosti slíkrar áætlunargerðar.

Svæðisskipulag og svæðisbundin byggðaáætlun hafa ekki verið gerð samhliða á Íslandi en það var þó nánast raunin í Eyjafirði þar sem byggðaáætlun var gerð í kjölfar svæðisskipulags og á eftir fylgdi síðan vinna við vaxtarsamning fyrir Eyjafjarðarsvæðið. Í þessari áætlanagerð fólst mikil undirbúningsvinna fyrir vaxtarsamninginn.

Flest sveitarfélög gera ráð fyrir fólksfjölgun í aðalskipulagsáætlunum og sveitarfélög á höfuðborgarsvæðinu gera ráð fyrir að fólksstraumurinn þangað haldi áfram eins og áður. Sveitarfélög gera ekki í aðalskipulagsáætlunum ráð fyrir samdrætti í þjónustu ríkisins. Ráðuneyti gera áætlanir og t.d. hefur Heilbrigðisráðuneytið gengist fyrir samningum um samstarf heilbrigðisstofnana í landshlutum, Samgönguráðuneyti gerir samgönguáætlun fyrir landið allt, ferðamálaáætlun og fjarskiptaáætlun og áætlanir á sviði mennta og menningar eru gerðar af Menntamálaráðuneytinu.

Ástæða er til að samhæfa þessar áætlanir, mynda samtöðu um framtíðarsýn fyrir stærri landshluta en sveitarfélög og þá með hliðsjón af áætlunum ríkisstofnana, breyta

samkeppnisáherslum sveitarfélaga á sama markaðssvæði og færa til víglínur. Ástæða er líka til að samræma áherslur í áætlunum ríkisstofnana, byggðaáætlun og áætlunum sveitarfélaga og landssvæða. Samfelldur þróunarferill byggðaáætlunar fyrir landið allt er þess vegna áherslumál, að stungin sé út samstarfsverkefni og rannsóknarsvið sem aftur hafi áhrif á byggðaáætlunina og komi fram við endurskoðun hennar. Mikilvægt er að slíkri samhæfðri áætlanagerð sé fundinn lýðræðislegur farvegur þar sem íbúar geta tekið virkan þátt.

Í þessum samfellda þróunarferli byggðaáætlunar er sambandið við svipaða starfsemi í öðrum löndum mikilvægt, einkum á Norðurlöndum og í Evrópusambandinu, ekki síst vegna þess að byggðaáætlanir og starfsreglur tengdar henni lúta tilskipunum sambandsins og eru teknar inn í íslenska löggjöf. Frumvarp til laga um mat á umhverfisáhrifum áætlana í samræmi við tilskipun ESB er í undirbúningi. Þannig er útlit fyrir að framvegis verði að meta áhrif byggðaáætlana og margra annarra áætlana ríkis og sveitarfélaga á umhverfi, náttúrufer, samfélag og efnahag, með tilliti til sjálfbærrar þróunar samkvæmt reglum ESB.

Byggðastofnun hefur tekið upp samstarf við Skipulagsstofnun um verkefni á sviði landshlutaáætlana sem byggist á skipulagsviðhorfum og aðferðum sem tíðkast í Evrópusambandinu, “Spatial Planning and Development”. Verkefnið mun verða unnið á árunum 2005 til 2007 og þess er vænst að mynd fái af því hvernig þessi aðferð hentar hér á landi og hvernig megi innleiða hana. Samkvæmt þessari aðferð eru aðstæður metnar saman með tilliti til sjálfbærrar þróunar, áætlanir samhæfðar og mótvægisáðgerðir skilgreindar á þeim þremur sviðum sem liggja til grundvallar sjálfbærri þróun, náttúruferi, samfélagi og efnahag.

Landshlutaáætlun felur í sér sameiginlega framtíðarsýn og stefnumótun fyrir stórt svæði, þar sem stefnt er að sjálfbærri þróun og samkeppnishæfni. Hún byggist á faglegum og lýðræðislegum grundvelli og getur því orðið leiðarvísir fyrir vaxtarsamninga og aðrar framkvæmdaáætlanir um tiltekin mál og tiltekin svæði.

Byggðaþróunarstarf á vegum atvinnuþróunarfélaga hefur vaxið á síðustu árum. Starf þeirra á sviði ráðgjafar, fræðslu, nýsköpunar, markaðssetningar, rannsókna og stjórnunar samstarfsverkefna hefur allt aukist. Þau hafa sýnt fram á gildi sitt og þess að þetta starf fari fram í byggðum landsins. Átta atvinnuþróunarfélög byggja starf sitt á samningum við Byggðastofnun um byggða- og atvinnuþróun og um sérstök verkefni. Þessir samningar grundvallast á árlegum fjárveitingum Alþingis. Félögin átta eru grundvölluð á svæðisbundnum samtökum sveitarfélaga og starfa sjálfstætt, starfshættir þeirra eru mismunandi en samstarf þeirra við Byggðastofnun og Impru Nýsköpunarmiðstöð er mikið. Þannig gangast þau fyrir námskeiðum um þessar mundir um klasa og klasasamstarf sem byggjast á samningi Impru og Byggðastofnunar. Auk þeirra átta félaga sem gert hafa starfssamning við Byggðastofnun eru starfandi nokkur staðbundin félög, t.d. í Vestmannaeyjum og á Akranesi. Byggðastofnun hefur einnig gert samstarfssamninga við aðrar stofnanir um samstarf þar sem einnig er kveðið á um samstarf þessara stofnana við atvinnuþróunarfélög. Þar á meðal eru Útflutningsráð, Bændasamtök Íslands, Viðskiptaþjónusta utanríkisráðuneytisins, Rannsóknarstofnun fiskiðnaðarins, Háskólinn á Akureyri, Rannsóknariðstöð Íslands, Listaháskóli Íslands, Nýsköpunarsjóður atvinnulífsins, Þjóðminjasafn Íslands, Hólaskóli, Háskóli Íslands og Iðntæknistofnun.

Rannsóknir eru forsenda byggðaáætlana og mikilvægi þeirra fyrir byggðapróunarstarf er vaxandi. Byggðastofnun hefur haft umsjón með hluta af styrkjakerfum sem tengjast Evrópusambandinu og norrænu samstarfi í byggðamálum. Því hefur stofnunin verið í samstarfi við sprotafyrirtæki á höfuðborgarsvæðinu þar sem þau hafa skilyrði til viðgangs og þá með þeim væntingum að starfið muni skila sér út fyrir höfuðborgarsvæðið, hafa áhrif á fyrirtæki um allt land og að stofnunin geti átt þátt í því, m.a. með byggðaáætlunum og samstarfi við aðrar stofnanir.

1.2 Styrkir til sérstaks átaks 2003

Þann 14. mars 2003 ákvað ríkisstjórnin að verja 700 milljónum króna til atvinnuátaks á landsbyggðinni. Byggðastofnun var falið að ráðstafa 500 milljónum af þessu fé, 350 milljónum króna til fjárfestinga í álitlegum sprotafyrirtækjum og 150 milljónum til að styrkja verkefni sem til þess væru fallin að efla grunngerð nýsköpunar og atvinnuþróunar í byggðum landsins.

Skilyrði fyrir kaupum á hlutafé í fyrirtækjum voru helst:

- Ríkt nýsköpunargildi og fjölgun starfa.
- Hæfir stjórnendur og raunhæfar áætlanir.
- Fjárhagslegur styrkur til að ljúka verkefninu.
- Heilbrigður rekstur og efnahagur.
- Skýr og afmörkuð framkvæmdaáætlun með upplýsingum um fjárförf og fjárfestingu.

98 umsóknir bárust frá fyrirtækjum, alls að fjárhæð 1.750 milljónir en 23 voru samþykktar. Hlutafé sem keypt var skiptist svo á milli greina:

Sjávarútvegur og tengdar greinar	90.000.000,-
Iðnaður, landbúnaður, líftækni, upplýsingatækni og tengdar greinar.	232.600.000,-
Ferðapjónusta og tengdar greinar	25.000.000,-

Hlutafé var keypt í eftirtöldum fyrirtækjum eins og tilgreint er:

• ORF líftækni hf.	Möðruvöllum	30.000.000 kr
• Baðfélag Mývatnssveitar ehf.	Reykjahlið	25.000.000 kr.
• Íslenskur kúfiskur ehf.	Þórshöfn	25.000.000 kr.
• Primex ehf.	Siglufirði	25.000.000 kr.
• Skaginn hf.	Akranesi	25.000.000 kr.
• Feyging ehf.	Þorlákshöfn	22.000.000 kr.
• Globodent á Íslandi ehf.	Akureyri	20.000.000 kr.
• MT bílar ehf.	Ólafsfirði	20.000.000 kr.
• Reykofninn ehf.	Stykkishólmi	20.000.000 kr.
• Doc hf.	Húsavík	15.000.000 kr.
• HEX tækni ehf.	Akureyri	15.000.000 kr.
• HotMobileMail ehf.	Bolungarvík	15.000.000 kr.
• Bonus Ortho System Ísland hf.	Ólafsfirði	10.000.000 kr.
• Fjölnet hf.	Sauðárkróki	10.000.000 kr.

• Norðurós ehf.	Blönduósi	10.000.000 kr.
• Saxa smiðjufélag ehf.	Stöðvarfirði	10.000.000 kr.
• Sindraberg ehf.	Ísafirði	10.000.000 kr.
• Þvottatækni ehf.	Seyðisfirði	10.000.000 kr.
• Kjörorka ehf.	Hvolsvelli	8.000.000 kr.
• Trico ehf.	Akranesi	8.000.000 kr.
• Rennex ehf.	Ísafirði	6.000.000 kr.
• Íslenska polyolfélagið	Vestmannaeyjum	5.000.000 kr.
• Yrkjar ehf.	Eyja- og Miklaholtshreppi	3.600.000 kr.

Úr hinum hlutanum, sem Byggðastofnun var falið að nota til að styrkja verkefni, sem til þess væru fallin að efla grunngerð nýsköpunar og atvinnuþróunar í byggðum landsins, voru 150 milljónir króna til ráðstöfunar. Fyrstu styrkveitingar voru samþykktar síðla árs 2003 og vinna við val verkefna stóð fram á árið 2005. Samþykktir voru styrkir til 45 verkefna eða til um helming þeirra verkefna sem sótt var um styrki til. Styrkfjárhæðir náðu aldrei yfir 50% af kostnaði við verkefni og í flestum tilvikum var styrkhlutfallið mun lægra.

Verkefni eru fjölbreytt og niðurstöður þeirra geta leitt til breyttra áherslna og aðgerðatillagna í byggðaaáætlun. Til dæmis má nefna að mikil áhersla hefur verið lögð á ferðaþjónustu sem byggðamál, arðsemi greinarinnar samt verið umdeild, en bent á þýðingu hennar fyrir aðrar greinar og samfélagið. Áhrifin hafa þó ekki verið metin en staðbundin áhrif ferðaþjónustu eru einmitt eitt þeirra verkefna sem Byggðastofnun veitti fjárstuðning úr fyrirnefndum sjóði. Niðurstaðan kann að skipta miklu, mestu fyrir jaðarsvæðin þar sem samkeppnishæfnin er minnst, fábreytni er í atvinnulífi og langt að sækja þjónustu og atvinnu utan heimilis. Þar geta góð sóknarfæri verið í ferðaþjónustu og mikilvægt að skilja hagræn og staðbundin áhrif hennar.

Hér að neðan má sjá hvernig styrkir flokkast en flokkar geta þó skarast, t.d. getur verkefni flokkast bæði sem ferðaþjónusta og menning og verkefni sem flokkast til nýsköpunar- og þróunarverkefna geta fjallað um ýmsar atvinnugreinar.

Ráðstöfun

Flokkur	Fjöldi verkefna	Styrkhlutfall %
Menning	5	15
Menntun	11	23
Rannsóknir	6	14
Nýsköpun og þróun	16	35
Ferðaþjónusta	7	13
Alls	45	100

Flestar umsóknir bárust frá Norðurlandi vestra og eystra en úthlutun styrkja dreifðist nokkuð jafnt yfir landshluta, utan Reykjaness. Nokkrar umsóknir bárust frá Reykjavík. Í mörgum verkefnum stóðu nokkrir aðilar úr fleiri en einum landshluta saman að umsóknum og því er skipting eftir landshlutum ekki hrein. Að auki ná mörg verkefnanna til landsins alls, nokkurra svæða á landinu eða að hægt er að nota þau til fyrirmyndar.

Yfirlit yfir verkefni sem styrkt voru:

- Efling frumkvöðlafræðslu, Frumkvöðlafræðslan SES, Höfn í Hornafirði. Undirbúningur að stofnun sjálfseignarstofnunar um frumkvöðlafræðslu á Íslandi. Markmiðið er að efla og styrkja

frumkvöðlafræðslu með hliðsjón af grunn- og framhaldsskólum og fullorðinsfræðslu. Styrkfjárhæð kr. 2.600.000.-

- Þróun og framfarir með þróun “vörumerkis bæja”, Brandr, Akureyrarbær. Þetta er NPP-verkefni með þátttöku Íslands, Noregs og Svíþjóðar og markmið þess er að styrkja ímynd sveitarfélaga sem þátt taka með markaðssetningu og kynningu. Styrkfjárhæð kr. 2.700.000.-
- Rannsókn á nýsköpunarkerfum á jaðarsvæðum, Rannsóknarstofnun Háskólans á Akureyri. NPP-verkefni sem snýst um upplýsingaöflun og greiningu á grunngerð nýsköpunarumhverfis í ákveðnum atvinnugreinum á völdum landsbyggðarsvæðum. Íslenska rannsóknin beindist að nýsköpunarumhverfi landbúnaðar og ferðaþjónustu á Norðurlandi vestra. Styrkfjárhæð kr. 1.500.000.-
- Rannsókn á hógum og viðhorfum innflytjenda, Fjölmenningssetur á Ísafirði. Með verkefninu á að finna leiðir til að fá innflytjendur til að taka virkari þátt í samfélaginu, bæta þjónustu við þá og auðvelda sveitarfélögum að móta stefnu í málefnum útlendinga. Styrkfjárhæð kr. 1.100.000.-
- Ungir frumkvöðlar, Young Entrepreneurship Factory, Atvinnuráðgjöf Vesturlands. NPP-verkefni sem byggir á að örva nýsköpun og frumkvöðlastarf meðal ungs fólks á landsbyggðinni. Haldin verða námskeið og staðið fyrir samkeppni. Styrkfjárhæð kr. 3.200.000.-
- Einkahagur, gerð námsefnis fyrir grunnskóla og námskeiðahald, Junior Achievement á Íslandi. Verkefnið felst í námskeiðahaldi fyrir grunnskólanemendur með það að markmiði að auka skilning þeirra á markaðs- og efnahagsmálum. Styrkfjárhæð kr. 2.450.000.-
- Greining á möguleikum á klasamyndun á norðanverðum Vestfjörðum, Atvinnuþróunarfélag Vestfjarða. Greina möguleika á og stuðla að klasamyndun á Vestfjörðum. Með því verði atvinnulíf á svæðinu styrkt og nýsköpun aukin. Styrkfjárhæð kr. 4.675.000.-
- Viðskiptanámskeið á Suðurlandi, Suðausturlandi og Austurlandi, Atvinnuþróunarsjóður Suðurlands og Þróunarstofa Austurlands. Halda á námskeið fyrir þá sem stunda atvinnurekstur eða ætla að stofna fyrirtæki til þess að styrkja atvinnulíf á svæðinu. Styrkfjárhæð kr. 2.955.000.
- Miðlun viðskipta- og upplýsingateknilausna í dreifbýli, Rural Business Information Exchange System (RUBIES), Upplýsingatekni í dreifbýli. NPP-verkefni þar sem greina á þarfir í dreifbýli fyrir upplýsingakerfi og hugbúnað og láta smíða kerfi sem hentar. Gera á gagnaflutning í dreifbýli hraðvirkari og ódýrari. Styrkfjárhæð kr. 2.700.000.-
- Máttur kvenna, Viðskiptaháskólinn á Bifröst. Rekstrarnám fyrir konur í atvinnurekstri í Norðvesturkjördæmi. Með náminu á að gera konur í atvinnurekstri hæfari til að reka fyrirtæki og efla þannig atvinnulíf á landsbyggðinni. Styrkfjárhæð kr. 2.500.000.-
- Sögueyjan Ísland, Arthur Björgvin Bollason og Björn Emilsson. Gera á fjóra sjónvarpsþætti um sögustaði Íslendingasagna og styrkja með því menningartengda ferðaþjónustu auk þess sem þættirnir eiga að nýtast sem kennsluefni. Styrkfjárhæð kr. 2.000.000.-
- Nature Based Tourism, Atvinnuþróunarfélag Vestfjarða. NPP-verkefni með það að markmiði að efla þekkingu í afþreyingarfyrirtækjum, auka vöruframboð, styrkja umhverfisvitund og auka þekkingu í markaðsmálum. Styrkfjárhæð kr. 3.000.000.-
- Iðnmenntun í netagerð, Fjölbrotaskóli Suðurnesja og Atvinnuráðgjöf SSS. Markmiðið með verkefninu er að viðhalda og efla sérþekkingu á sviði veiðarfæragerðar og að flytja út þessa þekkingu. Stofna á sjálfseignarstofnun um kennslu í veiðarfæragerð fyrir Íslendinga og útlendinga. Styrkfjárhæð kr. 3.500.000.-
- Ferðaþjónustuverkefnið USEVENUE, Héraðsnefnd Snæfellsness og Ísafjarðarbær. NPP-verkefni með það að markmiði að efla ferðaþjónustu með áherslu á viðburði. Þróa á viðburði og hátíðir til að auka efnahagslegan ávinning utan hefðbundinna ferðamannastaða. Styrkfjárhæð kr. 2.610.000.-
- Lífræn ræktun, Vottunarstofan Tún ehf. Markmið verkefnisins er að efla lífræna framleiðslu með því að gerð verði tilraun á nokkrum svæðum sem geti orðið til fyrirmyndar víðar. Styrkfjárhæð kr. 1.200.000.-
- Rannsókn á stöðu kvenna í fiskeldi á Íslandi, Rannsóknarstofa í kvenna- og kynjafræðum. Markmið verkefnisins er að meta stöðu kvenna í greininni, benda á leiðir til að fjölga konum sem starfa við fiskeldi og veita stjórnvöldum og fyrirtækjum leiðsögn um hvernig auka megi hlut kvenna í þessari atvinnugrein. Styrkfjárhæð kr. 1.000.000.-

- Undirbúningur að uppbyggingu minjagarðs í Reykholti, Snorrastofa. Undirbúa á minjagarð í Reykholti, gera þróunaráætlun um framtíð Snorrastofu og nýrra mannvirkja, sem m.a. felur í sér að gera fornminjar sýnilegar og miðla þekkingu til ferðamanna og fræðimanna. Styrkfjárhæð kr. 4.000.000.-
- Rannsóknir á samfélagsáhrifum og þróun byggðar og atvinnulífs á Austurlandi, Byggðastofnun, Byggðarannsóknastofnun og fleiri. Rannsókn á samfélagsáhrifum virkjana- og álversframkvæmda á Austurlandi í samvinnu við heimaaðila. Styrkfjárhæð kr. 10.000.000.-
- Bjólfskviða, P. Stephens og Friðrik Þ. Friðriksson. Stofna á félag með það að markmiði að byggja upp þjónustuiðnað sem tengist kvikmyndagerð. Gert verður samkomulag við þá aðila sem vinna að kvikmyndun Bjólfskviðu sem tekin verður að mestu í Austur-Skaftafellssýslu, þannig að kortleggja megi þá þjónustu sem slíkt verkefni krefst. Styrkfjárhæð kr. 10.000.000.-
- Vocal training & Advisory Partnership (VoTAP), Félag ferðamálafulltrúa. Þetta er Evrópuverkefni á sviði starfsþjálfunar og endurmenntunar fyrir starfsfólk í ferðaþjónustu og felst í miðlun þekkingar á milli fagfólks og til starfsfólks í ferðaþjónustu. Styrkfjárhæð kr. 1.600.000.-
- Þróun fyrirtækjaklasa í Borgarfirði, SSV – Þróun og ráðgjöf. Byggja á upp fyrirtækjaklasa í Borgarfirði og nágrenni með því að nýta þekkingu háskóla- og menningarsetra á svæðinu með samstarf fyrirtækja í huga. Styrkfjárhæð kr. 2.247.800.-
- Námskeiðahald í Dalabyggð, SSV – Þróun og ráðgjöf. Verkefnið felst í nokkrum námskeiðum í Dalabyggð á vegum Símenntunarmiðstöðvar Vesturlands og markmiðið er að styrkja byggð og atvinnulíf. Styrkfjárhæð kr. 684.000.-
- Þróun fyrirtækjaneta á Austurlandi, Þróunarstofa Austurlands. Markmið verkefnisins er þróun fyrirtækjaneta sem hafa kjarna á landsbyggðinni en tengjast fyrirtækjum á höfuðborgarsvæðinu og erlendis. Styrkfjárhæð kr. 2.450.000.-
- Strandmenning, Northern Coastal Experience (NORCE), Atvinnuþróunarfélag Norðurlands vestra. NPP-verkefni sem á að efla ferðaþjónustu í strandhéruðum við N-Atlantshaf og í Botnísku víkinni með áherslu á varðveislu og kynningu náttúru- og menningarverðmæta við sjávarsíðuna. Íslensku strandsvæðin eru Breiðafjörður, Húnaflói, og ströndin frá Húsavík að Langanestá. Styrkfjárhæð kr. 6.000.000.-
- Snjór og menning, Snow Magic, Atvinnuþróunarfélag Þingeyinga. NPP-verkefni um ferðaþjónustu að vetrinum. Greina á styrkleika vetrarferðaþjónustu í Mývatnssveit og auka samstarf við önnur svæði. Virkja á heimamenn og stuðla að sjálfbærri þróun. Styrkfjárhæð kr. 3.000.000.-
- Yfirlitsrannsókn og skráning á íslenskum baðlaugum, Háskólasetrið í Hveragerði. Gera á gagnagrunn um allar náttúrulegar baðlaugar á landinu. Þessar upplýsingar munu nýtast ferðaþjónustunni og stuðla að lengingu ferðamannatímans. Styrkfjárhæð kr. 4.250.000.-
- Ungmennabúðir að Laugum í Sælingsdal, Dalabyggð. Koma á upp og reka ungmenna- og tómstundabúðir að Laugum í Sælingsdal með áherslu á ræktun lýðs og lands. Búðirnar eru fyrir ungmenni úr 9. bekkjum grunnskóla. Styrkfjárhæð kr. 5.000.000.-
- Uppbygging og framkvæmd fjarnáms í opinberri stjórnslu, Háskóli Íslands, Stofnun stjórnslufræða og stjórnmála. Boðið hefur verið upp á fjarnám í opinberri stjórnslu við Háskóla Íslands frá árinu 2003 en með þessu verkefni var námsframboð aukið. Hægt er að ljúka diploma-prófi og einnig er boðið upp á tveggja ára meistaranám. Styrkfjárhæð kr. 1.000.000.-
- Klasar á Íslandi, Imprá Nýsköpunarmiðstöð. Markmið verkefnisins er að greina möguleika ólíkra svæða til klasamyndunar, kynna klasasamstarf og koma af stað undirbúningsverkefnum. Til verði a.m.k. fimm klasar með 20 eða fleiri fyrirtækjum innan fjögurra ára. Styrkfjárhæð kr. 8.505.000.-
- Þjóðgarðar og sjálfbær þróun svæða, NEST, Háskólasetrið Nýheimar á Höfn í Hornafirði. NPP-verkefni sem felst í því að nýta þau tækifæri sem felast í búsetu í og nálægt þjóðgördum og verndarsvæðum. Vinna á að sjálfbærri þróun í dreifbýli með aukningu á framboði afþreyingar fyrir ferðamenn í þjóðgördum. Styrkfjárhæð kr. 2.600.000.-
- Hagvöxtur á heimaslóðum, Útflutningsráð. Markmið verkefnisins er að aðstoða íslensk ferðaþjónustufyrirtæki við að nýta markaðstækifæri erlendis. Þetta er þróunarverkefni fyrir lítil og meðalstór fyrirtæki og byggir á vinnufundum, ráðgjöf og vöruþróun. Styrkfjárhæð kr. 3.000.000.-

- Northern Wood Heat, Héraðsskógar. Þriggja ára NPP-verkefni um notkun eldiviðar við húshitun á köldum svæðum. Styrkfjárhæð kr. 2.000.000.-
- Frumkvöðlasetur ungs fólks í Húnaþingi vestra, Hagfélagið. Markmið verkefnisins er að stuðla að nýsköpun. Vinna á úr reynslu Frumkvöðlasetursins og gera viðhorfskannanir á svæðinu. Styrkfjárhæð kr. 1.300.000.-
- Uppbygging náms fyrir samfélagstúlka á Íslandi, Fjölmenningarsetur. Markmiðið með verkefninu er að auðvelda innflytjendum aðlögun að íslensku samfélagi með því að bjóða upp á menntun samfélagstúlka. Gera á námsefni og mennta kennara til að sinna þessari kennslu. Styrkfjárhæð kr. 2.300.000.-
- Jarðhitaauðlindir – tækifæri til atvinnusköpunar og byggðaeftlingar, Atvinnuþróunarfélag Þingeyinga. Markmið verkefnisins er að kortleggja jarðhitaauðlindir á Norðausturlandi og greina tækifæri sem felast í nýtingu jarðhita, m.a. fyrir heilsutengda ferðaþjónustu. Styrkfjárhæð kr. 1.000.000.-
- Á slóð Vatnsdælasögu, SSNV-atvinnuráðgjöf. Með verkefninu á að gera Vatnsdælasögu skil í sínu eiginlega umhverfi með því að gera minjastaði aðgengilega. Með þessu á að efla ferðaþjónustu og atvinnulíf á svæðinu. Styrkfjárhæð kr. 2.500.000.-
- Íþrótt- og viðburðastjórnunarnám, Nýsköpunarstofa Vestmannaeyja. Boðið verður upp á nám á framhalds- og háskólastigi, auk fornáms. Í náminu er lögð áhersla á nýtingu tækifæra sem til staðar eru og tengjast íþróttamannvirkjum og viðburðum af ýmsu tagi. Styrkfjárhæð kr. 3.000.000.-
- Heilsuefning í Stykkishólmi, SSV-Þróun og ráðgjöf. Breyta á sjúkrahúsinu í Stykkishólmi í bakmeðferðarmiðstöð, byggja hvíldar- og hressingarhótel og smáhýsabyggð í tengslum við heitar laugar. Styrkfjárhæð kr. 4.000.000.-
- Hagræn áhrif ferðaþjónustu, Ferðamálaasetur Íslands. Meta á bein efnahagsleg áhrif ferðaþjónustu á Akureyri og mun aðferðafræðin nýtast víðar. Styrkfjárhæð kr. 1.717.000.-
- Upplýsingatækni í dreifbýli, Broadband in Rural and Remote Areas (BIRRA), Byggðastofnun. NPP-verkefni með það að markmiði að skilgreina stöðu sveitarfélaga á sviði upplýsingatækni. Styrkfjárhæð kr. 2.170.000.-
- Integrate to Innovate, Þróunarfélag Austurlands. NPP-verkefni með það að markmiði að kortleggja og tengja saman innlend og alþjóðleg tengslanet samkvæmt Triple Helix hugmyndafræði, þ.e. tengsl háskóla, atvinnulífs og hins opinbera. Styrkfjárhæð kr. 1.000.000.-
- Máttur kvenna, Viðskiptaháskólinn á Bifröst. Námskeið fyrir konur í atvinnurekstri í Norðaustur-, Suður- og Suðvesturkjördæmi, sjá umfjöllun hér að framan. Styrkfjárhæð kr. 2.500.000.-
- Þorskeldi í sjókvíum við Ísafjarðardjúp, Rannsóknarstofnun fiskiðnaðarins. Kaupa á og setja upp sjókvíar við Ísafjarðardjúp vegna rannsókna á þorski, með áherslu á að þær nýtist vestfirskum nemendum við HÍ, nemendum við HA og Hólaskóla. Styrkfjárhæð kr. 5.000.000.-
- Spatial planning in Northern Peripheral Regions, Byggðastofnun. NPP-verkefni sem miðar að því að fá innsýn í evrópska skipulagsaðferð. Styrkfjárhæð kr. 4.000.000.- til kaupa á vinnu utan stofnunarinnar.
- Textílsetur á Blönduósi. Styrkfjárhæð kr. 2.000.000.-

1.3 Fjárhagsstuðningur

Aðgerðir ríkisvaldins í þeim tilgangi að stuðla að jafnvægi byggðar í landinu eiga sér langa sögu. Má rekja þær aftur til ársins 1951 en frá því ári var árlega varið nokkru fé úr ríkissjóði til atvinnuskapandi verkefna í formi lána og styrkja.

Á sjöunda áratug síðustu aldar voru starfandi Atvinnubótasjóður og síðar Atvinnuöfnunarsjóður sem hóf starfsemi sína árið 1966. Efnahagsstofnun hóf á sama tíma gerð atvinnumálaáætlunar fyrir Norðurland sem í upphafi fékk trausta stofnfjármögnun, auk þess sem Atvinnuöfnunarsjóði voru tryggðar skatttekjur af

álverinu í Straumsvík þegar það tók til starfa 1970. Byggðasjóður var stofnaður í tengslum við lög um Framkvæmdastofnun ríkisins og hóf störf í ársbyrjun 1972. Sjóðurinn tók við eignum og skuldbindingum Atvinnuþróunarsjóðs og fékk til starfsemi sinnar sérstakt ríkisframlag og hluta skatttekna af Álverinu í Straumsvík. Sérstök byggðadeild tók til starfa við Framkvæmdastofnun árið 1976. Byggðastofnun tók til starfa 1. október 1985 og tók við eignum og skuldbindingum Byggðasjóðs og verkefnum byggðadeildar Framkvæmdastofnunar ríkisins.

Með víðtækri uppstokkun á sjóðakerfi ríkisins var Byggðastofnun sett á fót með lögum nr. 64/1985, sem síðar var breytt með lögum nr. 106/1999 er nú gilda um stofnunina. Hlutverk Byggðastofnunar er svo skilgreint í 2. gr. laganna:

“Hlutverk Byggðastofnunar er að vinna að eflingu byggðar og atvinnulífs á landsbyggðinni.

Í samræmi við hlutverk sitt vinnur stofnunin að undirbúningi, skipulagi og fjármögnun verkefna og veitingu lána með það að markmiði að treysta byggð, efla atvinnu og stuðla að nýsköpun í atvinnulífi. Fjármögnun verkefna skal eftir föngum vera í samstarfi við aðra.

Byggðastofnun fylgist með þróun byggðar í landinu, m.a. með gagnasöfnun og rannsóknnum. Stofnunin skipuleggur og vinnur að atvinnuráðgjöf í samstarfi við atvinnuþróunarfélög, sveitarfélög og aðra. Stofnunin getur gert eða látið gera áætlanir um þróun byggðar og atvinnulífs í þeim tilgangi að treysta búsetu og atvinnu í byggðum landsins. Stofnunin getur einnig tekið þátt í gerð svæðisskipulags samkvæmt skipulags- og byggingarlögum.”

Hlutverki sínu sinnir Byggðastofnun með tvennum hætti. Annars vegar með rannsóknar- og ráðgjafarstarfsemi á sviði byggða- og atvinnumála og hins vegar með fjármögnun atvinnuverkefna og lánveitingum.

Byggðastofnun hefur veitt fjárhagslegan stuðning í því skyni meðal annars að bæta aðstöðu til búsetu í einstökum byggðarlögum og koma í veg fyrir óæskilega byggðaröskun, að lífvænlegar byggðir fari í eyði. Byggðastofnun hefur veitt langtímalán til fjárfestinga, hagræðingar og fjárhagslegrar endurskipulagningar fyrirtækja á landsbyggðinni. Fyrirtækjum á landsbyggðinni hafa ekki alltaf boðist jafn hagstæðir og fjölbreyttir möguleikar á fjármögnun og fyrirtækjum á höfuðborgarsvæðinu. Sérstaklega hefur þetta átt við minni fyrirtæki og á minni stöðum. Því hefur lánastarfsemi Byggðastofnunar verið valkostur í fjármögnun sem stuðlar að hagstæðari lánskjörum og lánsframboði fyrir atvinnulíf landsbyggðarinnar. Byggðastofnun hefur einnig veitt styrki til nýsköpunar í atvinnulífi á landsbyggðinni. Þar má t.d. nefna vöruþróun og markaðssetningu, könnun á nýjum atvinnukostum, afþreyingu í ferðaþjónustu og útflutningsverkefni.

Að auki er starf eignarhaldsfélaga, sem rekja má aftur til ályktunar Alþingis um stefnu í byggðamálum 1999-2001 og veitti Alþingi á árunum 1999-2001 kr. 900.000.000.- til Byggðastofnunar til hlutfjárkaupa í eignarhaldsfélögum. Markmiðið með félögum er hlutfjárkaup í litlum og meðalstórum fyrirtækjum í iðnaði og þjónustu sem eru að hefja rekstur á landsbyggðinni og til hlutfjárkaupa í starfandi fyrirtækjum með góða vaxtarmöguleika. Eignarhaldsfélög leggja fram áhættufé í formi hlutfjár og eru viðskiptasjónarmið lögð til grundvallar með talsverðri ávöxtunarkröfu. Eignarhaldsfélög af þessu tagi eru starfandi í öllum landshlutum og á Byggðastofnun stóra hluti í þeim öllum, mest þó 40%.

Byggðastofnun hefur nú starfað eftir lögum nr. 106/1999 frá 1. janúar 2000 og er ástæða til að taka til skoðunar hvort þörf sé á endurskoðun þeirra.

Á undanförunum misserum hafa orðið miklar breytingar á aðstæðum stoðkerfis atvinnulífs á landsbyggðinni. Fleiri starfa nú á þeim vettvangi en áður og í einhverjum tilvikum skarast verkefni og viðfangsefni. Einkum á þetta við um styrkveitingar. Með tilkomu stuðningsaðila eins og Impru Nýsköpunarmiðstöðvar, Tækniþróunarsjóðs og fleiri aðila, hafa möguleikar á styrkveitingum til rannsókna og frumkvöðlastarfs í atvinnulífinu aukist verulega. Á undanförunum árum hefur opinberum lánasjóðum fækkað og má nú segja að aðeins séu eftir Byggðastofnun og Lánasjóður landbúnaðarins, sem sinnir afmörkuðu hlutverki við fjármögnun uppbyggingar í landbúnaði. Sjóðurinn fær hluta af svokölluðu búnaðargjaldi og er það nýtt til að greiða niður vexti á hluta af lánum sjóðsins. Reglur hans kveða á um að lán skuli vera á 1. veðrétti. Á haustdögum 2005 er unnið að sölu á útlánasafni sjóðsins og verður hann í framhaldinu lagður niður.

Með vaxandi samkeppni á fjármagnsmarkaði undanfarna mánuði er nú svo komið að langtímavextir viðskiptabanka og sparisjóða hafa lækkað mjög verulega, fyrirtækjum og einstaklingum á landsbyggðinni til hagsbóta. Þetta hefur leitt til þess að Byggðastofnun hefur undanfarna mánuði tapað miklum fjölda viðskiptavina sinna með þeim afleiðingum að tekjur stofnunarinnar dragast verulega saman. Enn verður þó að telja að full þörf sé á lánastarfsemi af því tagi sem rekin er innan stofnunarinnar, einkum til að tryggja aðgengi að fjármagni á viðunandi kjörum á starfssvæði hennar. Á það ber þó að líta að samkeppni við viðskiptabankana um lánakjör er ekki hlutverk opinberra lánastofnana. Mikilvægt er að samþætta krafta allra þeirra opinberu sjóða sem þjóna fyrirtækjum í öllum atvinnugreinum með höfuðáherslu á landsbyggðina og allra styrktarforma, lánastarfsemi, hlutafjárþátttöku, veitingu stofnstyrkja, ábyrgða, eða annars konar verkefnafjármögnun. Með nýjum áherslum yrði verkaskiptingin mun skýrari í stoðkerfi atvinnulífsins.

Yfirlit yfir þá sjóði sem greiða fyrir fjármálum fyrirtækjum í byggðum landsins er að finna á heimasíðu Byggðastofnunar, www.byggdastofnun.is.

2 Ástand og horfur

2.1 Mannfjöldi og störf

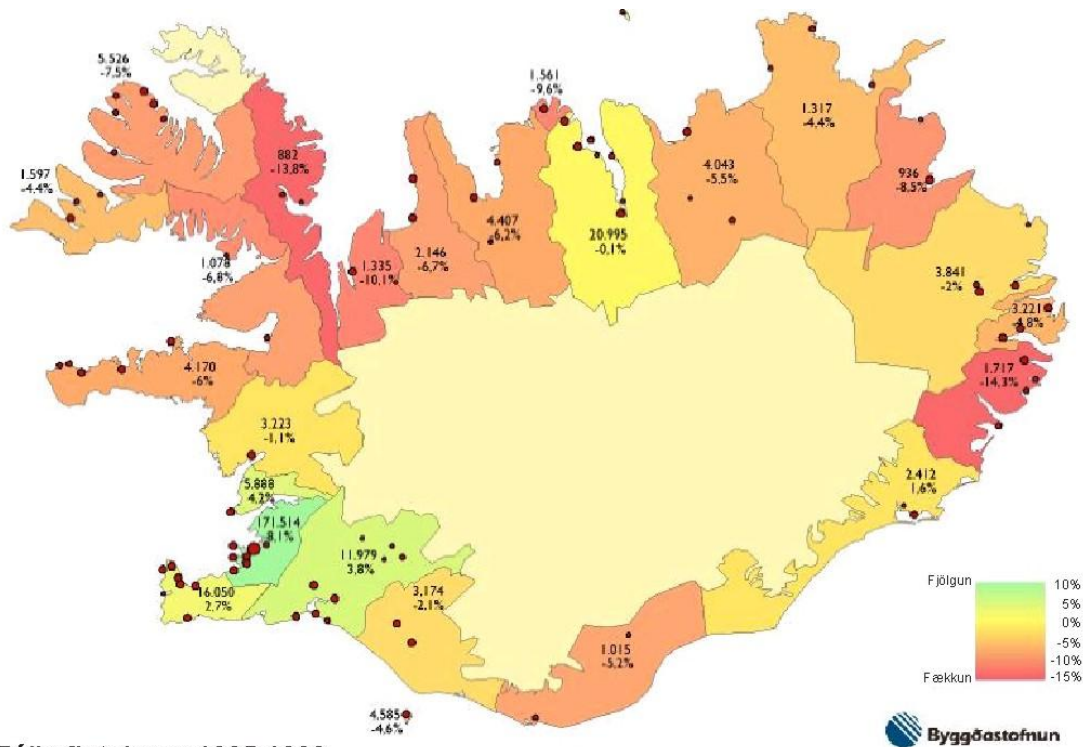
Fólksflutningar til höfuðborgarsvæðisins frá öðrum landshlutum hafa haldið áfram síðustu ár eins og alla síðustu öld. Tímabilið frá 1.12. 1995 til 1.12. 2004 fjölgaði landsmönnum úr 267.809 í 293.291 eða um 25.482 sem samsvarar 9,5%. Á höfuðborgarsvæðinu fjölgaði á þessu tímabili um 16,0%, á Reykjanesi um 9,4%, á Vesturlandi um 1,9%, á Suðurlandi um 5,0% og á Norðurlandi eystra um 0,8%. Á tímabilinu fækkaði íbúum á Vestfjörðum um 14,6%, á Norðurlandi vestra um 12,0% og á Austurlandi um 2,7%.

Breytingar á búsetu og flutningar fólks úr dreifbýli í þéttbýli eru ekki séríslenskt fyrirbæri, heldur hluti af þróun sem á sér stað um allan heim. Fólk kýs sér í vaxandi mæli búsetu í stærra þéttbýli og metur það svo að þar sé að finna fjölbreyttari möguleika á ýmsum sviðum. Aðgerðir stjórnvalda í byggðamálum verða að taka mið af þessum staðreyndum, sem og þeir mælikvarðar sem notaðir eru til að meta árangur byggðaaðgerða. Þeir mælikvarðar sem hér er litið til eru mannfjöldabreytingar og fólksflutningar, breyting á fjölda starfa, tekjum og atvinnuleysi.

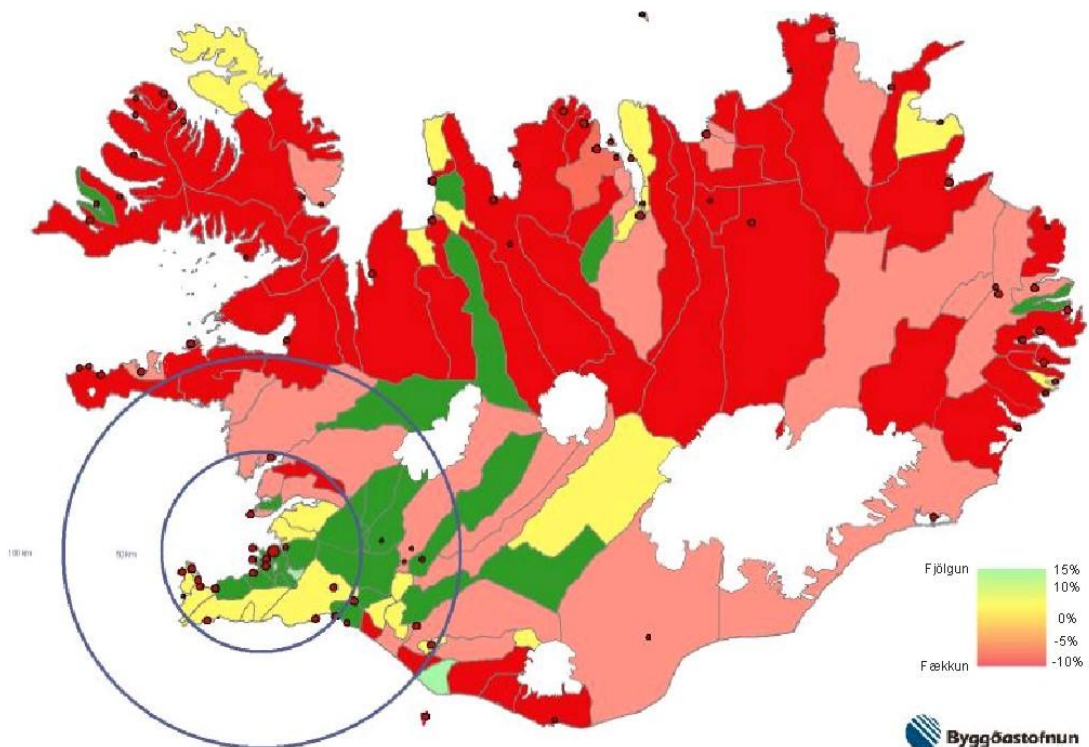
Ef hugað er að þróun byggðamála á gildistíma Byggðaaætlunar 2002-2005 er hægt að fullyrða að víða hefur mikið áunnist þó þróunin hafi orðið mismunandi eftir svæðum. Við slíku er að búast. Eðlilegt er einnig að horfa til þróunar á stærri landssvæðum fremur en einstökum sveitarfélögum.

Þegar tölur um íbúapróun á landinu á tímabilinu 1996 til 2000 og svo aftur 2000 til 2004 eru skoðaðar þá kemur í ljós að á fyrra tímabilinu fækkaði íbúum landsbyggðar um rúmlega 2000 en fjölgaði um tæplega 1500 á síðara tímabilinu. 1996 til 2000 fækkaði í öllum gömlu kjördæmunum utan höfuðborgarsvæðisins nema á Reykjanesi og Suðurlandi. Á tímabilinu 2000 til 2004 hefur þróunin breyst á þann veg að nú er einungis fækkun í tveim gömlu kjördæmum, það er Vestfjörðum og Norðurlandi vestra. Á það er líka vert að benda að í þeim kjördæmum, þar sem fækkar, hefur hægt á fækkuninni. Innan gömlu kjördæmanna hefur íbúapróunin verið afar mismunandi.

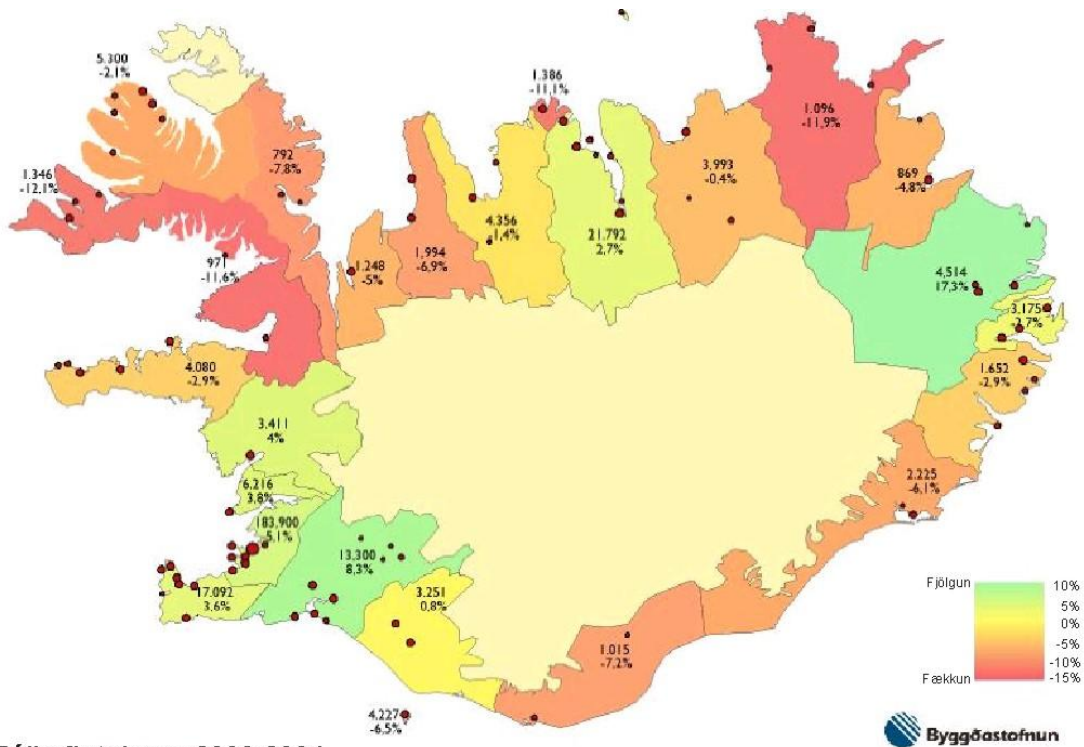
Sé horft til þjónustusvæða þá styrkjast þau svæði sem næst eru Reykjavík, bæði á Vesturlandi, Suðurlandi og Reykjanesi. Einnig styrkist Akureyri og nálæg sveitarfélög og alger viðsnúningur hefur orðið á Mið-Austurlandi. Þar er nú mikil fjölgun en áður hafði verið mikil fólksfækkun um langt árabíl.

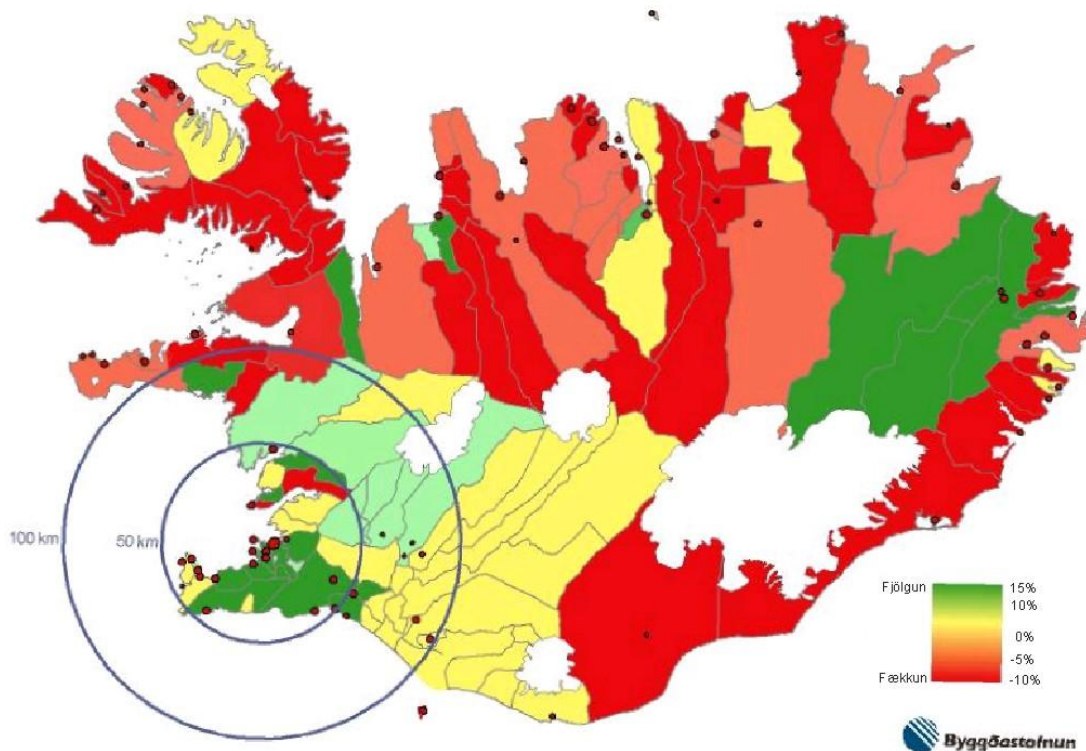
Fólksflutningar 1995-1999 eftir landshlutum

Fólksflutningar 1995-1999 eftir sveitarfélögum

Fólksflutningar 2000-2004 eftir landshlutum

Fólksflutningar 2000-2004 eftir sveitarfélögum

Íbúafjöldi eftir landshlutum

1. desember 1995 og 1. desember 1999

	Alls árið 1995	Alls árið 1999	Breyting	Breyting í %
Höfuðborgarsvæðið	158.597	171.514	12.917	8,1
Reykjanes	15.634	16.050	416	2,7
Vesturland	14.154	14.056	-98	-0,7
Vestfirðir	9.018	8.308	-710	-7,9
Norðurland vestra	10.208	9.449	-759	-7,4
Norðurland eystra	26.664	26.355	-309	-1,2
Austurland	12.780	12.127	-653	-5,1
Suðurland	20.754	20.843	89	0,4

Heimild: Hagstofa Íslands

Íbúafjöldi eftir landshlutum

1. desember 2000 og 1. desember 2004

	Alls árið 2000	Alls árið 2004	Breyting	Breyting í %
Höfuðborgarsvæðið	175.000	183.990	8.990	5,1
Reykjanes	16.491	17.092	601	3,6
Vesturland	14.263	14.418	155	1,1
Vestfirðir	8.150	7.698	-452	-5,5
Norðurland vestra	9.432	8.984	-448	-4,7
Norðurland eystra	26.466	26.881	415	1,6
Austurland	11.924	12.435	511	4,3
Suðurland	21.119	21.793	674	3,2

Heimild: Hagstofa Íslands

Sé skoðað hvernig atvinnuleysi hefur þróast á undanförunum árum þá var atvinnuleysi meira á landsbyggðinni en á höfuðborgarsvæðinu árið 2001. Árin síðan og það sem af er árinu 2005 hefur atvinnuleysi verið meira á höfuðborgarsvæðinu en á landsbyggðinni. Rétt er þó að hafa í huga að atvinnuleysi er mjög lítið um þessar mundir.

Hvað meðalatvinnutekjur varðar þá hefur þróunin verið sú á milli árána 2001 og 2004 að á höfuðborgarsvæðinu hafa meðaltekjurnar hækkað um rúm 16% en utan höfuðborgarsvæðisins um rúm 12%. Árið 2001 voru meðallaun utan höfuðborgarsvæðisins rúmlega 13% lægri en meðallaun á höfuðborgarsvæðinu. Árið 2004 er þetta hlutfall komið í 16%. Athyglisvert er að Austurland er eina svæðið þar sem meðalatvinnutekjur hækkuðu meira en á höfuðborgarsvæðinu, um 19% á milli árána 2001 og 2004.

Myndin verður önnur ef horft er til minni svæða en þetta er hin stóra mynd.

Íbúapróunin hefur verið hagstæðari fyrir landsbyggðina en áður. Atvinnuleysið er minna á landsbyggðinni en á höfuðborgarsvæðinu. Hins vegar hafa atvinnutekjur verið og eru lægri á landsbyggðinni og dregur raunar heldur í sundur.

Tekjur eftir svæðum 1999-2004

	Alls					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Landið allt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Höfuðborgarsvæði	105,1	106,2	105,6	105,3	106,0	106,8
Suðurnes	101,8	100,2	99,4	98,9	97,6	92,2
Vesturland	93,3	92,1	92,9	92,2	90,7	91,2
Vestfirðir	93,8	89,6	88,5	89,7	87,2	86,3
Norðurland vestra	86,6	83,9	84,0	85,6	84,7	83,1
Norðurland eystra	92,2	89,8	91,6	92,8	91,0	90,5
Austurland	91,1	89,7	91,5	93,8	92,5	94,3
Suðurland	87,8	86,3	87,6	87,4	87,1	84,1
Utan höfuðborgarsvæðis	92,4	90,4	91,3	91,8	90,6	89,1

Heimild: Hagstofa Íslands

Meðallaun karla hafa breyst á svipaðan veg og launapróun allra. Á höfuðborgarsvæðinu hafa meðallaunin hækkað úr 104,4% í 106,3%, en utan þess lækkað úr 94,0% í 90,7%. Á öðrum svæðum lækkuðu meðallaun nema á Austurlandi þar sem þau hækkuðu um 3,5 prósentustig. Langmesta lækkunin er á Suðurnesjum (10,5 prósentustig) og á Vestfjörðum (8,3 prósentustig).

Tekjur karla eftir svæðum 1999-2004

	Karlar					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Landið allt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Höfuðborgarsvæði	104,4	105,6	104,8	104,2	105,3	106,3
Suðurnes	104,8	103,3	102,4	101,6	100,2	94,3
Vesturland	94,8	93,8	94,7	94,0	92,1	93,0
Vestfirðir	96,1	91,5	90,3	91,8	88,7	87,8
Norðurland vestra	85,8	82,8	82,6	85,0	84,2	82,7
Norðurland eystra	95,5	92,8	94,7	96,2	93,6	93,3
Austurland	92,0	91,1	93,7	97,1	95,0	95,5
Suðurland	87,4	85,8	87,8	88,2	87,7	84,8
Utan höfuðborgarsvæðis	94,0	92,0	93,1	93,9	92,2	90,7

Heimild: Hagstofa Íslands

Meðallaun kvenna hafa hækkað hlutfallslega á höfuðborgarsvæðinu og voru 109,3% af meðallaunum kvenna árið 2004. Meðallaun kvenna utan höfuðborgarsvæðisins hafa lækkað úr 86,3% árið 1999 í 84,0% árið 2004. Meðallaun allra landssvæða hafa lækkað nema á Austurlandi þar sem þau voru 85,4% í byrjun tímabilsins en 85,5% í lok þess en höfðu þá reyndar hækkað verulega frá árinu 2003. Lækkun meðallauna er mest á sömu svæðum og hjá körlum þó að lækkunin sé hlutfallslega mun minni. Þannig lækka meðallaunin um 5,7 prósentustig á Suðurnesjum og 4,9 prósentustig á Vestfjörðum.

Tekjur kvenna eftir svæðum 1999-2004

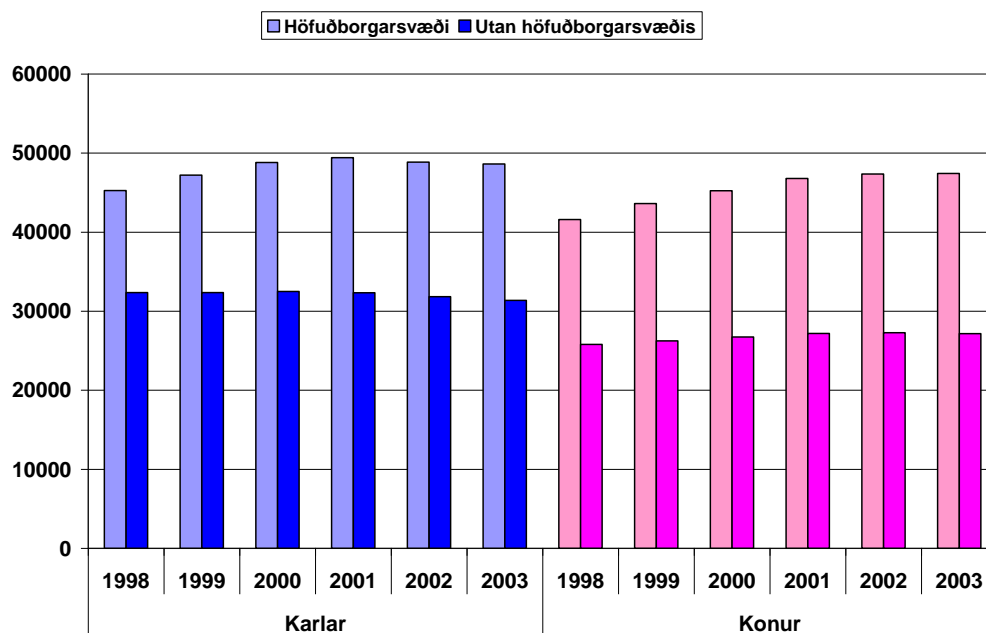
Konur

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Landið allt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Höfuðborgarsvæði	108,5	109,1	108,7	108,7	108,7	109,3
Suðurnes	92,2	91,5	90,8	90,9	90,3	86,5
Vesturland	86,8	85,4	85,9	85,3	85,2	84,6
Vestfirðir	87,2	85,1	83,2	83,9	82,4	82,3
Norðurland vestra	84,5	82,9	83,6	84,2	83,6	82,4
Norðurland eystra	83,9	82,5	84,5	85,0	84,9	84,3
Austurland	85,4	83,5	83,4	83,4	83,7	85,5
Suðurland	85,3	83,6	83,9	83,4	84,0	81,7
Utan höfuðborgarsvæðis	86,3	84,8	85,2	85,3	85,1	84,0

Heimild: Hagstofa Íslands

Á tímabilinu frá 1998 til 2003 fjölgaði störfum í þjónustu enn mest á höfuðborgarsvæðinu. Konum fjölgaði mjög í þjónustustörfum og meira á höfuðborgarsvæðinu en utan þess. Á þessu tímabili fjölgaði þjónustustörfum í öllum gömlu kjördæmunum en störfum í landbúnaði, fiskveiðum, fiskvinnslu og iðnaði fækkaði. Störfum fjölgaði á landinu um 7%, um 14% í þjónustugreinum en fækkaði í frumvinnslugreinum um 13,2%, mest um 41,9% í fiskveiðum á Vestfjörðum og um 12% í landbúnaði á Austurlandi, Norðurlandi vestra og eystra.

Fjöldi starfa á höfuðborgarsvæðinu og utan þess 1998-2003

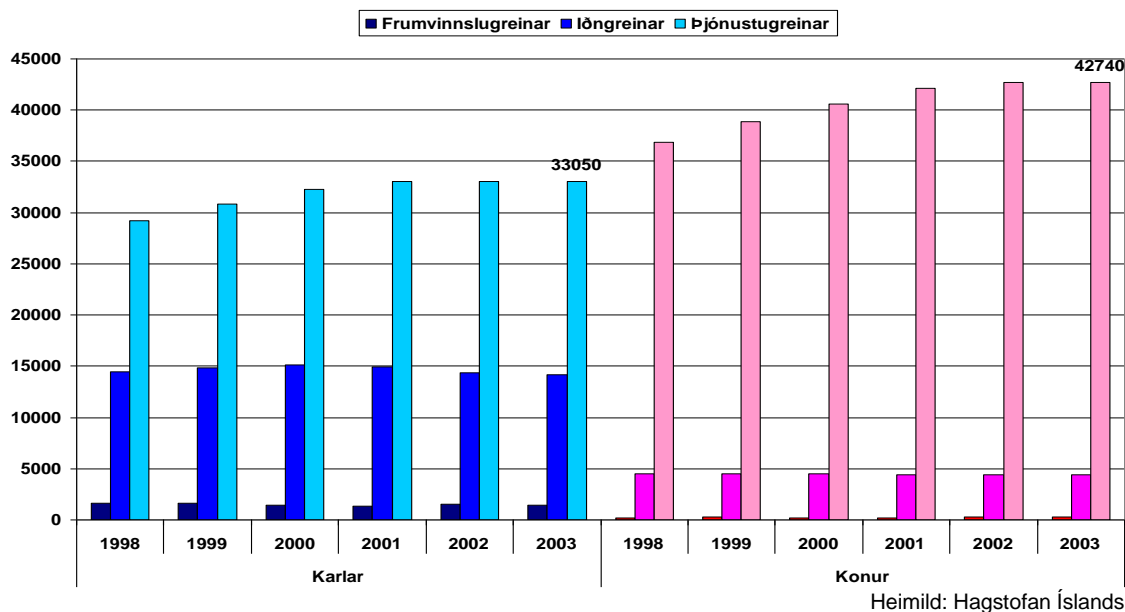

Heimild: Hagstofan Íslands

Þjónustustörfum fjölgaði hlutfallslega mest, um 17%, á Suðurlandi. Á Suðurlandi, Reykjanesi og Vesturlandi fjölgaði þjónustustörfum umfram fækkun í öðrum atvinnugreinum en í öðrum landshlutum dróst heildarfjöldi starfa saman. Í fiskvinnslu

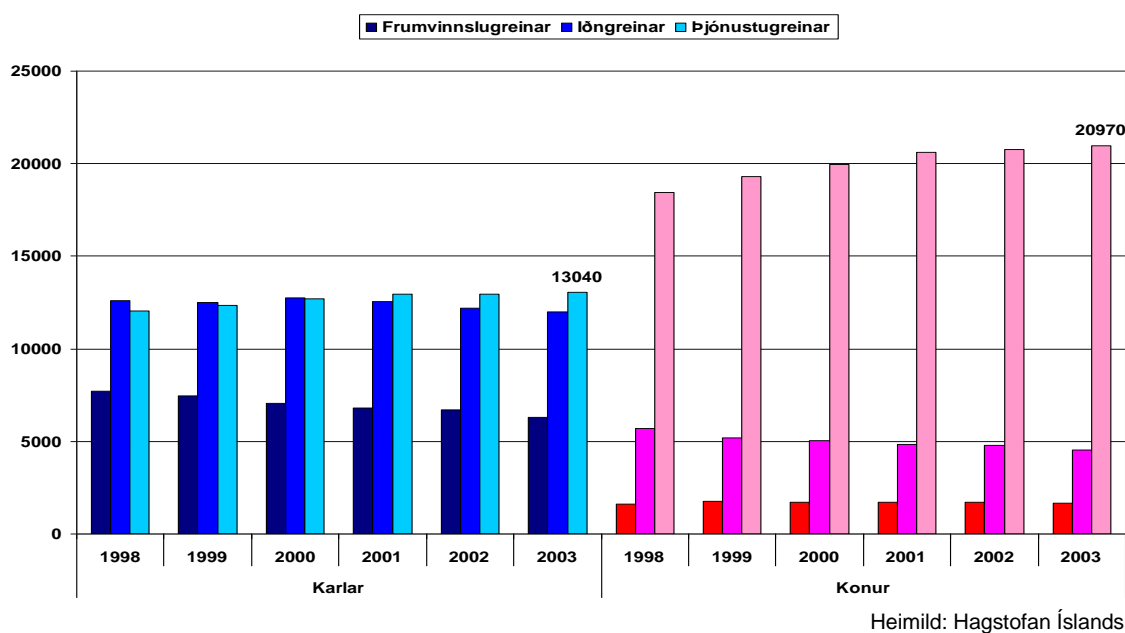
fækkaði störfum á þessu tímabili um 32,6% á Suðurlandi, 28,1% á Norðurlandi eystra, 23,6% á Norðurlandi vestra og um tæplega 18% á Vestfjörðum og Reykjanesi.

Skipting starfa á höfuðborgarsvæðinu 1998-2003

Bættar samgöngur kunna að skýra þá breytingu að nokkru leyti, að fólksfjölgun hefur orðið í nágrenni við höfuðborgarsvæðið, að atvinnu- og þjónustusvæði hafa stækkað. Hvalfjarðargöngin voru tekin í notkun 1998 en þau hafa haft mikil áhrif á Vesturlandi, einkum á því sunnanverðu, bæði á atvinnulíf og aðra búsetuþætti. Atvinnusvæðið stækkaði, fyrirtækjum og íbúum fjölgaði, aðgengi að þjónustu og afþreyingu batnaði og vöruverð lækkaði.

Skipting starfa utan höfuðborgarsvæðisins 1998-2003

Um 15% starfsmanna álvers í Hvalfirði búa á höfuðborgarsvæðinu, 65% á Akranesi og 20% í Borgarnesi og í nágrenni verksmiðjunnar. Með stækkun álvers horfir til frekari íbúafjölgunar á þessu svæði sem og á Austurlandi með álversframkvæmdum þar. Á höfuðborgarsvæðinu hafa framkvæmdir verið miklar á sviði orkuvinnslu og veitna, samgangna og íbúðabygginga og horfur eru til að svo verði áfram. Sveitarfélög á svæðinu gera áfram ráð fyrir mikilli fólksfjölgun.

Síðasta áratug voru karlar fleiri en konur í öllum landshlutum öðrum en höfuðborgarsvæðinu þar sem konur voru fleiri og í öllum landshlutum öðrum en höfuðborgarsvæðinu var fjöldi í aldurshópnum frá 25 til 35 ára undir landsmeðaltali. 87% kvenna á vinnumarkaði störfuðu í þjónustugreinum og 58% karla. Svipaða sögu má segja um nágrannalöndin, þar búa fleiri konur í borgum en karlar, færri konur en karlar búa í dreifbýli og konur starfa að stórum hluta í þjónustugreinum.

Þó störfum í fiskvinnslu hafi fækkað, en þau hafa að stórum hluta verið kvennastörf á landsbyggðinni, hefur aðfluttu fólki fjölgað í þessum störfum. Niðurstöður rannsókna benda til þess að fjölskyldur séu líklegri til að flytja brott ef konurnar eru óánægðar í starfi. Hátt hlutfall kvenna af íbúum höfuðborgarsvæðisins og stór hlutur þeirra í þjónustustörfum, sem jafnframt eru flest og fjölbreyttust á höfuðborgarsvæðinu, bendir í sömu átt. Rannsóknir benda einnig til þess að aðrir búsetuþættir en atvinna ráði miklu um það hvar fólk vill búa. Fjölbreytni á flestum sviðum og aðgengi að hinum ýmsu kostum, sem í boði eru í samfélaginu, er mikilvægur búsetuþáttur. Fjölmenn atvinnu- og þjónustusvæði, sem gefa kost á slíkri fjölbreytni, eru því eftirsótt til búsetu. Höfuðborgarsvæðið hefur mest að bjóða að þessu leyti og sömuleiðis Akureyri ásamt næsta umhverfi. Nokkrir aðrir þéttbýlisstaðir hafa haldið íbúatölunni í horfinu og í sumum hefur íbúum fjölgað, einkum í nágrenni höfuðborgarinnar. Nágrennið við hana og batnandi samgöngur virðast skýra íbúafjölgun á suðvestanverðu landinu að talverðu leyti og er vísbending um að áherslur kunni að vera að breytast varðandi búsetuval.

Reykjavík hefur orðið öflugasti vaxtakjarni Íslands, markaður sem stækkaði og grundvallaði frekari vöxt, ekki síst fyrir atbeina og uppbyggingarstarf á vegum ríkisins. Áhrif Reykjavíkur á nálægar byggðir hafa leitt af sér öflugt atvinnusvæði og knúð uppbyggingu í byggðum og bæjum suður um Reykjanes, austur yfir Hellisheiði og norður fyrir Hvalfjörð. Þetta svæði er að heita má eitt atvinnusvæði. Innan þessa svæðis eru öflug bæjarfélög sem eiga sitt eigið áhrifasvæði eins og Akranes og Selfoss. Mörk hins virka atvinnusvæðis höfuðborgarinnar virðast liggja í 30 til 60 mínútna akstursfjarlægð frá miðborginni. Með tvöföldun Reykjanesbrautar, Sundabraut og bættum vegi yfir Hellisheiði mun atvinnusvæði höfuðborgarinnar styrkjast enn og íbúum fjölga.

Nokkur sveitarfélög í nágrenni höfuðborgarsvæðisins hafa á síðustu árum vakið athygli á kostum sínum til búsetu meðfram því að vinna sé sótt til höfuðborgarinnar, þau bjóði umhverfi sem betur henti barnafjölskyldum en borgarumhverfið, nábyli við lifandi náttúru og góða staðbundna þjónustu. Jarðir í nágrenni höfuðborgarinnar virðast líka eftirsóttar. Í nágrenni nokkurra þéttbýlisstaða má greina svipaða þróun, fólk kaupir jörð og sest þar að, nýtur kosta þess að búa í sveitinni en stundar vinnu í þéttbýlinu. Þróun upplýsingatækni og fjarskipta styður breytingar af þessu tagi. Sveitarfélög á Suðurlandi undirbúa um þessar mundir markvissar aðgerðir til að nýta sér þessa þróun til að fá fólk til að setjast þar að. Sú þróun að íbúar stórra borga flytji úr borgunum til smærri þéttbýlisstaða í nágrenni þeirra hefur verið stöðug í nágrannalöndunum á undanförunum

árum. Breytingin sem virðist vera að eiga sér stað á búsetumunstri hér á landi gæti bent til svipaðrar þróunar.

Áhrif Reykjavíkur á aðrar byggðir landsins eru líka augljós, ekki aðeins þau að hún dregur þaðan íbúa heldur hefur byggst upp í borginni sérhæfð og samkeppnishæf starfsemi á ýmsum sviðum, verslun, þjónusta og menntun sem landsmenn geta sótt án þess að fara yfir haf. Hún hefur skilað aftur menntuðu fólki til þeirra byggða landsins sem hafa getað tekið við því, hún hefur skilað þangað framförum, tækninýjungum og markaðsaðgangi. Reykjavík er þannig bæði landskjarni og landshlutakjarni.

Með fjölgun þjónustustarfa, samgöngubótum og stækkun atvinnu- og þjónustusvæða hefur ríkið stuðlað að bættum búsetuskilyrðum í landinu. Þjónusta og starf sveitarfélaga að bættum búsetuskilyrðum hefur líka skilað árangri. Ferðatími milli byggða á landinu hefur þó verið langur, vetrarfærð lengt hann enn, atvinnu- og markaðssvæði stækkað lítið og íbúafækkun þá gert stækkun að engu. Byggðakjarnar utan við áhrifasvæði Reykjavíkur hafa fáir náð því að verða öflugir, vöxtur þeirra stærri verið hægur og fleiri átt við íbúafækkun að stríða.

Með því að efla nokkra kjarna sem hafa styrk í þeim landshlutum sem hafa búið við íbúafækkun, stækka áhrifasvæði þeirra með samgöngubótum og styrkja þessi svæði til að skapa sóknarfæri og samkeppnisstöðu, virðist mega leggja grundvöll að sjálfbærum vexti. Áhrif þessara kjarna á landshlutana gætu orðið svipuð áhrifum Reykjavíkur á grannsvæði sín þó þau verði ekki eins sterk.

Vaxtarsamningur fyrir Eyjafjarðarsvæðið er skref í þessa átt og brýnt að stækka enn áhrifasvæði Akureyrar til Norðurlands alls með skilvirkum samgöngubótum.

Með uppbyggingu á Austurlandi, virkjunum, álveri og samgöngubótum, eru að skapast forsendur fyrir öflugt atvinnu- og markaðssvæði á Mið-Austurlandi. Mikilvægt er að stækka atvinnusvæði enn til þess að nýta þau sóknarfæri sem skapast með álverinu Reyðarfirði og bæta samkeppnisstöðu. Frekari samgöngubætur á svæðinu þurfa forgang til að gagnast á réttum tíma.

Vaxtarsamningur fyrir Vestfirði er, á sama hátt og í Eyjafirði, skref í þá átt að efla samstarf þéttbýlisstaða á Vestfjörðum, skjóta stöðum undir virkt markaðssvæði þar og aðsetur fleiri ríkisstofnana á svæðinu.

2.2 Samgöngur og fjarskipti

Miðstöð áætlunarflugs hefur verið í Reykjavík en stöðum með áætlunarflug hefur fækkað, vöruflutningar með skipum milli hafna innanlands hafa nánast lagst af og þessi þróun hefur leitt af sér meiri umferð um þjóðvegina og mun meira álag á þá en áður, jafnvel meira en þeir eru byggðir fyrir. Góðar og greiðar samgöngur eru hvarvetna mikið áherslumál í byggðapróun og stöðugt er unnið að endurbótum á þjóðvegum og þjónustu við bílaumferð, s.s. snjómokstri. Vegalengd í kílómetrum skiptir ekki ein máli, ferðatíminn og ferðaöryggið eru einnig mikilvægar mælistikur og ráða miklu um aðgengi og stækkun atvinnu- og þjónustusvæða og þar með á samkeppnishæfni byggða. Veggöng undir fjöll og firði hafa ekki síst áhrif að þessu leyti eins og sést af áhrifum þeirra vegganga sem tekin hafa verið í notkun á síðustu árum. Þannig hafa veggöngin milli Öndarfjarðar, Súgandafjarðar og Skutulsfjarðar skipt miklu fyrir þéttbýlisstaði vestra og Hvalfjarðargöngin hafa haft áhrif á stóran hluta landsins þó þau séu mest á Vesturlandi. Á Austurlandi er verið að grafa tvönn veggöng og frekari stækkun

atvinnusvæðis þar er mikilvæg til þess að styrkingaráhrif álverksmiðju á Reyðarfirði verði sem mest fyrir byggðir eystra.

Íslendingar hafa sett sér það markmið að vera í fremstu röð þjóða í nýtingu upplýsingatækninnar. Aðgangur að fjarskipta- og upplýsingatækni skiptir sífellt meira máli fyrir fólk, fyrirtæki og opinberar stofnanir. Hann verður sífellt mikilvægari þáttur í almennum lífsskilyrðum fólks, svo sem aðstöðu þess til að afla sér upplýsinga, hafa áhrif á samfélag sitt, menntast og eiga samskipti við aðra. Slíkur aðgangur hefur einnig áhrif á möguleika á stofnun og starfsemi fyrirtækja og ekki síst fyrir opinberar stofnanir á borð við skóla, rannsóknasetur, bókasöfn og stjórnsýslustofnanir.

Nýting fjarskipta- og upplýsingatækni felur í sér einstaka möguleika til að jafna aðstöðumun milli borgaranna, sem m.a. getur skapast af fjarlægð milli staða og strjálbýlis, t.d. til að afla sér háskólamenntunar án þess að þurfa að flytjast búferlum og til fjarlækninga, því í mörgum tilvikum gefur hin nýja tækni færi á því að bjóða sérhæfðari og fullkomnari heilbrigðisþjónustu um land allt en nú býðst. Með lagningu ljósleiðara og áherslum á upplýsingatækni hefur ríkið bætt aðgengi til náms og samkeppnishæfni stofnana og fyrirtækja um allt land. Nú eru fyrirbyggjandi drög að nýrri fjarskiptaáætlun fyrir tímabilið 2005 – 2010. Þar er lagt til að upp verði tekin viðmið svokallaðrar samþjónustu sem er metnaðarfullt viðmið til viðbótar við þau lágmörk sem gilda í Evrópusambandinu.

2.3 Menning og menntun

Á síðustu árum hefur athygli beinst mjög að menningu og hlut hennar í byggðapróun, einkum í tengslum við menningartengda ferðaþjónustu, fyrir sjálfsmynd byggðasamfélaga og áhrif á búsetu. Í nýlegri könnun á sænskum áætlunum um vöxt byggða þar í landi kom í ljós að í öllum byggðum með íbúafjölgun var athygli beint að þeirri þýðingu sem menning hefur fyrir byggðapróun. Aukin starfsemi á sviði fornleifarannsóknna og minjaverndar hafa vakið áhuga og vitund um verðmæti og gildi menningararfleifðar.

Í nokkrum byggðarlögum hefur útlendingum fjölgað verulega og áhrif þeirra á staðbundna menningu og atvinnulíf geta orðið gjöful. Áhersla hefur verið á að auðvelda þessu fólki aðgengi að þjónustu samfélagsins og stuðla að farsælli aðlögun þess.

Listviðburðir og listaverk hafa orðið útflutningsvara, bæði leikhúsverk og tónlist og útlenskir ferðamenn koma langan veg til íslenskra listviðburða og annarra menningarviðburða eins og móta hestamanna. Ný hugtök eins og “viðburðatúrismi” hafa komið fram og áhugi hefur vaxið á sóknarfærum til atvinnusköpunar á menningarsviðinu.

Rannsóknir gefa til kynna að gildi hafi breyst, fyrirmyndir unga fólksins séu aðrar en voru, að flutningur til náms rýri líkur á því að unga fólkið setjist að í heimahögum og að hlutur kvennastarfa hafi mikil áhrif á búsetuval fjölskyldna.

Atvinnugreinum sem byggja á sérþekkingu hefur vaxið ásmegin, einkum á höfuðborgarsvæðinu og útflutningur á framleiðslu þeirra og þekkingu er vaxandi. Áhrifa þessarar þróunar gætir þó vítt um landið. Fólk með verk-, tækni-, raungreina- og viðskiptamenntun er mikilvægt fyrir þróun hátæknigreina, nýsköpun og atvinnuþróun og því er þróun menntastofnana mikilvæg. Skilningur á þessu hefur verið vaxandi og leitt til breytinga á sviði menntunar á öllum stigum og aðgengi að menntun hefur batnað

stórlega, bæði með fjarnámi, háskólum, háskóla- og þekkingarsetrum víða um land og þar hefur rannsókn- og fræðastörfum fjölgað. Mikill fjöldi fólks stundar nú fjarnám á háskólastigi.

Aðgerðir ríkisins síðustu ár til þess að efla menntun og menningarstarf í byggðum landsins hafa verið fjölpættar. Skólar og þekkingarsetur á framhalds- og háskólastigi hafa verið styrkt sem og safnastofnanir, rannsóknar- og fræðastarf og samstarf hefur verið við sveitarfélög um gerð og starf menningarhúsa. Þá hafa verið settar á laggirnar stofnanir til styrktar nýsköpun, frumkvöðlastarfi og til hvatningar konum í atvinnulífi og með samgöngubótum hafa þjónustusvæði stofnana verið stækkuð sem og starfssvæði félaga um listsköpun og afþreyingu.

Ríkið hefur beitt sér fyrir mikilli uppbyggingu í Háskólanum á Akureyri, háskólar hafa verið settir á Bifröst, Hvanneyri og á Hólum, háskólasetur og rannsóknastofnanir á fleiri stöðum og áhersla á fjarnám á framhalds- og háskólastigi hefur skilað sér í menntunarstöðvum víða um land. Með sameiningu Tækniháskóla Íslands og Háskólans í Reykjavík verður til fjölbreytt menntastofnun í nánu samstarfi við fræðslu- og rannsóknarstofnanir iðnaðarins, þar sem lögð verður aukin áhersla á meiri og fjölbreyttari verk- og tæknimenntun auk þess sem kennaramenntun þar verður í samræmi við þarfir atvinnulífsins m.a. með aukinni áherslu á vinnustaðakennslu.

2.4 Opinber starfsemi

Sveitarfélögum hefur fækkað um helming á síðustu 10 árum, til þeirra hafa flust stór verkefni frá ríkinu og er grunnskólinn þeirra stærst. Engu að síður er hlutur sveitarfélaga í útgjöldum hins opinbera miklu lægri en annars staðar á Norðurlöndum.

Fjárhagur sveitarfélaga hefur farið versnandi á undanförunum árum. Ástæður þess eru meðal annars að íbúar vænta sífellt meiri þjónustu sem sveitarfélögin hafa leitast við að svara, eftirlitshlutverk sveitarfélaga er vaxandi og krafa um faglega stjórnsýslu m.a. vegna tilskipana frá Evrópusambandinu. Aðstæður sveitarfélaga eru mjög misjafnar bæði hvað landsstærð og þéttleika byggðar varðar. Í lagasetningu er ekki tekið nægilegt tillit til sveitarfélaga sem ná yfir stór landssvæði og hafa tiltölulega fáa íbúa. T.d. má nefna lög um félagsþjónustu sveitarfélaga og skipulagslög.

Ríkið hefur auk flutnings verkefna til sveitarfélaganna dregið sig út úr margvíslegri starfsemi og einkavætt hana, selt banka, Símann, sjóði og atvinnufyrirtæki og hlutafélagavætt sum ríkisfyrirtæki svo sem Póstinn og Flugstöð Leifs Eiríkssonar. Miklar breytingar hafa orðið á þjónustu banka, pósts og fjarskiptafyrirtækja, útibúum hefur fækkað eða starfsemin verið flutt og þjónusta er nú veitt á netinu meira en áður.

Aðgerðir ríkisins skipta miklu fyrir byggðapróun. Fjölgun opinberra starfa hefur orðið langmest á höfuðborgarsvæðinu og á Akureyri. Fjórðungssjúkrahúsinu á Akureyri hefur verið markað ákveðið hlutverk og það eflt verulega. Áður hefur uppbyggingar Háskólans á Akureyri verið getið og jákvæðra áhrifa hennar.

Unnið hefur verið að eflingu sveitarstjórnarstigsins og undirbúnar tillögur um mikla sameiningu sveitarfélaga ásamt tillögum um verkefnatilflutning frá ríki til sveitarfélaga og að lausn á fjárhagsvanda sveitarfélaganna.

Starfsemi ríkis og sveitarfélaga á sviði grunnþjónustu og grunngerðar er áhrifamikill búsetuþáttur. Þessari starfsemi fylgja líka störf fyrir fólk sem sótt hefur sér framhaldsmenntun sem í sjálfu sér er eftirsóknarvert fyrir byggðapróunina. Það sama

gildir um nýja og eflða þjónustu á vegum sveitarfélaga, að henni hafa fylgt störf sem henta báðum kynjum. Samstarf sveitarfélaga er að sama skapi mikilvægt. Í gegnum Jöfnunarsjóð sveitarfélaga er árlega ráðstafað til sveitarfélaganna u.þ.b. 10 milljörðum króna vegna margvíslegra jöfnunargreiðslna og Lánasjóður sveitarfélaga hefur gegnt miklu hlutverki og fjármagnað uppbyggingu þýðingarmikilla mannvirkja í sveitarfélögum um allt land síðustu 30–40 árin.

Áætlanagerð ríkisstofnana, sveitarfélaga og samtaka þeirra er líka áhrifaþáttur fyrir byggðaðróun, að sköpuð sé sameiginleg framtíðarsýn og markmið sett. Hins vegar þarf að samræma þessar áætlanir, laga þær að breyttum aðstæðum s.s. í samgöngum og breyttum markaðssvæðum og í ljósi þeirra breytinga á skipulagslögum sem standa fyrir dyrum og byggja á tilskipunum Evrópusambandsins.

Íslendingum hefur að jafnaði gengið vel að nýta sér þau tækifæri sem þeim hafa boðist með þátttöku í fjölþjóðlegum verkefnum. Íslendingar eru þátttakendur í Norðurslóðaáætlun Evrópusambandsins (NPP). Meginmarkmið hennar er að stuðla að eflingu atvinnu- og efnahagslífs svæða og byggða með svipaðar aðstæður. Þátttaka Íslands hefur skilað sér í nýjungum í atvinnulífi og þjóðlífi, aukinni þekkingu og kunnáttu einstaklinga sem nýtist samfélaginu nú og í framtíðinni. Með aukinni alþjóðavæðingu er sífellt mikilvægara að vinna að alþjóðlegum verkefnum til að auka samkeppnishæfni byggða og atvinnulífs.

2.5 Atvinnuvegir

Þrátt fyrir efnahagslegan stöðugleika í landinu undanfarin ár hefur rekstrarumhverfi fyrirtækja á landsbyggðinni verið þeim erfitt að mörgu leyti. Störfum hefur haldið áfram að fækka í frumvinnslugreinum og fiskvinnslu en fjölgað í þjónustu, einkum á höfuðborgarsvæðinu en líka á stærri þéttbýlisstöðum. Fyrir þessu eru bæði efnahagslegar og náttúrufarslegar ástæður. Gengisþróun íslensku krónunnar undanfarin misseri hefur komið illa við höfuðatvinnuvegi á landsbyggðinni, útflutningsgreinar sem skipuleggja starfsemi sína langt fram í tímann, t.d. fiskvinnslu og ferðaþjónustu. Náttúrufarslegar ástæður hafa líka áhrif sem t.d. má sjá um þessar mundir á dræmri rækjuveiði og að skelveiðar á Breiðafirði hafa lagst af tímabundið vegna mikils náttúrulegs dauða í skelstofninum. Nokkur fyrirtæki í iðnaði hafa flutt hluta af starfsemi sinni úr landi þangað sem vinnuafli er ódýrara, svo sem fyrirtæki í hátækni iðnaði og textíliðnaði af ýmsu tagi. Athygli hefur beinst að misjöfnum flutningskostnaði fyrirtækja og tillögur hafa verið gerðar um jöfnun hans. Þær stríða ekki gegn alþjóðlegum samningum og endurgreiðslum er t.d. beitt til jöfnunar í Noregi og Svíþjóð. Íslenskt atvinnulíf hefur gengið í gegnum mikið breytingaskeið með hlutafélagavæðingu, samruna fyrirtækja, endursköpun og útrás á erlenda markaði og fjárfestingum erlendis. Af hálfu opinberra aðila hefur markvisst verið unnið að því að bæta rekstrarumhverfi fyrirtækjanna í landinu. Alþjóðavæðing atvinnulífsins hefur kallað eftir samræmdum starfsskilyrðum fyrirtækja ekki síst vegna reglna sem settar hafa verið vegna EES-samningsins en með honum varð Ísland hluti af innri markaði ESB. Skattar á fyrirtæki hafa verið lækkaðir og aðgengi að fjármagni til framkvæmda er greiðara en nokkru sinni. Unnið hefur verið að því að jafna aðgengi landsmanna að fjarskiptanetinu, bæði með uppbyggingu grunnnetsins og jöfnun kostnaðar. Hröð þróun hefur verið á sviði upplýsingatæknimála undanfarin ár, m.a. fyrir opinberan stuðning

við þróunarverkefni á þessu sviði og vaxandi skilning á mikilvægi þess fyrir atvinnulíf og byggð.

Hagfræðingar spá því að framundan sé á Íslandi langt hagvaxtarskeið sem felur í sér sóknarfæri fyrir atvinnuvegina en líta þarf til þess að þau gefist um allt land og að staðbundar auðlindir verði nýttar til uppbyggingar.

Hátæknigreinar eins og upplýsingatækni, framleiðsla lyfja, lækningatækja og sérhæfðs vélbúnaðar hafa vaxið hratt allra síðustu ár og er hlutur þeirra nú um 4% af landsframleiðslunni. Iðnaður aflar nú tæplega fjórðungs gjaldeyrstekna þjóðarbúsins og hefur sú hlutdeild tvöfaldast frá gildistöku EES-samningsins eða úr 12% 1994 í 24% árið 2004. Helmingur af þessari aukningu kemur frá útflutningi hátæknigreina en hann var aðeins um 7% fyrir rúmum áratug. Í framtíðarsýn hátækniiðnaðarins er gert ráð fyrir að gjaldeyrstekjur af starfsemi íslenskra hátæknifyrirtækja muni verði ríflega fjórfalt hærri árið 2010 en þær voru árið 1998, eða um 75 milljarðar.

Í löndum þar sem hátækni hefur fleygt mest fram býr atvinnulíf við hagstæð rekstrar- og samkeppnisskilyrði, öflugan stuðning við nýsköpun á sviði hátækni og gott aðgengi vænlegra sprota- og nýsköpunarfyrirtækja og eldri fyrirtækja að þolinmóðu áhættufjármagni. Þá eru hagstæð skilyrði fyrir almenna framtaksfjárfesta þýðingarmikil. Frumkvöðafraeðsla hefur verið stórefld undanfarin ár og frægum hefur verið sáð sem vænta má að skili þjóðarbúinu uppskeru í formi nýrra atvinnutækifæra á komandi árum. Með tilkomu opinberra stuðningsstofnana og -sjóða hafa möguleikar á styrkveitingum til rannsókna og frumkvöðlastarfs í atvinnulífínu aukist og með því að efla stoðkerfi atvinnulífsins hefur verið leitast við að leiðbeina og styðja slíkt starf. Þar hefur starf atvinnuþróunarfélaganna sem starfa í öllum landshlutum reynst mikilvægt.

Með vaxandi samkeppni á fjármagnsmarkaði hafa langtímavextir viðskiptabanka og sparisjóða lækkað mjög verulega, fyrirtækjum og einstaklingum á landsbyggðinni til hagsbóta. Þetta hefur hins vegar leitt til þess að opinberir lánasjóðir hafa tapað miklum fjölda viðskiptavina með þeim afleiðingum að tekjur þeirra dragast verulega saman. Enn verður þó að telja að full þörf sé á opinberri lánastarfsemi fyrir fyrirtæki í byggðum landsins, einkum til að tryggja aðgengi þeirra að fjármagni á viðunandi kjörum og þá ekki í samkeppni við viðskiptabankana um lánakjör. Mikilvægt er að samþætta krafa þeirra opinberu sjóða og stofnana sem þjóna fyrirtækjum í öllum atvinnugreinum með áherslu á landsbyggðina. Samþættingin þarf að ná til allra styrktarforma, lánastarfsemi, hlutafjárþátttöku, veitingu stofnstyrkja, ábyrgða og annars konar verkefnafjármögnunar auk aðgengis að sérfræðipækkingu. Með nýjum áherslum yrði stoðkerfi atvinnulífsins skilvirkara og líklegra til að ná settum markmiðum.

Með stuðningsaðgerðum og stofnanastarfi hefur ríkið leitast við að auðvelda aðgengi kvenna að vinnumarkaði, að jafna skilyrði kynjanna í atvinnulífi og að nýta kraft og viðhorf kvenna til uppbyggingar.

Með byggingu raforkuvers við Kárahnjúka og samningum um byggingu álvers á Reyðarfirði hefur verið stigið eitt stærsta spor sem stigið hefur verið á síðari árum til að bæta lífskjör og afkomumöguleika fólks og fyrirtækja á Austfjörðum, þaðan sem fólksflutningar hafa verið einna mestir á undanförunum árum. Þessi framkvæmd hefur nú þegar haft mjög mikil áhrif á atvinnuástand, tekju- og íbúapróun á Austurlandi þó svo hún sé nýlega hafin.

Ríkar orkulindir og mikil þekking á virkjun og hagnýtingu þeirra skapar Íslandi mikla sérstöðu og sóknarfæri til framtíðar. Orkulindirnar hafa fyrst og fremst verið nýttar til

húshitunar og stóriðju og nokkrir góðir stóriðjukostir eru enn taldir vera fyrir hendi. Ný þekking og tækni þarf að leiða til þess að orkulindir verði hagnýttar á mun fjölbreyttari hátt í framtíðinni.

Ferðaþjónusta hefur verið ört vaxandi atvinnugrein um allt land. Stjórnvöld hafa stutt uppbygginguna á ýmsan hátt og horfur eru til að stuðningur í framtíðinni muni beinast að því að ná hámarksafrakstri í greininni og jafna álagið á land og þjóð frekar en að hámarka fjölda ferðamanna. Mikilvægt er að bæta nýtingu fjárfestinga í ferðaþjónustu, beina markaðssetningu að héruðum sem síður hafa notið athygli ferðamanna og lengja ferðatímabilið. Ferðamálaáætlun fyrir árin 2006-2015 skapar forsendur fyrir markvissar aðgerðir á sviði ferðaþjónustu og dregur úr líkum á röngum fjárfestingum. Á sama hátt skapar Samgönguáætlun 2003-2014 forsendur fyrir markvissar samgöngubætur með tilliti til byggðapróunar og eftirsóknarverða stækkun markaðssvæða.

Horfur eru til að störfum muni áfram fækka innan hinna hefðbundnu atvinnugreina, landbúnaðar, fiskveiða og –vinnslu, því orsakir þessarar þróunar síðustu áratuga eru að miklu leyti alþjóðavæðing, samkeppni og tækniþróun. Þessi þróun hefur leitt af sér vaxandi kröfu um samkeppnishæfni byggða og fyrirtækja, eflingu rannsókna, tækniþróunar og nýsköpunar sem byggir á sérkennum lands og þjóðar og eru líklegar til árangurs. Þessi þróun felur þó líka í sér sóknarfæri í landbúnaði eða í tengslum við hann, t.d. á sviði ferðaþjónustu, fiskeldis, garðyrkju, lífrænnrar framleiðslu, hrossaræktar, líftækni, raforkuframleiðslu auk vöruþróunar í hefðbundinni framleiðslu.

Innan sjávarútvegs mun nýsköpun að talsverðu leyti byggja á bættri nýtingu afla sem m.a. mun grundvallast á nýjum fræðasviðum á borð við líftækni. Miklir möguleikar eru fyrir eldi sjávardýra og markvisst er unnið að rannsóknum og þróun framleiðsluaðferða á því sviði í samstarfi rannsóknarstofnana og fyrirtækja í sjávarútvegi. Einnig virðast vera góð sóknarfæri á sviði menningar, skapandi greina, í starfi mennta- og rannsóknastofnana, opinberri þjónustu og orkufrekum iðnaði.

Víða erlendis hafa fyrirtækjaklasar eflst, ekki síst til að tryggja aukna samkeppnishæfni atvinnulífs og svæða. Aukið mikilvægi klasa er hluti af alþjóðavæðingu og þeim breytingum sem orðið hafa í viðskiptaumhverfi á síðustu árum ekki síst með auknu frjálsræði á öllum sviðum s.s. innan EES-svæðisins. Klasar veita fyrirtækjum tækifæri til að vinna saman að verkefnum eða ákveðinni framtíðarsýn, án þess að koma þurfi til samruna fyrirtækja, yfirtöku eða aukins fjárhagslegs styrks. Formið hentar þannig fyrirtækjum og stofnunum sem teljast of lítil til að ráða við stór og yfirgripsmikil verkefni og eykur þannig sameiginlegan slagkraft þeirra. Markmiðið er sameiginleg framtíðarsýn fyrirtækja um að ná árangri á fjarlægum mörkuðum. Klasasamstarfið á jafnt við um fyrirtæki í samkeppni og fyrirtæki sem eru birgjar annarra fyrirtækja og hefur í för með sér bætтар forsendur fyrir útrás fyrirtækja.

Sóknarfæri íslensks atvinnulífs eru nátengd áframhaldandi virkri þátttöku okkar í Evrópusamvinnunni og alþjóðavæðingunni. Alþjóðavæðing íslensk athafnalífs á bæði við um aukin umsvif erlendra fyrirtækja á Íslandi og aukin umsvif íslenskra fyrirtækja erlendis og mikilvægt er að tryggja hlut íslenskra byggða í þeirri þróun.

2.6 Landshlutar

Framtíðarhorfur fyrir byggðaþróun eru misjafnar eftir landshlutum og raunar eru skilyrði misjöfn innan landshlutanna. Alls staðar eru þó möguleikar fyrir hendi en samgöngur og samkeppnishæfni ráða miklu, þekking til nýsköpunar, stjórn- og stoðkerfi sem er fært um að styðja nýsköpun og bæta búsetuskilyrði. Nú stendur yfir mikið hagvaxtarskeið sem spáð er að muni standa næstu misseri. Veltur á miklu að það nýtist sem víðast um landið.

Suðvesturland utan höfuðborgarsvæðisins

Sérstaða þessa svæðis byggist á nálægð við höfuðborgarsvæðið. Suðvesturland, allt frá Árnassýslu til Borgarfjarðar, er smám saman að verða eitt atvinnu- og þjónustusvæði. Greiðar samgöngur eru um svæðið og íbúar hafa góðan aðgang að allri þeirri þjónustu og þekkingarstarfsemi sem í boði er á höfuðborgarsvæðinu. Með áframhaldandi uppbyggingu orkufreks iðnaðar á Grundartanga, hafnasamstarfi á svæðinu og eflingu háskóla, Viðskiptaháskólans að Bifröst og Landbúnaðarháskólans að Hvanneyri og samstarfi þeirra við atvinnulífið, munu byggðarlög á suðurhluta Vesturlands halda áfram að eflast. Ákveðið hefur verið að ráðast í gerð vaxtarsamnings fyrir Vesturland.

Á síðustu árum hefur fólki fjölgað í Árnassýslu og atvinnulíf eflst. Skilyrði virðast vera til þess að þessi þróun haldi áfram, góðir landkostir, þétt byggð og nálægð við höfuðborgarsvæðið. Selfoss er þjónustumiðstöð Suðurlands og uppbygging þar í þjónustugreinum hefur verið mikil. Þéttbýlisstaðirnir austanfjalls hafa stefnt að því að fá fólk til að flytjast til, ekki síst frá Reykjavík, og samstarf þeirra um rafrænt samfélag virðist geta leitt til meiri árangurs og bætt hinar hagstæðu aðstæður fyrirtækja. Suðurstrandarvegur mun bæta samband við alþjóðaflugvöll.

Sama má segja um Suðurnes og nágrennasvæði höfuðborgarinnar í norðri og austri. Sérstaða Suðurnesja felst í staðsetningu alþjóðaflugvallarins og aðgengilegum háhitasvæðum. Uppbygging á sviði ferðaþjónustu hefur grundvallast á þessum aðstæðum og þær má nýta frekar. Hafnarskilyrði og nágrenni við fiskimið hafa skotið stoðum undir mikla útgerð og fiskvinnslu. Ástæða fyrir íbúafjölgun á Suðurnesjum síðustu ár er þó frekar nágrennið við höfuðborgarsvæðið og flugvöllinn.

Breiðafjarðarbyggðir

Íbúum hefur fækkað á Snæfellsnesi síðasta áratug nema í Grundarfirði. Með samgöngubótum síðustu ára, Hvalfjarðargöngum, Bröttubrekku, Vatnaleið og í Kolgrafarfirði búa byggðir á Nesinu við góðar samgöngur við höfuðborgarsvæðið. Á þéttbýlisstöðunum á norðanverðu Nesinu er atvinnulíf fremur einhæft en næg atvinna. Sjávarútvegur er þó fjölbreyttur og byggist mjög á sókn á nálæg fiskimið. Ferðaþjónusta stendur traustum fótum og er vaxandi á Snæfellsnesi, m.a. vegna fjölbreyttrar náttúru á landi og sjó og góðra samgangna allan ársins hring. Þjóðgarðurinn Snæfellsjökull var stofnaður árið 2001 og skapar ný sóknarfæri í ferðaþjónustu, t.d. má nýta land betur fyrir sumarhúsabyggð. Möguleikar eru í fiskeldi, kræklingarækt, frekari nýtingu jarðhita á svæðinu og í fullnýtingu sjávarfangs.

Í Dalabyggð og Reykhólahreppi hefur fólki fækkað mikið og samdráttur verið í atvinnulífi, einkum í sauðfjárrækt. Möguleikar felast helst í vöruþróun í landbúnaði, ferðaþjónustu, frekari uppbyggingu Þörungaverksmiðjunnar á Reykhólum og víðtækari nýtingu jarðhita.

Vestfirðir

Þéttbýlisstaðir á Vestfjörðum byggja afkomu sína fyrst og fremst á sjávarútvegi. Atvinnulíf er fremur fábreytt nema á Ísafirði, atvinna hefur verið næg en íbúum hefur samt fækkað alls staðar síðasta áratug. Flytja hefur þurft inn vinnuafli til fiskvinnslu.

Ferðaþjónusta hefur verið í sókn og markaðssetning Vestfjarða á því sviði vakið mikla athygli. Hin mörgu þjóðerni sem nú má finna á Vestfjörðum kunna að fela í sér möguleika til atvinnusköpunar og þróunar, t.d. á sviði ferðaþjónustu og skapandi greina. Sóknarfæri felast líka í uppbyggingu rannsókna- og menntastofnana í tengslum við fyrirtæki í hefðbundnum atvinnugreinum og tengdum greinum s.s. eldi sjávardýra. Vetrarsamgöngur innan Vestfjarða hafa háð samstarfi þéttbýlisstaða, fyrirtækja og stofnana. Með greiðari og öruggari samgöngum milli þéttbýlisstaðanna opnast möguleikar og búsetuskilyrði batna.

Í Vestur-Barðastrandarsýslu hefur fólki fækkað mikið undanfarin ár. Atvinnuástand hefur þó verið gott og jafnvel hefur þurft að flytja inn erlent vinnuafli til fiskvinnslu. Atvinnulífið er einhæft og byggist mest á sjávarútvegi. Helstu sóknarfæri auk sjávarútvegs eru í ferðaþjónustu og fiskeldi.

Í Strandasýslu hefur fólki fækkað stöðugt. Byggð er dreifð og atvinnulíf einhæft, hefur byggst á sauðfjárrækt og hlunnindanýtingu í sveitum og sjávarútvegi á Hólmavík og Drangnesi. Nokkur vöxtur hefur þó verið í ferðaþjónustu og Galdrasetrið á Hólmavík er dæmi um velheppnaða nýsköpun á því sviði.

Ákveðið hefur verið að ráðast í gerð vaxtarsamnings fyrir Vesturland.

Norðurland vestra

Fólki hefur fækkað mikið í Húnaþingi undanfarin ár og atvinna dregist saman, jafnt í þéttbýli sem sveitum, og útlit fyrir að þessi þróun haldi áfram nema sérstaklega verði snúist gegn henni. Atvinnulíf byggist á landbúnaði, sjávarútvegi og þjónustu, tekjur eru almennt lágar nema á Skagaströnd og þar hefur fólksfækkun verið minnst. Ullarþvottastöð hefur hafið starfsemi á Blönduósi en annars hefur dregið úr vinnslu afurðastöðva á Blönduósi og Hvammstanga. Með veiðum og vinnslu innfjarðarrækju fyrir þremur áratugum varð mikil uppsveifla á Hvammstanga sem ekki hefur náðst að fylgja eftir.

Aðstæður fyrir stóriðju hafa verið taldar góðar á svæðinu milli Skagastrandar og Blönduóss og með Þverárfjallsvegi stækkar atvinnu- og þjónustusvæðið til Sauðárkróks. Ferðaþjónusta hefur verið í sókn á svæðinu, einkum í tengslum við menningu, veiði og húnvetnsku heiðarnar, jarðhita og nágrenni við hringveginn.

Íbúum hefur fækkað í Skagafirði en þar er atvinnulíf og opinber þjónusta tiltölulega fjölbreytt, einkum á Sauðárkróki. Menningartengd ferðaþjónusta hefur verið í þróun, t.d. tengd íslenska hestinum, vesturförum og safnastarfi. Á þessu sviði eru sóknarfæri sem og í fiskeldi og nýjum búgreinum, t.d. hrossarækt og kornrækt. Hólaskóli hefur eflst á undanförunum árum og starfar nú á háskólastigi. Háskóla- og rannsóknarstarf á sviði fiskeldis, sem fram fer í tengslum við öflug útgerðar- og fiskvinnslufyrirtæki, kann að fela í sér tækifæri til nýsköpunar. Vöruþróun í sauðfjárslátrun í samvinnu við Nýsjálendinga er athyglisverð og lofandi. Landkostir og hafnarskilyrði hafa verið talin góð fyrir orkufrekan iðnað austan við botn Skagafjarðar og þá með hliðsjón af mögulegri orkuframleiðslu jökulánna í Skagafirði.

Ákveðið hefur verið að ráðast í gerð vaxtarsamnings fyrir Skagafjörð og Húnavatnssýslur.

Íbúum á Siglufirði fækkaði allan seinnihluta síðustu aldar og síðasta áratug fækkaði þeim um rúm 20%. Ekki hefur náðst að skapa fjölbreytni í atvinnulífi og sóknarfæri er helst að finna í fullnýtingu sjávarafila og ferðaþjónustu. Uppbygging síldarminjasafns hefur vakið athygli og hlotið viðurkenningu og aðstæður til skíðaíþróttar eru óvíða betri frá náttúrunnar hendi en á Siglufirði. Héðinsfjarðargöng munu auðvelda aðgang að fjölbreyttri þjónustu í Eyjafirði og bæta búsetuskilyrði.

Eyjafjörður

Nokkur íbúafjölgun hefur verið síðasta áratuginn á Akureyri, Grenivík, Svalbarðseyri og í Eyjafjarðarsveit. Íbúum hefur hins vegar fækkað í öðrum sveitarfélögum við Eyjafjörð, einkum út með firðinum að vestan. Störfum í iðnaði hefur fækkað, sjávarútvegur eflst en fyrst og fremst hefur störfum fjölgað í þekkingar- og þjónustugreinum. Akureyri hefur eflst sem skólabær á síðsta áratug með skólum á framhalds- og háskólastigi. Í Eyjafirði búa nú u.þ.b. 20 þúsund manns, í fjölmennasta og öflugasta þéttbýlissvæði utan Suðvesturlands og því sem líklegast er, ásamt Mið-Austurlandi, til þess að laða til sín fólk og fyrirtæki utan þess svæðis.

Gerður hefur verið vaxtarsamningur fyrir Eyjafjarðarsvæðið, vinna er hafin í samræmi við hann og væntingar eru miklar um árangur af því starfi. Sameining sveitarfélaga og bættrar samgöngur hafa í för með sér bætt búsetuskilyrði, starfsskilyrði fyrirtækja, meiri samkeppnishæfni svæðisins og betri skilyrði til að flytja þangað verkefni frá ríkinu, t.d. tengd sjávarútvegi.

Sóknarfæri eru á flestum sviðum og byggjast á íbúafjölda, þéttbýli og þeirri fjölbreytni sem er að finna á Eyjafjarðarsvæðinu.

Þingeyjarsýslur

Íbúum hefur fækkað á Húsavík og atvinnulíf átt undir högg að sækja, bæði vegna tækniþróunar í fiskveiðum og –vinnslu og breytinga í vinnslu landbúnaðarafurða. Hins vegar hafa fyrirtæki í ferðaþjónustu verið í sókn. Nálægð við ríkar orkulindir skapar sóknarfæri til framtíðar, í iðnaði, hátækni- og líftækni. Í þessu ljósi eru rannsóknir á háhitasvæðum í Þingeyjarsýslum mikilvægar.

Í Mývatnssveit hefur staðið umbrotatímabil í atvinnumálum og horfur eru óljósar. Ferðaþjónusta er öflug og þar eru sóknarfæri. Áhersla hefur verið á að lengja ferðamannatímamann, efla afþreyingarkosti, eins og jarðböðin eru gott dæmi um, og að nýta nálægðina við þjóðgarð norðan Vatnajökuls.

Í Norður-Þingeyjarsýslu hefur íbúum fækkað mikið undanfarin ár. Samgöngur eru erfiðar, vegalengdir langar, atvinnulíf er einhæft og tekjur lágar. Á svæðinu eru góð skilyrði til sauðfjárræktar og árstíðabundinnar ferðaþjónustu. Á Þórshöfn er staða útgerðar sterk og hefur leitt til nýsköpunar við veiðar og vinnslu á kúfiski. Samgöngubætur munu stækka atvinnu- og þjónustusvæði þéttbýlisstaðanna.

Austurland

Á Mið-Austurlandi er unnið að byggingu vatnsaflsvirkjana á hálendinu norðan Vatnajökuls, álvers í Reyðarfirði og að eflingu fiskeldis, allt frá Berufirði til Seyðisfjarðar. Sóknarfæri er líka að finna í nýjum búgreinum, einkum á

Fljótsdalshéraði. Möguleikar eru í ferðaþjónustu, t.d. í sérstakri náttúru og nálægð við miðhálandið í tengslum við millilandaflugvöll á Egilsstöðum og ferjusiglingar milli Seyðisfjarðar og hafna á meginlandi Evrópu.

Uppbygging orkufreks iðnaðar er mjög þýðingarmikil fyrir byggð á Austurlandi og áriðandi að ríki og sveitarfélög standi þannig að undirbúningi að til sem mestra hagsbóta verði fyrir svæðið. Til þessa verks heyra samgöngubætur milli byggða á Mið-Austurlandi, uppbygging menntastofnana, opinberrar þjónustu og bygging íbúðarhúsnæðis. Þessari uppbyggingu fylgja sóknarfæri fyrir fyrirtæki í landshlutanum.

Eftir langt tímabil fólksfækkunar hefur íbúum fjölgað síðustu misseri á Mið-Austurlandi en íbúum hefur áfram fækkað í sveitarfélögum norðan við Fljótsdalshérað. Uppbygging á Mið-Austurlandi mun hafa áhrif til norðurs þó Vatnsskarðið dragi úr þeim. Miklu skiptir fyrir byggð í Vopnafirði og norður um, þar sem atvinnulíf er einhæft, að vegasamband við Hérað verði bætt.

Eftir mikla uppbyggingu síðustu 2–3 áratugi hefur verið afturkiptur undanfarin ár í atvinnulífi á Hornafirði, m.a. vegna hagræðingar og samdráttar í landbúnaði og sjávarútvegi sem stendur þó nokkuð traustum fótum og felur í sér færi til sóknar. Þá skapar starfsemi Nýheima skilyrði til þekkingarstarfsemi í tengslum við sjávarfang og –vinnslu auk þess sem lega Hornafjarðar og nálægð við Vatnajökul skapar sérstöðu fyrir ferðaþjónustu sem hefur verið í þróun og lofar góðu.

Hafinn er undirbúningsvinna við vaxtarsamningur fyrir Austurland með áherslu á Höfn.

Suðurland

Íbúum hefur heldur fækkað síðasta áratuginn í Rangárþingum en mun meiri fækkun hefur orðið í Vestur-Skaftafellssýslu. Mikil uppbygging í ferðaþjónustu og einstakir náttúrustaðir fela í sér enn frekari sóknarfæri í þeirri grein. Nýjar fræðigreinar og bætt markaðssetning fela í sér möguleika til þróunar í vinnslu landbúnaðarafurða, nýjum búgreinum, matvælaiðnaði og ferðaþjónustu.

Í vinnu við stefnumótun fyrir Suðurland og Vestmannaeyjar, sem hófst á árinu 2005, með undirbúningi vaxtarsamnings fyrir Suðurland með áherslu á Vestmannaeyjar, munu sóknarfæri í landshlutanum verða greind sérstaklega.

Vestmannaeyjar

Í Vestmannaeyjum hefur fólki fækkað mikið. Eyjarnar hafa mikla sérstöðu hér á landi vegna legu sinnar, mikilvægis sjávarútvegs, sérstakrar náttúru; fuglalífs og jarðsögu, byggðarsögu og eyjasamfélagsins. Á litlu svæði má fá yfirsýn yfir þetta allt og það, ásamt góðri þjónustu, hefur skapað Vestmannaeyjum sérstöðu sem ráðstefnustað og áfangastað ferðafólks. Þessa sérstöðu má nýta til þess að þróa ferðaþjónustu enn frekar og bjóða þekkingarfyrirtækjum hagstætt starfsumhverfi. Atvinnulíf er einhæft, tengt sjávarútvegi og fiskvinnslu og sóknarfæri í þeim greinum er helst að finna í fullnýtingu sjávarfangs. Þekkingar- og rannsóknarstarf í Eyjum er því mikilvægt og bættar samgöngur milli lands og Eyja eru forsenda fyrir þá fjölbreytni í atvinnulífi sem annars eru góð skilyrði fyrir.

Unnið er að stefnumótun fyrir byggð í Vestmannaeyjum og öðrum hlutum Suðurlands. Í þeirri vinnu munu verða stikaðar leiðir til sóknar á grundvelli staðháttu í Eyjum.

3 Áherslusvið byggðaáætlunar 2006-2009

Fólksflutningar til höfuðborgarsvæðisins og nágrannasvæða þess eru afleiðing af fækkun starfa í frumvinnslugreinum, fiskvinnslu og iðnaði og af fábreytni í atvinnulífi, þjónustu og afþreyingu. Í Byggðaáætlun þarf að leggja áherslu á að beina þeim atvinnugreinum sem vaxa út um land, þjónustu- og þekkingarfyrirtækjum, og búa í haginn fyrir þau og starfsfólk þeirra. Þetta eykur áherslu á þéttbýlisstaði, samgöngur og aðgengi að rafrænu netsambandi. Stækka þarf markaðssvæði (atvinnu-, verslunar- og þjónustusvæði), styrkja með því grundvöll fyrir mjög sérhæfða starfsemi og skapa skilyrði til samstarfs milli þéttbýlisstaða. Nýsköpun er eftirsóknarverð á öllum sviðum, t.d. tæknisviðum og líka á sviðum sem byggjast á sérstöðu byggða, sérkennum þeirra í atvinnuháttum, menningu, náttúrufari og staðbundnum auðlindum. Áherslur sem hér eru nefndar voru lagðar í Byggðaáætlun 2002-2005 og hafa leitt til aðgerða sem virðast gefa góða raun, þannig að þær leiði til sóknarfæra. Í Byggðaáætlun 2006-2009 er því ástæða til að leggja áherslu á líka málaflokka og áður, einkum menntun og menningu, nýsköpunar- og atvinnuþróunarstarfsemi, samgöngur og fjarskipti og styrkingu landshlutakjarna.

4 Byggðaaætlanir og aðgerðir á Norðurlöndum

Byggðaaðgerðum á Norðurlöndum má í meginatriðum skipta í tvennt. Annars vegar eru aðgerðir sem ætlað er að jafna aðstöðumun á milli svæða og hins vegar aðgerðir sem beinast að því að örva hagvöxt hvarvetna innanlands. Til fyrrgreindu aðgerðanna teljast atriði er snúa að velferðarkerfi og tekjujöfnun en síðarnefndu aðgerðirnar fela í sér almennari hagstjórn. Þetta er nokkur breyting frá því sem áður var þegar meiri áhersla var lögð á sértækar aðgerðir á einstökum svæðum og á byggðajafnvægi.

Áhrif flestra hagstjórnaraðgerða á einstaka landshluta eru mismunandi og ráðast m.a. af ólíkri uppbyggingu atvinnulífs í landshlutunum. Þau áhrif sem þessar almennu hagstjórnaraðgerðir hafa á svæðisbundna þróun hafa stundum verið skilgreind sem „breið byggðastefna“ en aðgerðir sem snúa að þróun einstakra svæða sem „þröng byggðastefna“. Sjaldnast er því nóg að líta eingöngu til þeirra ráðstafana sem sérstaklega er ætlað að bæta hag einstakra byggðarlaga, almenn hagstjórn getur einnig haft mikil áhrif á þróun atvinnulífs í hverju sveitarfélagi. Sem dæmi má nefna að enda þótt sömu stefnu sé fylgt við stjórn fiskveiða um allt Ísland geta áhrif þeirrar stefnu verið gerólík á einstök byggðarlög.

Aðgerðum samkvæmt hinni þröngu byggðastefnu má skipta í nokkra undirflokka eftir áhrifum þeirra á fyrirtæki og einstaklinga, t.d. beinar fjárhagslegar aðgerðir, fjárfestingar í rannsókn- og þróunarstarfi, endurgreiðslur rekstrarkostnaðar og skattalegar aðgerðir. Beinar fjárhagslegar aðgerðir eru t.d. lán, ábyrgðir og áhættufé, sem fyrirtækjum er veitt, en fjárfestingar í rannsókn- og þróunarstarfi geta t.d. falið í sér fjárfestingar í fyrirtækjum, þróunarverkefni, styrki til rannsókna og þróunar og stuðning við frumkvöðlastarfsemi. Endurgreiðslur á rekstrarkostnaði eru t.d. endurgreiðslur á hluta flutningskostnaðar. Skattalegar aðgerðir fela í sér mismunun á sköttum eftir landssvæðum, t.d. mishátt tryggingagjald.

Mikil áhersla er á að endurskipuleggja stjórnsýslueiningar, bæði sveitarfélög og ömt eða fylki á Norðurlöndum. Þannig hafa Danir nýlega kynnt hugmyndir um fækkun amta í 5 og breytingar á verkaskiptingu, í Noregi eru komnar fram hugmyndir um verulega fækkun fylkja og í Svíþjóð er einnig verið að endurskoða stjórnsýslueiningar og hlutverk þeirra. Jafnframt hefur byggðastefna margra landa breyst síðustu árum, frá því að ná aðeins til viðkomandi lands til þess að ná í vaxandi mæli til tveggja eða fleiri landa, meðal annars fyrir áhrif frá Evrópusambandinu og stuðning þess við samvinnu yfir landamæri, t.d. Interreg-áætlunina.

4.1 Danmörk

Samkeppnisaðstaða Danmerkur er aðalmarkmið í danskri byggðastefnu og áhersla lögð á hagvöxt hvarvetna í landinu, bæði á sterkum og veikum svæðum. Þrátt fyrir það má greina ýmis vandamál á landsbyggðinni, m.a. tengd hnignun iðnaðar. Fjárveitingar til veikustu svæða landsins eru tengdar samfjármögnun úr uppbyggingarsjóðum Evrópusambandsins og byggðastefna Danmerkur er nátengd byggðastefnu ESB. Skilgreind hafa verið sérstök jaðarsvæði með tilliti til meðaltekna og atvinnuleysis. Á þessum svæðum búa um 20% þjóðarinnar. Aðaltilgangur svæðaskiptingarinnar er að geta stutt fyrirtæki í samræmi við reglur ESB. Engir sérstakir sjóðir eru til þess, heldur er reiknað með stuðningi úr uppbyggingarsjóðum ESB ásamt mótframlagi frá dönskum stjórnvöldum.

Stjórnvöld geta veitt áhættufjármagni til lítilla og meðalstórra fyrirtækja þar sem 20% áhættufjármagns koma frá opinberum stjórnvöldum en 80% frá einkageiranum.

Í árlegri skýrslu ríkisstjórnar til þingsins fyrir árið 2003 kom fram að rík þörf væri á að efla samkeppnishæfni svæða til þess að örva þróun og bæta lífsskilyrði. Ríkisstjórnin hefur í byggðaaðgerðum lagt áherslu á aukna hagkvæmni í stjórnsýslu og að skapa hagstætt rekstrarumhverfi. Gert er ráð fyrir að hvert ráðuneyti geri grein fyrir áhrifum lagafrumvarpa og tillagna á einstök svæði og að það mat verði fastur hluti af ákvarðanaferli í stjórnsýslunni.

Stjórnarflokkarnir í Danmörku gerðu með sér samkomulag 2005 um að landið skiptist í fimm ömt, sem hvert hafi sinn kjarna. Svæðin eru Norður-Jóttland með Álaborg sem miðstöð, Mið-Jóttland með Viborg sem miðstöð, Suður-Danmörk með Vejle sem miðstöð, Sjáland með Sorö sem miðstöð og Höfuðborgarsvæðið þar sem Hilleröd verður miðstöð. Helstu verkefni þessara amta verða heilsugæsla og öll þjónusta tryggingakerfisins, ábyrgð á áætlanagerð, bæði á sviði byggða og umhverfis, iðnaðar, ferðaþjónustu, menntamála og fleira. Þá munu ömtin sjá um málefni fatlaðra, hafa yfirumsjón með starfsemi áætlanafyrirtækja og að hluta til jarðlestakerfisins.

Danir hafa lagt mikla áherslu á að stækka atvinnusvæði með samgöngubótum og aðgerðum á húsnæðismarkaði. Skilgreind atvinnusvæði teljast vera 34 og ná þau yfir stærstan hluta landsins. Utan þessara svæða falla jaðarsvæði, einkum eyjar, svæði nyrst og syðst í landinu og staðir háðir fiskveiðum á Vestur-Jóttlandi. Ríkisstjórnin hefur ákveðið að samhæfa stuðning ESB við þessi svæði og mynda þannig sjóð að fjárhæð 4.000 milljónir danskra króna. Markmið þessa átaks er að efla mannauð, styrkja búsetu, bæta fjarskiptakerfi og þjónustu og veita sérstakan stuðning við nýsköpun og stofnun fyrirtækja.

4.2 Finnland

Helsta markmið finnskrar byggðastefnu er að stuðla að jafnvægi í byggðaþróun. Helstu áætlanir sem unnið er eftir eru Sérhæfingaráætlunin (Centre of Expertise Programme), Svæðismiðstöðvaáætlunin (Regional Centre Development Programme) þar sem unnið er að uppbyggingu 34 svæðismiðstöðva, áætlun um borgarstefnu, áætlun um þróun á strjálbýlum svæðum og sérstök áætlun fyrir eyjasamfélög. Aðaláherslan er lögð á alþjóðlega samkeppnisstöðu, hagvöxt og atvinnu. Byggðavandinn telst ekki lengur vera einskoraður við strjálbýlustu svæðin, heldur er lögð áhersla á að þróa þéttbýliskjarna

sem eiga að vera eins konar vaxtarkjarnar víða um landið. Veita á forgang aðgerðum sem miða að því að þróa nýsköpunarumhverfi og fjölbreytt atvinnulíf. Einnig er stefnt að stækkun bóa og hagræðingu í landbúnaði og bættum aðstæðum fyrir ferðaþjónustu, fjarvinnslu og búsetu almennt. Ennfremur á að leggja áherslu á samband þéttbýlis og dreifbýlis og áætlanir varðandi víxlverkan milli borga og nágrannasvæða þeirra.

Búferlaflutningar í Finnlandi hafa svipuð einkenni og búferlaflutningar á Íslandi. Fólk flyst úr dreifbýli í þéttbýli og frá norðurhéruðum til Helsinki og nágrennis, syðst í landinu. Ástandið er hins vegar ólíkt að því leyti að nokkrir aðrir kjarnar hafa byggst upp, svo sem Tampere, Turku, Espoo og Oulu. Finnlandi er skipt í 6 umdæmi fyrir stjórnsýslu ríkisins en sveitarfélög eru 446. Þar af eru 111 bæir eða borgir.

Mikilvægasta viðfangsefni finnsku byggðastefnunnar á árunum eftir 1990 var að aðlaga framleiðslugreinar alþjóðlegri samkeppni og finna leiðir til að mæta mjög miklu atvinnuleysi sem var allt að 20% og raunar enn hærra sums staðar. Höfuðáhersla var lögð á að byggja upp greinar sem byggðu á þekkingu fremur en hefðbundnar atvinnugreinar þar sem samdráttur hafði orðið. Umfangsmikið net háskóla og tækniskóla skapaði grunn fyrir þessar áherslur, ásamt vísindagörðum, svæðisbundnum rannsóknamiðstöðvum og endurmenntunarmiðstöðvum. Saman mynda þessir aðilar landsnet, sem gengur undir nafninu *Centre of Expertise (CoE)*, sem er lagað að reglum ESB og byggir á ákveðnum, tímabundnum áætlunum. Vinna við að þróa þetta net miðstöðva var megináhersla í lögum um byggðastefnu sem sett voru 1994.

CoE var upphaflega hrint í framkvæmd með byggðaáætlun sem samþykkt var fyrir árin 1994-1998. Samkvæmt henni var landinu skipt upp í 11 CoE-svæði og síðan markaði innanríkisráðuneyti Finnlands megináherslur í uppbyggingu á skilgreindum tæknisviðum. Að fenginni góðri reynslu var ákveðið að halda áfram með áætlunina og í gildandi áætlun fyrir árin 1999-2006 eru 14 miðstöðvar og tvö landsnet miðstöðva. Áherslur geta verið tiltölulega almennar, eins og t.d. í Oulu þar sem mikil áhersla er á fjarskiptalausnir og fyrirtækjaklasa sem hægt er að þróa með slíkum lausnum. Áherslur geta hins vegar einnig verið á mjög sértækum sviðum eins og t.d. í litlu héraði í N-Finnlandi þar sem þróa á starfsemi sem tengist kammertónlist.

Athyglisverð nýbreytni í finnskri byggðastefnu er tilraunaverkefni í Kainuu-héraði í Austur-Finnlandi. Þar hefur verið kosin héraðsstjórn í almennum kosningum og henni fengin verkefni sem í öðrum héruðum eru á forræði ríkisskipaðra ráða. Helstu verkefni eru á sviði atvinnuþróunar, vegagerðar og svæðisstjórnar auk skógarhöggs- og umhverfismiðstöðvar.

4.3 Noregur

Norsk byggðastefna hefur byggst á því að halda beri öllu landinu í byggð. Þetta markmið hefur verið útfært nánar á síðustu árum þannig að það gildi um byggð í einstökum landshlutum (landsdeler) sem samsvara NUTS 2 svæðaskilgreiningu og er m.a. notuð innan Evrópusambandsins. Gerður er greinarmunur á „litlu“ og „stóru“ byggðastefnunni í Noregi. Til stóru byggðastefnunnar teljast ýmis stefnumál stjórnvalda, t.d. á sviði aðgerða í skattakerfinu, grunngerðar (samgangna, fjarskipta, menntunar, heilsugæslu), landbúnaðarstefnu, vinnumálastefnu, menntunar, landvarna og velferðarstefnu. Til litlu byggðastefnunnar teljast hefðbundnar aðgerðir á sviði atvinnu-

og markaðsmála sem víða er beitt í hinum vestræna heimi. Þar má einkum nefna svæðisbundna styrki til fyrirtækja og einstakra atvinnugreina.

Í Noregi hefur skattaleg mismunun verið snar þáttur í byggðastefnu landsins. Atvinnurekendagjöld og tryggingagjöld hafa verið mishá eftir landsvæðum, hæst í þéttbýlinu í suðurhluta landsins en lækka eftir því sem norðar dregur. Þessar undanþágur verða lagðar af fyrir árslok 2006 nema í tveimur nyrstu fylkjum landsins. Eftirlitsstofnun EFTA hefur hins vegar samþykkt heimild til Norðmanna til að endurgreiða hluta flutningskostnaðar til og frá ýmsum byggðarlögum í Norður- og Vestur-Noregi.

Hluti af byggðaaðgerðum í Noregi hefur verið flutningur opinberra stofnana frá Osló út á land. Þessar áherslur hafa verið mismiklar og breytilegar en í nýlegri skýrslu *Effekter af utlokalisering av statlige arbeidsplasser* er þróun þessara aðgerða rakin undanfarna áratugi. Samkvæmt skýrslunni hefur flutningur starfa farið stigvaxandi og á árunum 2000-2006 á að flytja 17 stofnanir að hluta eða að öllu leyti með samtals 1200 störf. Árið 2006 á að flytja stóran hluta, 7 stofnanir sem einkum hafa sinnt ýmis konar eftirliti. Niðurstaða skýrsluhöfunda er að reynsla af flutningi stofnana hafi verið góð.

Í Noregi hafa komið fram tillögur frá samtökum sveitarfélaga í landinu um að fækka fylkjum úr 19 í 7 sem hvert hafi ákveðinn fylkiskjarna. Helstu verkefni sem fylkjunum er ætlað að sinna eru byggðastefna, háskóla- og framhaldsmenntun, rannsóknir, skipulagsmál, umhverfismál og stjórnun auðlinda, samgöngumál, menningarmál, heilsugæsla og sjúkrahús.

4.4 Svíþjóð

Á síðustu árum hafa stjórnvöld beitt almennum aðgerðum sem miða að því að auka hagvöxt í öllu landinu. Jafnframt hefur verið tekið fyrir stækkun opinberra geirans en vöxtur opinberrar þjónustu var lengi drifkraftur byggðastefnunnar í mörgum strjálbýlli héruðum.

Auk hinnar almennu byggðastefnu hefur ríkisvaldið gert svæðisbundna vaxtarsamninga, sem eru samkomulag milli aðila innan hvers svæðis, um hvernig eigi að vinna að hagvexti og byggðaðróun þess svæðis. Aðalmarkmiðið er að fá heimamenn til að koma sér saman um aðgerðir og stuðla að bestu nýtingu og samræmingu ríkisfjármagns á hverju svæði. Reiknað er með mótframlagi ESB en samningarnir eru ekki bundnir við hin hefðbundnu stuðningssvæði, heldur geta þeir átt við hvar sem er í landinu. Mikið kapp er lagt á að hið opinbera og einkafyrirtæki vinni saman á þessu sviði.

Gefin var út skýrsla á árinu 2003 þar sem lagt var mat á vaxtarsamningana í Svíþjóð. Reynslan af samningunum virðist hafa verið nokkuð mismunandi eftir svæðum og talin þörf á að gera þá markvissari og tengja þá betur viðskiptahagsmunum. Því var ákveðið að endurskoða áætlunina og gera svokallaðar vaxtaráætlanir (Regional Growth Programmes). Þar verður tekið tillit til mismunandi fyrirkomulags svæðisstjórna í landinu.

Flutningur ríkisstofnana frá Stokkhólmi hefur verið hluti af byggðastefnu Svía um árabil en á áttunda áratug síðustu aldar voru 48 stofnanir með samtals 10.000 störf flutt frá Stokkhólmi til 16 staða í Svíþjóð. Ekki hefur verið gert sambærilegt átak síðan en á árunum 1992-2002 var 23 af 88 nýjum stofnunum ríkisvaldsins valinn staður utan

Stokkhólms. Flutningur opinberra starfa út á landsbyggðina hefur í mörgum tilvikum tengst samdrætti þar á vegum sænska hersins, t.d. á Gotlandi og víðar.

Sænsk byggðastefna hefur tekið meira mið af svæðapróunarstefnu ESB eftir að Svíþjóð gerðist aðili að ESB árið 1995 og aukin áhersla er nú lögð á almennar aðgerðir í stað sértækra. Við aldarlok voru um 62% Svíþjóðar skilgreind sem stuðningssvæði og þar bjuggu um 13,5% íbúa landsins. Styrki má þó einnig veita til verkefna utan þessara svæða ef það hefur áhrif á atvinnu eða ef hætta er á lokun eða meiriháttar endurskipulagningu fyrirtækja. Fyrirtæki sem vilja setja á stofn eða auka starfsemi sína á skilgreindum forgangssvæðum eiga kost á fimm tegundum styrkja, lána auk eftirgjafar á atvinnurekendagjöldum. Styrkirnir eru svæðapróunarstyrkur fyrir fjárfestingar í byggingum og búnaði, starfsmannastyrkur, vöruflutningastyrkur og dreifbýlisstyrkur. Þessir styrkir eru veittir sjálfkrafa til allra fyrirtækja sem uppfylla skilyrði.

5 Norrænt samstarf um byggðamál

5.1 NERP

Norðurlöndin hafa með sér samstarf á sviði byggðamála. Norræna embættismannanefndin um byggðamál (NERP) er samstarfsvettvangur embættismanna norrænu landanna sem fara með byggðamál. Samstarfið felst í því að miðla reynslu, umræðum og kynnum af starfssystkinum og samvinnu um þróun þekkingar í því skyni að skapa traustari grunn fyrir stefnumótun í byggðamálum.

NERP hefur samþykkt fjárveitingar til samstarfs yfir landamæri á 8 norrænum svæðum þar sem stjórnámálamenn, yfirvöld og almenningur tekur þátt í hagnýtu norrænu samstarfi. Af þessum grannsvæðum er langmestur fjárstuðningur við samstarfið á Norður-Atlantshafssvæðinu, NORA.

Svæðisbundið samstarf á Norðurlöndum hefur fengið nýjar evrópskar áherslur með þátttöku Norðurlanda í Interreg, landamærasvæðaáætlun ESB. Svæðisbundna samstarfið tengist einnig grannsvæðunum á Eystrasalts-, Barentshafs- og Norður-Atlantshafssvæðinu. Ráðherrar byggðamála á Norðurlöndum hafa yfirumsjón með samstarfinu en framkvæmdin er í höndum NERP.

Samstarfið byggir á samstarfsáætlun um byggðamál en núgildandi áætlun nær til árána 2005 – 2008. Áætlunin var samþykkt af norrænum ráðherrum byggðamála á fundi undir forystu Valgerðar Sverrisdóttur haustið 2004. Markmiðið með hinu byggðapólítíska samstarfi er að

- tryggja að sjónarmið Norðurlanda nái eyrum manna í Evrópusambandinu,
- stuðla að þróun byggðastefnu norrænna landa og svæða,
- efla samkeppnishæfni svæða og þar með landa á sjálfbærum grunni.

Áætlunin tekur mið af að

- byggðamál spanna mjög vítt svið,
- Norðurlöndin standa frammi fyrir nýrri stöðu í heimsmálunum.

Áætlunin leggur áherslu á

- miðlun reynslu og þekkingar, rannsóknir, eflingu samkeppnishæfni og samstarf milli svæða.
- Starfsáætlun 2005 – 2008 leggur áherslu á samstarf yfir landamæri. Þar er meðal annars fjallað um “NordenPlus” en með því er átt við að formfest verði samstarf

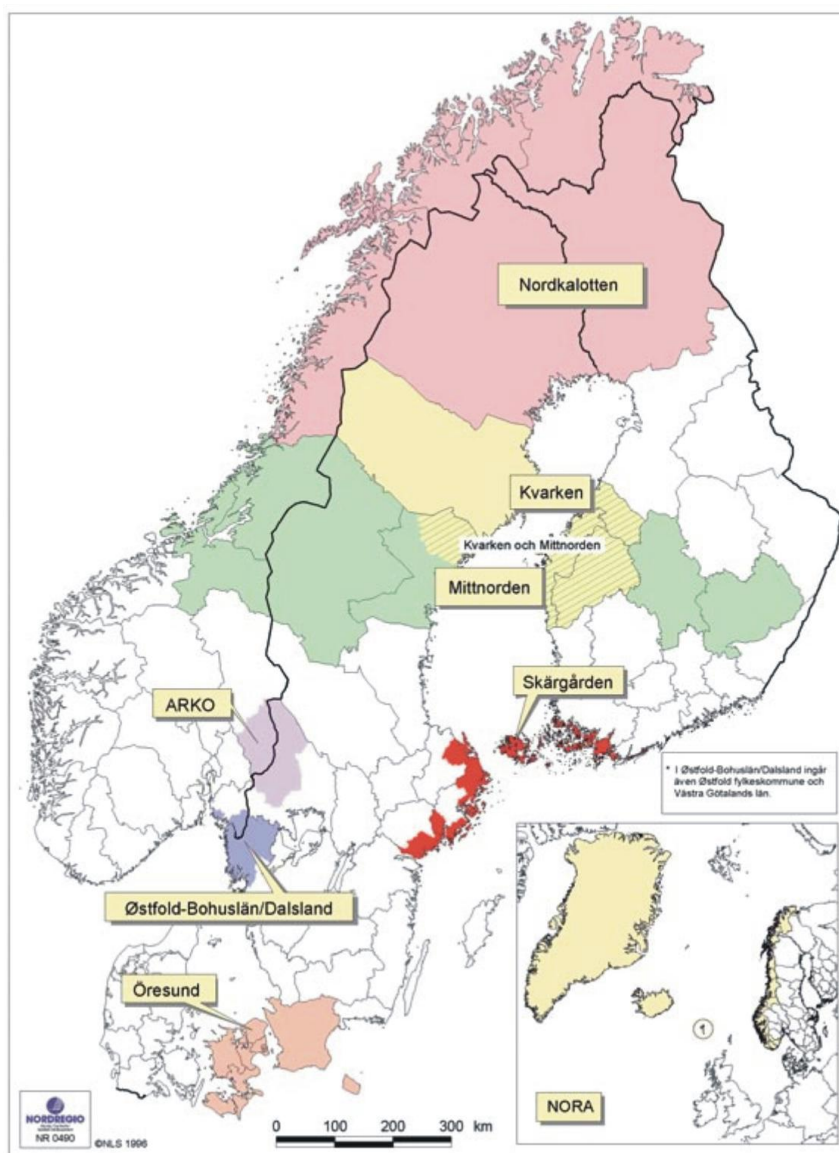
Norðurlandanna við nágrannalönd svo sem Írland, Skotland, Eistland, Lettland og Litháen.

Áætlunin tekur mið af að Norðurlönd standa frammi fyrir nýrri stöðu í heimsmálanum með aukinni pólitískri og efnahagslegri samþættingu í Evrópu og að samstarf í byggðamálum verður sífellt alþjóðlegra. Meginefni samstarfsáætlunarinnar er tvíþætt:

1) Samstarfsverkefni yfir landamæri:

Í samstarfi yfir landamæri verður lögð áhersla á:

- að mynda breiðari samstöðu milli landanna frá Eystrasalti um Norðurlönd til Skotlands og Írlands með því markmiði að vekja athygli á norrænum hagsmunum í stækkuðu Evrópusambandi,
- að þróa það norræna samstarf yfir landamæri sem þegar er fyrir hendi,
- að eiga samstarf um Interreg-áætlanir í framtíðinni,
- að örva samstarf milli landamærasvæða á grannsvæðum Norðurlanda.

Grannsvæðin og starfssvæði NORA

2) Miðlun reynslu og þekkingarþróun:

Við miðlun reynslu og þekkingarþróun verður lögð áhersla á

- samstarf um að fylgjast með þeim málum sem eru efst á baugi innan ESB/EES,
- að miðla reynslu milli norrænu landanna með hliðsjón af þróuninni í Evrópu,
- að fylgjast með breytingum á samfélagsskipan innan svæða á Norðurlöndum,
- að stuðla að framgangi norrænu rannsóknarstofnunarinnar Nordregio í Stokkhólmi.

5.2 Nordregio

Á vegum norrænu ráðherranefndarinnar starfar rannsóknarstofnunin Nordregio sem hefur það hlutverk að stunda rannsóknir á sviði byggða- og skipulagsmála og miðla þekkingu um þau til þeirra sem um byggðamál fjalla. Unnið er nú samkvæmt norrænu rannsóknaráætluninni innan Nordregio. Nýtt áætlunartímabil er að hefjast sem nær yfir tímabilið 2005-2008 og áherslur verða þá á svæðisbundna nýsköpunar- og vaxtarstefnu, stöðu Norðurlanda frá evrópskum sjónarhóli, svæðisbundnum stjórnkerfum og lýðfræðilegri þróun. Nordregio er orðin ein virtasta vísindastofnun í Evrópu á sviði rannsókna í byggðamálum. Það hefur háð þátttöku Íslands í rannsóknarverkefnum að á Íslandi eru ekki aðgengilegar svæðisgreindar tölfræðiupplýsingar sem stuðst er við í rannsóknum á ýmsum þáttum byggðamála. Íslendingar hafa tekið þátt í mótun rannsóknáætlana og mati á styrkumsóknum.

5.3 NORA

Starfssvæði NORA er Ísland, Færeyjar, Grænland og strandhéruð Noregs.

Markmið NORA er að efla samstarf innan starfssvæðis NORA með því að styðja við atvinnu- og byggðapróun. Miðlun þekkingar og reynslu innan svæðisins er talin mikilvæg leið til að yfirvinna hindranir sem felast í miklum fjarlægðum og strjálbýli.

NORA auglýsir árlega eftir umsóknum um styrki til samstarfsverkefna á milli Íslands og hinna NORA landanna þ.e. Grænlands, Færeyja og norðurhluta Noregs. Veittir eru styrkir til verkefna sem stuðla að auknu samstarfi í atvinnulífi á milli landanna á eftirtöldum sviðum:

Auðlindir sjávar.

Verkefni sem stuðla á sjálfbæran hátt að

- fullnýtingu þekktra auðlinda, aukaafurða, nýrra auðlinda, eldi og sjávarvöru-framleiðslu til manneldis og tengdra greina og
- þróun framleiðsluaðferða og búnaðar.

Ferðamál.

Verkefni sem stuðla að sjálfbærri þróun náttúru- og menningartengdrar ferðaþjónustu í löndunum.

Upplýsingatækni.

Verkefni sem stuðla að:

hagnýtingu upplýsingatækni á svæðinu,
þróun hugbúnaðarlausna til eflingar atvinnulífs.

Annað samstarf.

Verkefni sem efla fámenn byggðarlög í löndunum.

Styrkþegar geta verið fyrirtæki ein sér eða í samstarfi við rannsóknar og þróunarstofnanir. Styrkir eru veittir til að koma á tengslanetum, til rannsóknatengdra forverkefna og aðalverkefna t.d. innan Norðurslóðaáætlunarinnar (NPP). Umsóknir sem fela í sér samstarf við fyrirtæki og stofnanir í Norður Skotlandi og á austurströnd Kanada eru eftirsóknarverðar.

Styrki er lengst unnt að veita til þriggja ára og aðeins sem hluta af heildarfjármögnun verkefnis, gegn mótframlagi viðkomandi aðila. Umsóknir skulu fela í sér samstarf á milli tveggja eða fleiri Nora-landa.

Íslendingar taka þátt í mörgum verkefnum sem styrkt eru af NORA. Hér á eftir er listi yfir verkefni sem styrkt hafa verið frá 2003, sum eru nýbyrjuð, önnur á lokastigi og sum eru framhaldsverkefni, byggð á verkefnum sem styrkt hafa verið fyrr:

- Ferðapjónusta (Knarren, Havet og Silden). Ferðapjónustuverkefni er byggir á tengslum Íslands og Noregs. Fyrirtækið Bjálkinn ehf, Sigurbjörg Árnadóttir leiðir verkefnið.
- Sauðfjárrætt (Fåreavlsprogram). Samstarfsverkefni Grænlands og Íslands á sviði kynbóta. Bændasamtök Íslands er þátttakandi í verkefninu.
- Framleiðsla á þangi (Tang II). Áhersla á þróun búnaðar til framleiðslu og uppskeru á þangi. Hafrannsóknastofnun er þátttakandi í verkefninu.
- Ráðstefna um þorskeldi (Torskeopdrætsforum). Ráðstefna um þorskeldi þar sem saman koma fyrirtæki er starfa á sviði þorskeldis og rannsóknaaðilar. Fiskeldishópur AVS – Hafrannsóknastofnun leiða verkefnið.
- Samstarf um vottun í fiskeldi (Økostandarder for akvakulture). Samstarf vottunarstofa í löndunum á sviði staðlasetningar og vottunar lífræns fiskeldis. Vottunarstofan Tún er þátttakandi í verkefninu.
- Ráðstefna um viðskipti með sjávarafurðir (Marin strategi konference).
- Ráðstefna Norðmanna og Íslendinga um viðskipti með sjávarafurðir. Bæði löndin standa utan stærsta markaðssvæðis síns þ.e. landa Evrópusambandsins. Sendiráð Íslands í Osló er meðumsækjandi.
- Rannsóknarnet um peptíða – líftækni (Bioaktive peptider). Verkefnið lýtur að því að koma á fót samstarfsneti um rannsóknir og framleiðslu á peptíðum úr sjávarfangi. Rannsóknarstofnun fiskiðnaðarinnar leiðir verkefnið.
- Rannsóknasamstarf innan þorskeldis (North Cod). Áherslur eru m.a. eldisaðferðir, stöðlun framleiðsluáðferða og fl. Verkefnið er Norðurslóðaverkefni og er IceCod Ltd. þátttakandi.
- Sjálfbær ferðapjónusta innan verkefnisins Grenselandet (Grønlandet). Verkefnið byggir á ferðapjónustuverkefninu Grenselandet sem er á landamærum Svíþjóðar og Noregs. Háskóli Íslands er þátttakandi í verkefninu.
- Strandferðapjónusta (Norce). Verkefnið er útvíkkun á Norðurslóðaverkefnum Norce og Destination Viking, Sagas and Storytelling. Áhersla á þekkingaryfirferlu og samstarf við Kanada. Þátttakendur í verkefninu eru Rannsóknarþjónusta ferðapjónustunnar, Míngjasafnið Reykjum og að Hnjóti auk Atvinnuþróunarfélags Þingeyinga.
- Menningar og náttúrutengd ferðapjónusta (Natur- og kulturturisme). Verkefni á sviði menningartengdrar ferðapjónustu. Markaðsstofa Austurlands er þátttakandi í verkefninu.
- Samstarfsverkefni um náttúrufræðikennslu (IKT-netværk for børn og unge). Samstarfsverkefni með markmið um að efla áhuga ungs fólks og kennslu í náttúrufræðum og á samstarf skóla og atvinnulífs. Barnasmiðjan er þátttakandi í verkefninu.
- Greining á möguleikum á ferjusiglingum til Norður-Ameríku (Færgesejlads). Verkefnið lýtur að greiningu á áhuga og möguleikum á farþegaflutningum til Norður-Ameríku. Jóhanna Róbertsdóttir leiðir verkefnið.
- Stofnun samtaka um nýtingu vetnis (Ny energy). Greina á þörf og möguleika á hagnýtingu vetnis ásamt því að stofna samtök um hagnýtingu vetnis á Norður-Atlantshafssvæðinu. Íslensk Nýorka leiðir verkefnið.
- Netsamstarf verkfræðistofa (Nordisk Ingeniør netværk). Verkefnið lýtur að stofnun netsamstarfs verkfræðistofa á Norður-Atlantshafssvæðinu. Markmiðið er að bæta möguleika einstakra fyrirtækja til að bjóða í verkefni með samstarfi við önnur fyrirtæki á svæðinu. Verkefnið lýtur að því að finna samstarfsaðila og að halda samstarfsfund þar sem netsamstarfinu verður komið á. Línuhönnun hf. leiðir verkefnið.
- Safnasamstarf (Narhvalskeletter). Verkefnið er samstarfsverkefni tveggja hvalasafna annars vegar á Grænlandi og hins vega á Íslandi um frágang og uppsetningu á hvalabeinagrindum á báðum söfnunum auk aukins almenns samstarfs. Hvalasetrið á Húsavík leiðir verkefnið.
- Þróun staðlakerfis fyrir lífræna ræktun (Økologiske Standarder II). Verkefnið miðar að því að þróa og setja á stað staðla fyrir vottun lífræna afurða á Íslandi, Færeyjum og Grænlandi. Vottunarstofnan Tún leiðir verkefnið.
- Endurvinnsla á plasti (Genbrug í Nordatlanten). Kanna á möguleika þess að safna plastúrgangi á Færeyjum og Íslandi og senda til endurvinnslu á Íslandi. Fyrirtækið Plastmótun ehf. leiðir verkefnið.

- Hlýraeldi (Opdræt – Plettet Havkat). Rannsóknarverkefni um ræktun Hlýra á Íslandi og í Noregi. Um er að ræða þekkingaryfirfærslu og samstarf. Fyrirtækið Hlýri ehf. í Neskaupstað tekur þátt í verkefninu.
- Sjávarfang í Norður Atlantshafi – Verðmætar hliðarafurðir (Marine rástof í Nordatlanten – Værdifulde biprodukter)
- Verkefni um þróun verðmætis úr fiskúrgangi. Rannsóknastofnun fiskiðnaðarins leiðir verkefnið en aðrir íslenskir þátttakendur eru Síldarvinnslan hf., Samherji hf. og Útgerðarfélag Akureyringa.
- Bætt orku og efnisnýting í skipum (Energie og materialer i notbåde). Verkefni sem miðar að þróun orkustýringarkerfis um borð í skipum. Íslenska fyrirtækið Marorka ehf. leiðir verkefni og er í samstarfi við aðila í Færeyjum, Grænlandi og Noregi.
- Baldur – kortagagnagrunnur um ferðaþjónustu (Balder – GIS – Turisme). Gerð kortagagnagrunns um ferðaþjónustu. Ferðaþjónusta bænda tekur þátt í verkefninu ásamt færeyskum og norskum aðilum.
- Íþrótt og menningarferðaþjónusta (Idræt og kulturturisme). Samstarf íslenskrar og færeyskar ferðaskrifstofu um að auka samstarf í ferðaþjónustu milli Íslands og Færeyja sérstaklega m.t.t. íþrótt- og skólaferða. IT ferðir taka þátt í verkefninu ásamt færeyskri ferðaskrifstofu.
- BREID- kræklingaeldi (BREID – muslingeopdræt). Þróun nýrra aðferða við kræklingaeldi. Fyrirtækið Breið og Veidimálastofnun taka þátt í verkefninu ásamt fyrirtæki í Noregi.
- Viltur þorskur eða eldisþorskur (Vild eller opdrættet torsk). Skoða á mun á villtum þorski og eldisþorski. Rannsóknarstofnun Fiskiðnaðarins leiðir verkefnið en einnig taka þátt tvær færeyskar rannsóknarstofnanir.
- Seiðaeldi (Opdræt af torskellarver). Rannsaka á skilyrði fyrir hámarksvöxt þorskseiða í fiskeldi. Rannsóknarstofnun Fiskiðnaðarins, Hólaskóli og Fiskey hf. taka þátt í verkefninu ásamt færeyskri rannsóknarstofnun.
- Rafræn afladagbók (Elektronisk fiskerilogbog). Þróun á rafrænni afladagbók. Yfirfærsla á þekkingu frá Íslandi til Færeyja. Sjávarútvegsstofnun HÍ og fyrirtækið Radiomiðun leiða verkefnið.
- Litlir þorskhausar. (Små torskkehoveder). Þróun tækis til að afhausa smáan þorsk um borð í togurum. Íslenska fyrirtækið MESA tekur þátt í verkefninu ásamt færeysku fyrirtæki.
- Köfunarbátur til hafbotnsrannsókna (U-Båd). Fyrirtækið Hafmyndir tekur þátt í verkefninu ásamt færeysku fyrirtæki.
- Framleiðsla sands 2. (Maskindsand 2). Framleiðsla sands til byggingariðnaðar. Hönnun hf. tekur þátt í verkefninu ásamt norskum og grænlandskum aðilum.
- Jarðaberjaræktun (Jordbærsorter). Garðyrkjuskóli ríkisins tekur þátt í verkefninu með norskum aðilum.
- Gluggi til heimsins (Vindue mod verden). Alþjóðlegt mót ungra leiðtoga, haldið Nuuk í mars 2004. NORA veitti ferðastyrk til þátttakenda frá NORA löndunum.
- Nýsköpunarumhverfi smárra samfélaga (Kommunal Læring). Rannsókn á nýsköpunarumhverfi smárra samfélaga á norðurslóðum. Umsækjendur eru á vegum UNESCO verkefnisins MOST – CCPP <http://www.uit.no/MostCCPP/> en íslenskir aðilar munu einnig tengjast verkefninu.
- Syslab – tengslanet (Syslab international). Uppbygging tengslanets stofnana sem veita ráðgjöf til fyrirtækja í olíu- og gasiðnaði, fiskiðnaði, fiskeldi og framleiðsluiðnaði. Iðntæknistofnun tekur þátt í verkefninu ásamt aðilum frá Noregi, Færeyjum og Grænlandi.
- Tískusýning í miðnætursól (Midnight sun fashion show). Alþjóðleg tískusýning á Íslandi. NORA veitti ferðastyrk til þátttakenda frá NORA löndunum.

5.4 Samstarf Norðurlandanna og Evrópusambandsins, NPP

Norðurslóðaáætlunin (Northern Periphery Programme - NPP) er hluti af Interreg III B áætlun Evrópusambandsins og nær til norðursvæða Finnlands, Svíþjóðar, Noregs og Skotlands, ásamt Grænlandi, Færeyjum og Íslandi. Meginmarkmið áætlunarinnar er að stuðla að eflingu atvinnu- og efnahagslífs byggða sem búa við svipaðar aðstæður á norðurslóðum. Með áætluninni er stuðlað að samstarfsverkefnum yfir landamæri á milli sveitarfélaga, fyrirtækja og stofnana í aðildarlöndunum og þar með reynt að koma í veg fyrir að landamæri þjóðríkja hindri samstarf og framþróun byggða- og atvinnulífs, þannig að tækifæri og styrkleikar svæðanna fái notið sín sem best.

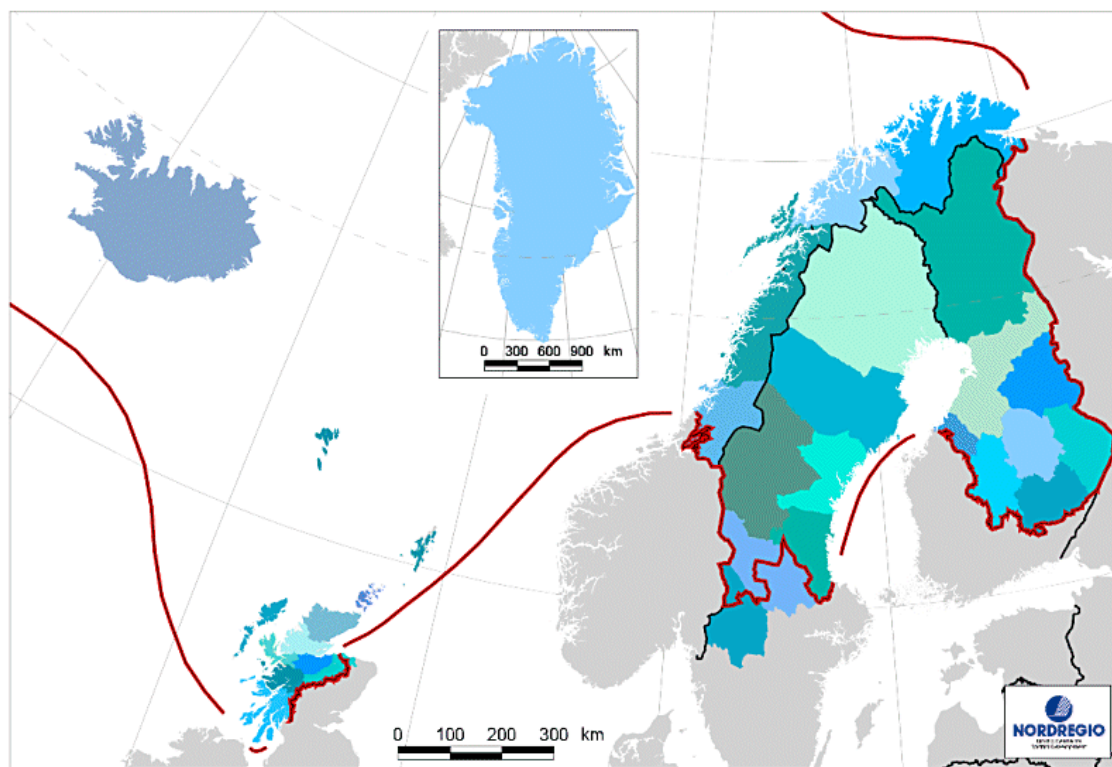
Markmið Norðurslóðaáætlunarinnar eru

- hagsæl og sjálfbær þróun samfélaga
- skynsamleg nýting menningarlegra og náttúrulegra auðlinda
- að auka skilvirkni og nýta betur þá möguleika sem norðurslóðir hafa að bjóða

- að bæta upp erfiðar aðstæður sem skapast af óblíðri veðráttu, miklum vegalengdum, erfiðum landsháttum og dreifðri búsetu.

Ísland gerðist aðili að áætluninni á miðju ári 2002. Síðan þá hafa verið samþykkt 27 verkefni með íslenskri þátttöku og nokkur eru í undirbúningi. Þessu til viðbótar hefur Ísland stutt við fjölmargar forverkefnisumsóknir á tímabilinu. Íslenskir þátttakendur í NPP verkefnum eru um 60 talsins. Heildarkostnaður verkefna með íslenskri þátttöku er 2,4 milljarðar og þar af er innlendur kostnaðarhluti rúmar 300 milljónir. Meðalkostnaður þátttaka er 35% hvað íslensk verkefni varðar.

Heildarframlag Íslands var í upphafi um 130 milljónir og af þeirri fjárhæð fara 7% til greiðslu hluta Íslands í rekstrarkostnaði áætlunarinnar. Á árinu 2005 var ákveðið að auka framlag Íslands til áætlunarinnar vegna mikillar eftirspurnar og góðra verkefna um 8 milljónir og hefur nú öllu fjármagni verið ráðastafað (99,4%). Byggðastofnun er tengiliður NPP-áætlunarinnar og hefur umsjón með rekstri hennar og starfi hér á landi. Sú reynsla sem fengist hefur af samstarfi í alþjóðlegum rannsóknarverkefnum hefur verið mjög góð. Með aukinni alþjóðavæðingu verður slíkt starf, með nýsköpun og samkeppnishæfni byggða og atvinnulífs að markmiði, sífellt mikilvægara.

Svæði Norðurslóðaáætlunarinnar

Megináherslur Norðurslóðaáætlunarinnar:

Áhersla 1. Samgöngur og fjarskipti.

Áhersla er lögð á að auka virkni þeirra svæða sem áætlunin nær yfir með því að veða á móti þeim erfiðleikum sem eru fylgifiskar afskekktara og dreifðra byggða ásamt miklum vegalengdum. Áhersla er lögð á bætt fjarskipti, bætt aðgengi að upplýsingatækni og bætta samgöngur.

Átak 1.1 Samgöngur, flutningar og innviðir samgöngukerfa.

Átak 1.2 Aðgangur að upplýsingasamfélaginu.

Áhersla 2. Að styrkja sjálfbæra efnahagsþróun.

Miklar náttúruauðlindir einkenna norðurslóðir og er þá horft til orkuvinnslu, skóga og auðlinda hafsins, náttúrufergurðar og umhverfisgæða. Þessar auðlindir norðursins eru viðkvæmar og að því stöðja ýmsar hættur vegna mengunar, ofnýtingar og veðurfarsbreytinga. Þessi áhersla hvetur til sjálfbærrar nýtingar náttúruauðlinda þar sem sérstaklega er horft til samspils umhverfisverndar og efnahagslegrar nýtingar.

Átak 2.1 Sjálfbær nýting náttúrunnar og náttúruauðlinda.

Átak 2.2 Nýsköpun í atvinnulífi og efling mannauðs.

Áhersla 3. Uppbygging samfélaga.

Stuðningur við samfélög norðurslóða með það að markmiði að treysta fullnægjandi opinbera þjónustu. Til að svo megi verða er þörf fyrir nýja nálgun. Hin dreifða búseta norðurslóða gerir bæði erfitt og kostnaðarsamt að samræma þá þjónustu sem samfélagið veitir. Finna þarf og þróa hugvitsamlegar og árangursríkar leiðir til þess að auka gæði þessarar þjónustu og víkka út það svæði sem getur notið hennar að fullu.

Átak 3.1 Samfélagsþjónusta.

Átak 3.2 Almenn stjórnsýsla og skipulagsmál.

Norðurslóðaáætlunin hefur til ráðstöfunar samtals 50.469.000 evrur að meðtöldum mótframlögum aðildarlandanna. Framlag Byggðaðróunarsjóðs Evrópusambandsins (ERDF) er 21.275.000 evrur en aðildarríki ESB og ríki sem standa utan ESB leggja til 29.194.000 evrur. Áætlunin stendur út árið 2006, heildarframlag íslenskra stjórnvalda er 1.500.000 evrur og er þátttaka Íslands í verkefnum styrkt af þessu fjármagni, að undangengnu mati sérfræðinga frá öllum aðildarlöndunum. Stuðningur við íslensk verkefni er að hámarki 70.000 evrur og háður a.m.k. 50 % mótframlagi umsóknaraðila. Vegna mikillar eftirspurnar, góðrar reynslu og mikils fjölda umsókna sem borist hafa og að teknu tilliti til þeirra fjármuna sem til ráðstöfunar eru hefur framlag til íslenskra þátttakenda verið talsvert undir hámarkinu.

5.4.1 Verkefni Norðurslóðaáætlunarinnar

Hér á eftir er yfirlit NPP-verkefna með íslenskri þátttöku, flokkuð eftir áherslum.

Áhersla 1. Samgöngur og fjarskipti

- Community Learning Networks (CLN-NPA II). Háskólinn á Akureyri tekur þátt verkefninu sem er um símenntun og fjarkennslu. Heildarfjármagn verkefnisins 2004-6 er um 71 milljónir króna. <http://edge.ramk.fi>
- Rural Business Information Exchange Systems. (RUBIES) er verkefni um upplýsingatækni í dreifbýli. Upplýsingatækni í dreifbýli og Iðntæknistofnun eiga aðild að verkefninu. Heildarfjármagn verkefnisins 2004-6 er um 62 milljónir króna. <http://www.rubies.eu.com>
- Broadband in Rural and Remote areas (Birra). Verkefnið miðar að því að skilgreina stöðu sveitarfélaga á sviði upplýsingatækni, flýta fyrir þróun upplýsingatækni og stuðla að jöfnu aðgengi á þessu sviði. Aðilar að verkefninu eru Byggðastofnun, Síminn, Póst og fjarskiptastofnun, UD verkefnið, IMG á Íslandi.

Áhersla 2. Að styrkja sjálfbæra efnahagsþróun

- Rural Business Women. Verkefnið snýr að atvinnusköpun kvenna í dreifbýli. Atvinnu- og jafnréttisráðgjafar Byggðastofnunar koma að verkefninu fyrir Íslands hönd. Heildarfjármagn verkefnisins 2004-6 er um 71 milljón króna. <http://www.freyjur.is>

- External Timber Cladding. Um öflun og miðlun þekkingar um bestu lausnir er varða hönnun, byggingu og viðhald timburklæðninga á norðurslóðum. Rannsóknarstofnun Byggingariðnaðarins tekur þátt í verkefninu. Heildarfjármagn verkefnisins 2003-5 er um 75 milljónir króna.
- Destination Viking - Sagas & Storytelling. Verkefnið sem fjallar um uppbyggingu á menningarferðaþjónustu í tengslum við sögu víkinganna. Íslenskir þátttakendur eru Byggðastofnun, Atvinnuþróunarfélag Vestfjarða, Dalabyggð, Safnahús Vesturlands, Grettistak sf. í Húnaþingi vestra, Reykjanesbær og uppsveitir Árnessýslu. Heildarfjármagn verkefnisins 2003-5 er um 80 milljónir króna. www.destinationviking.com
- Eco House North (Development and marketing of ecological wooden house systems for harsh climate areas). Viðfangsefnið er að sameina þekkingu og reynslu við framleiðslu og markaðssetningu timburhúsa fyrir norðlægar slóðir. Batteríð Arkitektar ehf. er þátttakandi í verkefninu ásamt aðilum frá Finnlandi, Noregi, Skotlandi og Svíþjóð. Heildarkostnaður við verkefnið 2005–2007 er um 67 milljónir króna.
- Siblarch (Decay resistant timber – Siberian larch compared to Scots pine in forestry and products). Rannsóknarverkefni á sviði skógræktar með áherslu á lerki til timburiðnaðar. Skógrækt ríkisins er þátttakandi í verkefninu ásamt aðilum frá Svíþjóð, Noregi, Finnlandi og Rússlandi. Heildarkostnaður við verkefnið 2005–2007 er um 114 milljónir króna. Framlag Skógræktar ríkisins er eingöngu vinnuframlag en hún fær styrk frá Svíþjóð sem greiðir 71 % af íslenska kostnaðarhlutanum.
- Northern Wood Heat (Developing Small and Medium Scale Wood fuel Supply Chains). Tilraunaverkefni um nýtingu trjáviðar til orkuframleiðslu. Íslenskir þátttakendur í verkefninu eru Landbúnaðarháskólinn Hvanneyri, Héraðsskógar og Skógrækt ríkisins en aðrir þátttakendur koma frá Skotlandi og Finnlandi. Heildarkostnaður við verkefnið 2005 – 2007 er um 164 milljónir króna og íslenska þátttakan í verkefninu er um 12 % af honum.
- Northern Environment for Sustainable Tourism; potential of national parks and protected areas for rural development in the northern periphery (Nest). Verkefnið felst í að nýta til þróunar þau tækifæri sem felst í búsetu nálægt þjóðgördum eða verndarsvæðum. Íslenskir þátttakendur í verkefninu eru Háskóli Íslands og Háskólasetrið Höfn Hornafirði, Hornafjarðarbær, Skaftárhreppur og Þróunarstofa Austurlands. Aðrir þátttakendur koma frá Svíþjóð, Skotlandi og Finnlandi. Ísland leiðir verkefnið. Heildarkostnaður við verkefnið 2005–2007 er um 90 milljónir króna og íslenska þátttakan í verkefninu er 12 % af honum.
- Northern Coastal Experience (Norge). Verkefnið miðar að auknu samstarfi og samstarfsneti sjávarbyggða á svæði NPP en Kanada (Nýfundnaland) er einnig aðili að verkefninu. Áhersla verður m.a. á að efla ferðamennsku og menningarleg tengsl. Íslenskir aðilar að verkefninu eru Atvinnuþróunarfélög Norðurlands vestra og Þingeyinga, Byggðasafn Húnavetninga á Reykjum og Minjasafnið á Hnjóti í Vesturbyggð. Heildarupphæð verkefnisins 2004-7 er um 107 milljónir króna.
- Snow Magic. Með verkefninu er stefnt að því að þróa vörur, þjónustu og atburði sem varða ferðaþjónustu á vetrum, í nánum tengslum við menningu og sérstöðu einstakra svæða. Aðilar á nokkrum svæðum í Svíþjóð og Finnlandi eru þátttakendur í verkefninu auk Atvinnuþróunarfélags Þingeyinga og ferðaþjónustufyrirtækja við Mývatn. Heildarupphæð verkefnis frá 2004-7 er um 63 milljónir króna.
- Nature Based Tourism. Markmið verkefnisins er að þróa og efla frekari þekkingu á sviði náttúruvænnar ferðaþjónustu með ýmsum verkefnum s.s. tengslanetum, nýjum vörum og þjónustu. Atvinnuþróunarfélag Vestfjarða og Hólaskóli eru aðilar að verkefninu ásamt aðilum í Skotlandi, Noregi og Svíþjóð. Heildarfjármagn verkefnisins 2004-6 er um 130 milljónir króna.
- Young Entrepreneur Factory (YEF) er verkefni sem miðar að því að virkja unga frumkvöðla á norðurslóðum. Impra Nýsköpunarmiðstöð tekur þátt í verkefninu auk nokkurra atvinnuþróunarfélaga. Heildarfjármagn verkefnisins 2004-6 er um 80 milljónir króna. <http://www.yefactory.com>
- Usevenue. Verkefnið miðar að því að efla félags- og efnahagslegan styrk þeirra svæða sem það nær til með verkefnum sem miða að sköpun sjálfbærra verkefna og atburða. Verkefnið nær til Finnlands. Svíþjóðar, Skotlands og Íslands þar sem Ísafjarðarbær og Héraðsnefnd Snæfellsness eru aðilar að verkefninu. Heildarfjármagn verkefnisins er um 90 milljónir króna.
- Outdoor and Fast Food. Verkefnið er á sviði menningartengdrar ferðaþjónustu með áherslu á matarmenningu. Að verkefninu koma Háskólinn á Hólum í Hjaltadal, Iðntækni stofnun og Nýsköpunarmiðstöðin í Vestmannaeyjum.

- Integrate to Innovate (i2i). Markmið verkefnisins er að kortleggja og tengja saman staðbundin innlend og alþjóðleg tengslanet milli lítilla og meðalstórra fyrirtækja, háskóla og opinberra stofnana, skapa samskiptagrundvöll og auka skilning á gildi tengslaneta. Íslenskur þátttakandi í verkefninu er Þróunarstofa Austurlands.
- North Cod. Almenn þekkingarverkefni um eldi þorsks þ.m.t. framleiðsluaðferðir, stöðlun framleiðslu og fleiri þátta. Íslenski þátttakandi verkefnisins er IceCod Ltd.
- Elav. skipulagsverkefni innan skógræktar þar sem áhersla er lögð á viðtækari aðild hagsmunaaðila að skipulagsmálum greinarinnar. Íslenskur þátttakandi í verkefninu er Skógrækt ríkisins.

Áhersla 3. Uppbygging samfélaga

- Delivering Services in Remote and Rural Areas (Deserve). Verkefnið lýtur að þjónustu í dreifbýli með áherslu á að miðla upplýsingum um aðferðafræði og fyrirmyndir. Íslenski hlutinn lýtur að yfirlýsingu á þekkingu á rafrænum verkefnum í dreifbýli og því hvernig hægt er að bæta þjónustu á því sviði. Byggðastofnun er aðili að verkefninu en aðrir þátttakendur eru frá Skotlandi, Svíþjóð og Finnlandi. Heildarupphæð verkefnis frá 2004-7 er um 142 milljónir króna.
- Development by branding the trade mark (Brandr) er samstarfsverkefni fjögurra sveitarfélaga á norðurlöndum. Markmiðið er að skoða leiðir til markaðssetningar og ímyndarsköpunar sveitarfélaga t.d. með því að þróa „vörumerki“. Akureyrarbær tekur þátt í þessu verkefni. Heildarfjármagn verkefnisins 2004-6 er um 80 milljónir króna. www.brandr.net
- Small Town Networks. Miðar að sameiginlegri vinnu að stefnumótun sveitarfélaga. Þróunarstofa Austurlands tekur þátt í verkefninu ásamt nokkrum sveitarfélögum á Austurlandi. Heildarfjármagn verkefnisins 2003-5 er um 106 milljónir króna. www.smalltownnetworks.com
- Northern Maritime Corridor. Um samgöngur á sjó með með tilliti til breyttra áherslna í flutningastarfsemi, aukinna tenginga og sjóflutninga. Norður-Atlantsnefndin (NORA) er tengiliður í verkefninu. Heildarfjármagn verkefnisins 2003-5 er um 160 milljónir króna. www.northernmaritimecorridor.no/
- Safety at Sea. Á að vinna 2005-7. Um öryggismál sjófarenda í Norðurhöfum, sjálfvirk persónugreiningarkerfi, öryggismenningu, viðvörðunarkerfi farþegaskipa, framtíðarþróun og framtíðarsamstarf um öryggismál í siglingum. Þátttaka í verkefninu verður frá Skotlandi, Noregi, Færeyjum og Grænlandi auk Siglingastofnunar, Landhelgisgæslunnar og Háskóla Íslands. Heildarkostnaður við verkefnið er áætlaður um 54 milljónir króna. Íslenski kostnaðarhlutinn um 11 milljónir.
- SCRI in action. Verkefni sem er í framhaldi af fyrra verkefni, SCRI, og verður unnið 2005-6. Felur í sér vinnu með upplýsingar og tæki til atvinnuráðgjafar. Þátttakendur eru frá Noregi, Svíþjóð og Finnlandi auk Atvinnuþróunarsjóðs Suðurlands. Heildarkostnaður við verkefnið er áætlaður um 29 milljónir króna og íslenski kostnaðarhlutinn um 3 milljónir.
- The Amulance Transport and Services in the Rural Areas. Markmið verkefnisins er að setja fram tillögur hvernig best verður staðið að skipulagi sjúkraflutninga í dreifbýli. Þátttaka er frá Skotlandi og Svíþjóð auk FSA Háskólasjúkrahúsi á Akureyri og Sjúkraflutningaskólanum þar. Heildarkostnaður við verkefnið er áætlaður um 54 milljónir króna og íslenski kostnaðarhlutinn um 16 milljónir.
- SPN, Spatial Planning in the Northern Peripheral Regions. Markmiðið er að reyna og kanna skipulagsaðferð sem notuð er í ESB, Spatial Planning and Development. Þátttaka er frá Finnlandi, Svíþjóð og Skotlandi auk Íslands. Íslenski verkhlutinn verður samstarfsverkefni Byggðastofnunar og Skipulagsstofnunar. Gert er ráð fyrir aðild Færeyja, Grænlands og Noregs að hluta verksins. Heildarkostnaður við verkefnið er áætlaður um 151 milljón króna og íslenski kostnaðarhluturinn um 21 milljón.

6 Byggðastefna og aðgerðir í Evrópusambandinu

ESB er ríkjasamband sem hefur það meginmarkmið að efla samstöðu og samstarf ríkja Evrópu og stuðla að auknum hagvexti og velsæld. Yfirstjórn ESB fer með ýmsa málaflokka, en framkvæmd þeirra er oft á höndum einstakra ríkja eða svæða. Svæði ESB eru margbreytileg og uppbygging þeirra og tengsl oft flókin. Það stafar m.a. af stofnbreytingum atvinnulífsins, tækniframförum og aukinni samvinnu milli svæða. Víða eru rík og nútímavædd svæði í nábyli við fátæk og vanþróuð svæði. Mörg svæði einkennast af fjölbreytni og framþróun meðan önnur, einkum óaðgengileg jaðarsvæði, hafa dregist aftur úr. Meðal þeirra síðarnefndu má finna hefðbundin landbúnaðarsvæði þar sem fólki hefur fækkað mjög, þar sem er dulið atvinnuleysi og ófullnægjandi grunngerð, t.d. samgöngukerfi. Þá eru svæði sem byggt hafa á einhæfum iðnaði sem nú er í hnignun og það hefur leitt til mikils atvinnuleysis.

Eitt af aðalmarkmiðum Evrópusambandsins er að sporna við fólksfækkun á strjálbýlum svæðum. Svæðaþróun er því eitt af aðalverkefnum ESB og jöfnunaraðgerðir milli svæða eru þar mikilvægur þáttur. Einkunnarorðin eru samkeppnihæfni, samstarf og samstaða. Þriðjungur fjárveitinga ESB fer til svæðajöfnunaraðgerða. Markmiðið er að jafna samkeppnishæfni og lífskjör ólíkra svæða, stuðla að breyttum atvinnuháttum á svæðum með úreltan iðnað, sporna gegn svæðisbundnu atvinnuleysi, efla starfsmenntun á svæðum þar sem starfskunnátta íbúanna samsvarar ekki kröfum nútímafyrirtækja og styrkja sérlega strjálbýl svæði. Evrópusambandið hefur horfið frá því að stýra staðarvali stórra fyrirtækja með beinum styrkjum til þeirra, en mikil áhersla er lögð á eigið framtak á svæðunum, nýsköpun í atvinnuháttum og þróun lítilla og meðalstórra fyrirtækja. Þessar svæðajöfnunaraðgerðir byggjast að hluta til á aðgerðum ríkjanna sjálfra. Þau vinna sjálf sínar áætlanir og verða sjálf að fjármagna aðgerðir að hluta til.

ESB leggur áherslu á bættar samgöngur og bætt lífsgæði sem lið í eflingu atvinnuþróunar. Evrópusambandið hefur t.d. í auknum mæli tekið skipulags- og umhverfismál inn í stefnumörkun sína. Svæðastuðningur ESB kemur frá uppbyggingarsjóðum ESB (Structure Funds). Helmingur þessa fjármagns kemur frá svæðasjóðnum, 30% frá félagsmálasjóðnum og 20% frá landbúnaðar- og fiskveiðisjóðnum. Heildarfjármagn til svæðajöfnunaraðgerða á tímabilinu 1994–1999 er 145 milljarðar ECU, sem samsvarar um 12 þúsund milljörðum íslenskra króna. 90% svæðajöfnunaraðgerða renna til þriggja skilgreindra aðalmarkmiða.

Markmið 1: Stuðningur við skammt þróuð svæði og sérlega dreifbýl svæði. Skammt þróuð svæði teljast þau svæði þar sem verg þjóðarframleiðsla eða svæðisframleiðsla er undir 75% af meðaltali innan Evrópusambandsins. Þar er stutt við fjárfestingar í grunngerð, fjölbreytni atvinnulífs, þróun í landbúnaði og ferðaþjónustu, orkumál og fjarskiptatækni. Sérlega dreifbýl svæði eru til dæmis norðurhéruð Svíþjóðar og Finnlands. Þar er stutt við vöruþróun, nýja tækni, markaðssetningu, framleiðniaukningu, gæðaþróun, ferðaþjónustu, rannsóknir og þróunarsamstarf lítilla fyrirtækja, fjarskiptaþróun, upplýsingatækni og starfsmenntun. Tæp 20% af íbúum Evrópusambandsins búa á svæðum sem falla undir þennan flokk.

Markmið 2: Uppbygging og endurnýjun á svæðum með einhæft og staðnað atvinnumynstur, sem ekki heyrir undir markmið 1. Stutt er við endurnýjun iðnaðar, alþjóðavæðingu lítilla og meðalstórra fyrirtækja, stofnun nýrra fyrirtækja (einkum meðal kvenna), samstarf fyrirtækja og háskóla varðandi rannsóknar- og þróunarstarf, fjárfestingar, nýja tækni og vöruþróun, starfsþjálfun, ferðaþjónustu, náttúruvernd, sjálfbæra þróun, menningarmál og fjarskiptatækni. Tæp 18% af íbúum Evrópusambandsins búa á svæðum sem falla undir þennan flokk.

Markmið 3: Aðgerðir gegn langtíma atvinnuleysi, einkum ungmenna, áhersla lögð á endurmenntun starfsfólks í fyrirtækjum og bættu vinnutilhögun. Stutt er við starfsmenntun, leiðbeiningar og ráðgjöf, átaksmiðstöðvar og stofnun eigin fyrirtækja. Einnig er stutt við þróun vinnuskipulags, athuganir á þörfum starfsfólks og starfsmenntun á sviði vöruþróunar, upplýsingatækni og alþjóðavæðingu. Þetta markmið er ekki takmarkað við nein ákveðin svæði innan Evrópusambandsins eins og markmið 1 og 2.

6.1 Styrktaráætlanir og sjóðir

Samstarfsverkefni:

9% svæðajöfnunaraðgerða ESB renna til svonefndra samstarfsverkefna. Oftast er krafist samstarfs aðila frá tveimur eða fleiri ríkjum. Forgangsverkefni eru m.a. þróun landsbyggðar, einkum jaðarsvæða, atvinnuþróun, mannauðsþróun, vandamál vegna breyttra atvinnuhátta, vandamálasvæði í borgum og stofnbreyting á fiskveiðum. Þessi verkefni heyrir undir fjórar megináætlanir:

INTERREG miðar að samvinnu ríkja með aðliggjandi landamæri eða ríkja sem tengjast með hafsvæði. Stutt er við atvinnuþróun, menntun o.fl. Meðal verkefnaáætlana sem heyrir undir þessa áherslu eru ESDP, sem er sérstakt svæðaþróunarverkefni, og Norðurslóðaáætlunin NPP.

LEADER miðar að þróun viðkvæmra dreifbýlissvæða, einkum landbúnaðarsvæða. Unnið er að atvinnuþróun, einkum á sviði smáfyrirtækja, umhverfismála, þjónustu, ferðamála, menningar, lífsgæða o.fl. Stutt er við nýsköpunaraðgerðir, sem nýtast sem fyrirmynd fyrir önnur svæði, og myndað er samstarfsnet svæðanna.

EQUAL vinnur gegn hvers konar misrétti og ójöfnuði á vinnumarkaði.

URBAN snýr að félagslegum umbótum í borgum.

Tilraunaverkefni:

Um það bil 1% svæðajöfnunaraðgerða ESB renna til lítilla tilraunaverkefna á sviði nýsköpunar o.fl.:

Svæðasjóðurinn styrkir m.a. samstarf á sviði menningar, skipulagsmála, útbreiðslu tækni, menntunar, landbúnaðar og fiskveiða.

Félagsmálasjóðurinn styrkir m.a. verkefni á sviði almennrar menntunar, starfsmenntunar, vinnuskipulags, hreyfanleika starfsfólks og aðlögunar fólks sem fallið hefur út af vinnumarkaðinum.

Landbúnaðarsjóðurinn styður þróunarverkefni á landbúnaðarsvæðum.

Fiskveiðisjóðurinn styður nýsköpunarverkefni og rannsóknir á sviði sjávarútvegs.

6.2 Áherslur 2007-2013

Á tímabilinu 2007-2013 hefur verið samþykkt að verja um 336 milljörðum evra til byggðaaðgerða hjá Evrópusambandinu, um þriðjunggi heildarútgjalda sambandsins. Höfuðáhersla er á sjálfbært og samkeppnishæft þekkingarhagkerfi og evrópska efnahagsstefnu með ríka áherslu á aðgerðir á svæðum með erfiðleika í atvinnulífi. Áhersla er einnig á aukna valddreifingu og gagnsæja og hagkvæma framkvæmd aðgerða.

Þrjú sjóðir standa að fjármögnun flestra verkefna. Þeir eru:

- 1) Byggðaðróunarsjóður Evrópu (ERDF) er stærstur svokallaðra þróunarsjóða ESB. Meginhlutverk sjóðsins er að jafna efnahagslega stöðu svæða innan sambandsins með því að styrkja nýsköpunar- og uppbyggingarverkefni. Eins og hjá öðrum þróunarsjóðum ESB er gert ráð fyrir mótframlögum frá aðildarríkjunum og/eða sveitarstjórnnum.
- 2) Félagsmálasjóður Evrópu (ESF) gegnir mikilvægu hlutverki í atvinnumálastefnu Evrópusambandsins. Félagsmálasjóðurinn veitir fjármagni til baráttu gegn langtíma atvinnuleysi og brotthvarfi af atvinnumarkaði, til þjálfunar og endurmenntunar atvinnulausra og jöfnunar tækifæra kvenna og karla á atvinnumarkaði.
- 3) Aðlögunarsjóður Evrópu (Cohesion Fund (CF)) hafði það hlutverk að stuðla að uppbygging grunngerðar og styðja verkefni í þeim fjórum löndum sem töldust búa við lökust skilyrði á tímabilinu 2000-2006, þ.e. Írlandi, Portúgal, Spáni og Grikklandi. Meginhlutverk hans á næsta tímabili verður að styrkja grunngerð og aðstæður í nýju aðildarríkjunum. Settar verða nýjar reglur um verkefni sem ná yfir landamæri.

Að auki hafa tveir smærri sjóðir veitt byggðastuðning. Þeir eru:

Þróunar- og ábyrgðarsjóður evrópsks landbúnaðar, þróunarhluti, sem er ætlað að ýta undir hagræðingu í landbúnaði og að styrkja atvinnuþróunarverkefni í sveitum. Hinn hluti sjóðsins, svokallaður ábyrgðarhluti, er stærri í sniðum og um hann fer bróðurpartur styrkja til landbúnaðar í ESB. Þróunin hefur þó verið sú að meira stuðningsfé fer til hagræðingar og uppbyggingar en minna til framleiðslustyrkja.

Sjávarútvegssjóður ESB styrkir hagræðingu og uppbyggingu í sjávarútvegi í Evrópusambandinu. Sjóðurinn er minnstur svokallaðra þróunarsjóða.

Um 1% af fjárlögum ESB fer til reksturs sjávarútvegsstefnu sambandsins. Sú fjárhæð samsvarar um 0.0115% af vergri þjóðarframleiðslu aðildarríkjanna. Til viðbótar við það koma þó ýmis útgjöld aðildarríkjanna sjálfra. Sérstök áætlun, nefnd PESCA, hefur verið sett á laggirnar til að aðstoða þau svæði þar sem sjávarútvegur þarfnast mestar aðstoðar við hagræðingu

Byggt verður á þremur markmiðum, sem er ætlað að endurskapa evrópskt landslag í stækkuðu bandalagi, og taka mið af alþjóðavæðingu og þróunar þekkingarhagkerfisins. Markmiðin eru 1) samhæfing (convergence), 2) samkeppnishæfni og atvinnulíf (competitiveness and employment) og 3) svæðasamvinna (territorial cooperation). Þessum markmiðum er ætlað að taka við af Markmiðum (Objectives) 1, 2 og 3 á nágildandi áætlanatímabili.

Markmið 1: Samhæfing. Aðgerðir eru fjármagnaðar af ERDF, ESF og CF. Áherslu 1 er ætlað að örva þróun á vanþróuðum svæðum með því að fjárfesta í gunngerð og mannauði, nýsköpun og þekkingariðnaði og örva efnahagslegar og félagslegar breytingar, ásamt því að stuðla að verndun umhverfis og bættri stjórnsýslu. Svæði með minna en 75% af vergri landsframleiðslu (GDP) að meðaltali á íbúa af meðaltali Evrópusambandsins geta notið aðgerða samkvæmt Markmiði 1, einnig einstök svæði sem eftir stækkun sambandsins verða á mörkum þessa hlutfalls og nokkur jaðarsvæði t.d. eyjar. Svæði sem áður nutu stuðnings Aðlögunarsjóðsins (CF) og eru með minna en 90% af vergum þjóðartekjum að meðaltali á íbúa (GNI) Evrópusambandsins munu áfram njóta stuðnings úr CF. Markmið 1 fær samtals 264 milljarða evra og fara um 3/4 hlutar framlaganna til svæða með lága verga landsframleiðslu (GDP).

Markmið 2: Samkeppnishæfni og atvinnulíf. Aðgerðir eru fjármagnaðar af ERDF og ESF. ERDF-verkefnum er ætlað að auka samkeppnishæfni með því að stuðla að efnahagslegum og félagslegum breytingum og styðja nýsköpun, þekkingarsamfélagið, frumkvöðlastarf, náttúruvernd og takmarka áhættu. Með ESF-verkefnum á að aðstoða starfsfólk og fyrirtæki við að mæta breytingum á vinnumarkaði og stuðla að slíkum breytingum. Markmiðið nær til allra svæða sem falla ekki undir Markmið 1. Svæði sem féllu undir eldra Markmið 1 (Objective 1 á tímabilinu 2000-2006) fá sérstök lækkandi aðlögunarframlög fram til ársins 2013. Framlög í Markmið 2 verða 57,9 milljarðar evra og fara um 83% til svæða sem ekki voru á Markmiðssvæði 1 árin 2000-2006 en um 16% til aðlögunarsvæðanna.

Markmið 3: Svæðasamvinna. Aðgerðir eru fjármagnaðar af ERDF. Markmiðið á sér rætur í Interreg verkefnum tímabilsins 2000-2006. Verkefnunum er ætlað að styrkja samvinnu á þremur stigum sem eru samvinna yfir landamæri, fjölþjóðleg samvinna og netkerfi um samvinnu og þekkingaryfirfærslu. Samstarfsverkefni yfir landamæri geta náð til svæða beggja vegna landamæra og svæða sem liggja að sjó. Framlög til Markmiðs 3 verða 13,2 milljarðar evra.

6.3 Svæðaeinkenni og aukinn kostnaðarhluti

Stækkun ESB mun leiða af sér að margar viðmiðanir breytast á næsta starfstímabili Urban-áætlunarinnar. Tilgangur með áætluninni er að stuðla að félagslegum umbótum í borgum, t.d. menntun ungs og fólks án atvinnu.

Á næsta tímabili mun sérstakt tillit verða tekið til borga og bæja sem notið hafa stuðnings við endurnýjun samkvæmt URBAN-áætluninni og horft til dreifbýlla svæða og svæða sem eru háð fiskveiðum. Einnig mun verða tekið tillit til eyja og strjálbýlla svæða sem áður nutu stuðnings frá Markmiði 1 til skammt þróaðra svæða og sérlega dreifbýlla svæða á árunum 2000-2006.

Kostnaðarhlutur ESB mun nema að lágmarki 20% í einstökum verkefnum en getur orðið mun hærri og allt að 85% á svæðum sem heyra undir Aðlögunarsjóðinn (CF),

75% á svæðum sem heyra undir Samhæfingaráhersluna og allt að 50% á svæðum sem heyra undir Samkeppnishæfniáhersluna. Hámark kostnaðarhluta samkvæmt markmiðinu um svæðasamvinnu verður 75%. Miðað er við 50% viðbótarkostnað fyrir jaðarsvæði (outermost regions) og allt að 85% fyrir rekstrarframlög á jaðarsvæðum. Að auki hafa verið gerðar tillögur um nokkur sérákvæði fyrir enn aukin framlög til jaðarsvæða og eru þau helstu á bilinu 5-10% og gilda þau einkum fyrir norðlæg strjálbýl svæði. Hámark kostnaðarhluta sambandsins myndi með þessum viðbótarframlögum geta numið 60%.

6.4 Um ESDP og ESPON

Mikil áhersla hefur verið á byggðamál í starfi Evrópusambandsins og að með byggðapróun myndist skilvirk svæði án tillits til landamæra. Evrópusambandið hefur samþykkt stefnu sem rannar inn framtíðaráherslur þess um skipulag og byggðapróun (European Spatial Development Perspective), ESDP. Aðdraganda að ESDP má rekja til umræðna á sjöunda áratug síðustu aldar en stefnan var þó ekki samþykkt fyrr en í aldarlok. Stefnt er að stöðugleika og sjálfbærni í byggðapróun til þess að ná þremur höfuðmarkmiðum Evrópusambandsins,

- efnahagslegri og félagslegri aðlögun,
- varðveislu og stjórnun náttúruauðlinda og menningararfs,
- jafnari samkeppnishæfni svæða.

ESDP er ekki bindandi samþykkt um miðstýrða áætlanagerð frá Brussel, heldur hentugur rammi um áherslur fyrir hin ýmsu starfssvið eða geira Evrópusambandsins, einstakra ríkja, landshluta og sveitarfélaga til þess að ná jafnri og sjálfbærri þróun. ESDP hvetur til samstarfs yfir landamæri og hefur leitt til áætlanagerðar á hinum ýmsu stjórnsýslustigum, "Spatial Planning and Development". Leitast er við að samþætta skipulag byggða og bæja, samgöngur og þróunaráætlanir á grundvelli ESPD í þeim tilgangi að jafna aðstæður og samkeppnishæfni og nálgast sjálfbæra þróun. Á Íslandi má t.d. greina áhrif í Skipulagslögum, þar sem nú er kvatt á um mat á umhverfisáhrifum skipulagstillagna og skráningu fornleifa, í lögum um mat á umhverfisáhrifum framkvæmda og raunar má líka greina áhrif í Byggðaaætlun 2002-2005.

Áherslur ESDP verða grundvöllur til fjárveitinga úr þróunarsjóðum Evrópusambandsins og stuðningur kemur fram við verkefni og stofnanir. Á Evrópusambandsstigi er þannig gert ráð fyrir

- rannsóknir á framkvæmd og áhrifum stefnunnar á byggð og skilvirkni,
- samstarfi við fjölbjóðlegar stofnanir til þess að setja framkvæmdina í stærra samhengi,
- aðgerðum til þess að safna og skiptast á samanburðarhæfum upplýsingum um þau atriði sem mestu skipta fyrir áætlanagerð á grundvelli ESDP,
- miðlægri stofnun, European Spatial Planning Observation Network, ESPON, til þess að fylgjast með þróun svæða, verða samstarfsvettvangur evrópskra stofnana sem rannsaka byggðapróun og styðja stefnumótun á sviði byggðamála.

Á milliríkjastigi innan sambandsins er gert ráð fyrir

- stuðningi frá Interreg III-áætluninni,
- stuðningi við samstarf, einkum yfir landamæri og við þriðja land, utan ESB.

Á ríkisstigi er gert ráð fyrir

- að ríkisstjórnir auki áherslu á byggða- og skilvirknisáætlanir,

- upplýsi almenning um hið evrópska samstarf á þessu sviði.

Á landshluta- og sveitarstjórnastigi er gert ráð fyrir

- víðtækara samstarfi yfir landamæri t.d. um áætlanir um byggðapróun, skipulag landnotkunar, umferðarkerfi, sjálfbæra þróun landbúnaðarhéraða, áætlanir um uppbyggingu á náttúru- og menningararfinum og bæjanetum eða –klösum með tilliti til þéttbýlisþróunar.

Þeirri miðlægu stofnun sem sett var á laggirnar með ESDP var fundinn staður í Luxemburg og nefnd European Spatial Planning Observation Network, ESPON. Stofnunin er þó kannski frekar samstarfsvettvangur því stofnanir um alla Evrópu hafa unnið saman að miklum rannsóknarverkefnum samkvæmt starfsáætlun um ESPON, sem nær yfir tímabilið 2000-2006. Starfið hófst raunar fyrst 2002 að undangengnu undirbúningstímabili. Starfsáætlunin er ein af áætlunum Interreg III og þykir þegar hafa skilað svo miklu að fyrir liggur að ákveða annað starfstímabil, frá 2007 til 2013.

“ESPON-svæðið” nær yfir ESB-löndin 25, umsóknarlöndin Búlgaríu og Rúmeníu, Sviss og Noreg en Ísland hefur ekki verið með í þessu samstarfi.

Rannsóknahópar sem vinna verkefni á vegum ESPON þurfa hver og einn að hafa þátttakendur frá minnst þrem löndum en margir hafa mun víðtækari þátttöku. Á þessu starfstímabili er unnið að 26 verkefnum með aðild á annað hundrað stofnana víðs vegar um Evrópu. Með starfinu eru að safnast og verða aðgengilegar miklar og samanburðarhæfar upplýsingar um aðstæður og einkenni einstakra svæða í Evrópu. Eitt af einkennum ESPON-rannsókna er að margar upplýsingar, greiningar og niðurstöður eru settar fram á uppdráttum, rafrænum kortum sem auðveldar yfirsýn og samanburð.

Rannsóknarverkefni á vegum ESPON eru hagnýtar rannsóknir og eiga að þjóna þremur markmiðum,

- 1) að auka þekkingu um landrænar og samfélagslegar aðstæður í Evrópu,
- 2) að styrkja grundvöll fyrir stefnumörkun (á Evrópsku stigi, ríkisstigi, landshlutastigi),
- 3) að styrkja þverfaglegt, evrópskt umhverfi fyrir rannsóknir á málum sem varða land og samfélag.

Skipta má ESPON-verkefnum í fjóra áhersluflokka:

Áhersla 1: Efnisflokkarannsóknir. Rannsóknir á grundvelli víðtækrar upplýsingaöflunar á áhrifum stórfelldra breytinga á byggðapróun með hliðsjón af formgerð byggðar og staðsetningu borga.

Áhersla 2: Rannsóknir á áhrifum stefnumörkunar. Rannsóknir á grundvelli víðtækrar upplýsingaöflunar á byggðáhrifum af stefnu Evrópusambandsins á ýmsum starfssviðum þess, á stefnu aðildarríkja fyrir byggðir og mismunandi gerðir samfélaga.

Áhersla 3: Þverunar- og samhæfingarrannsóknir sem lykilatriði. Árangursmat á öðrum rannsóknum með tilliti til samþættra niðurstaðna s.s. mælinga og upplýsinga, formgerðar svæða, byggðapróunarskilyrða og niðurstaðna um byggðapróun.

Áhersla 4: Vísindaleg upplýsingasamantekt og netsamstarf til þess að finna samvirkni milli ESB-styrkja og ríkisstyrkja til rannsókna og rannsóknagetu.

7 Byggðaáætlanir í Kaliforníu

Byggðastefna og byggðaþróun í Bandaríkjunum hafa vakið verulega athygli á undanförunum árum. Fæstir tengja þá hagþróun, sem á sér stað þar í landi, við byggðaaðgerðir, en málaflokkurinn er engu að síður umfangsmikill í mörgum ríkjum Bandaríkjanna. Byggðaaðgerðir í Kaliforníu eru nýlegt fyrirbæri. Íbúafjöldi hefur vaxið ört og fjölgaði t.d. um 1,4 milljónir á síðasta áratug 20. aldar. Íbúar eru um 34 milljónir og búist er við að þeim fjölgi um 20 milljónir á næstu 15 árum. Svæðið byggir á miklum mannauði og náttúrugæðum. Nefna má Silicondalinn, sem er miðstöð þróunar í tölvuheiminum, Biotechströndina í San Diego og geysistöran líffræðiklasa í San Fransisco. Í fylkinu er miðstöð skemmtiðnaðar og þar er að finna stærsta landbúnaðarhérað í Bandaríkjunum ef tekið er mið af fjölbreytileika framleiðslunnar.

Kalifornía hefur staðið framarlega í umhverfismálum og hefur t.d. miðað löggjöf sína við Kyoto samninginn auk þess að byggja mjög á endurnýjanlegum orkugjöfum. Stjórnvöld hafa í raun fylgt viðskiptalífinu eftir með sinni uppbyggingu og áherslum. Þannig fylgdu ákvarðanir í opinberum framkvæmdum í kjölfar þess að tæknigeiri tölviðnaðarins tók að byggjast upp í Silikondalnum í nágrenni háskólarannsóknar. Hliðstæð uppbygging hefur orðið í Los Angeles og San Diego í öðrum greinum.

Áhersla hefur verið lögð á valddreifingu og miðast byggðaáætlanir við ákveðna skiptingu fylkisins í undirsvæði og eru aðferðir áætlunargerðar meira áberandi í fylkinu en víða annars staðar í Bandaríkjunum þar sem aðgerðir (action) er talin mikilvægasta aðferðafræðin.

Megináhersla er á það sem hefur verið kallað hin þrjú e, þ.e. hagkvæmni (economy), umhverfi (environment) og félagslegt jafnræði (social equality). Þessi atriði eru undirstaða aðferðar sem er kölluð smart growth og þýða mætti sem snjall vöxtur. Þetta þýðir í raun að allar framkvæmdir þurfa að standast ákveðna hagkvæmni innan borgarsvæðis. Í öðru lagi þurfa framkvæmdir að fullnægja markmiðum um umhverfisvernd. Í þriðja lagi er horft til hagkvæmni aðgerða fyrir hagkerfið og hvernig aðgerðir varða félagslegt réttlæti. Hið opinbera reynir síðan að stuðla að því að þessum markmiðum sé náð t.d. með uppbyggingu samgöngumannvirkja og annarrar grunngerðar.

Áhersla í snjöllum vexti er lögð á að samhæfa fjölgun starfa á vinnumarkaði og framboð af nýju húsnæði með það að markmiði að íbúðarhúsnæði henti samsetningu vinnuafslins og að draga úr þörf fyrir umferð um langar vegalengdir. Endurbygging eldri

miðbæjarkjarna er einnig eitt af markmiðum snjalls vaxtar og verndun náttúrugæða annað, enda eru gæði umhverfis hluti þess lífsstíls sem vilji íbúa standur til. Í fylkinu er lögð mikil áhersla á jafnræði kynþátta, en töluverður meirihluti íbúafjölgunar er vegna fólks af latneskum uppruna, þ.e. frá Mið- og Suður-Ameríku.

Klasamyndun hefur haft mikil áhrif á byggðapróun Kaliforníu og orðið fyrirmynd aðgerða víða annars staðar t.d. í Finnlandi. Í Silicondalnum sunnan við San Francisco starfa nú yfir 7.000 hátæknifyrirtæki, mörg vel þekkt um allan heim. Starfsemi þeirra hefur fylgt mikil þörf fyrir íbúðabygð, uppbyggingu þjónustu og samgöngumannvirkja og áhersla verið á samhæfandi skipulagsaðferðir.

Heimildaskrá

Í þessu yfirliti yfir ástand og horfur, byggðaaætlanir og byggðaaðgerðir, hefur víða verið leitað fanga, gögn og viðhorf túlkuð og metin með hliðsjón af öðrum. Því var sá kostur valinn að hafa ekki beinar tilvitnanir í texta heldur taka saman skrá yfir helstu rit og aðrar heimildir sem byggt er á ásamt ítarefni.

Álitsgerð um samkeppnisumhverfi í landbúnaði og stöðu búvöruframl. gagnvart samkeppnislögum, 2004. Byggðarannsóknarstofnun og Hagfræðistofnun Háskóla Íslands. *Fólk og fyrirtæki. Um búsetu og starfsskilyrði á landsbyggðinni*, 2003.

Byggðastofnun, *Breyttar áherslur í byggðamálum*, 1994.

Byggðastofnun, svæðisbundnar byggðaaætlanir.

Byggðastofnun, *Tillögur að skilgreiningu sauðfjársvæða ásamt reglum um úthlutun andvirðis beingreiðslna af 7.500 ærgildum*.

Búnaðarþing 2002, *Ályktun (síðari u.) Byggðamál*.

Byplan nr. 1, 2005

Bæjarstjórn Garðabæjar, Aðalskipulag Garðabæjar 2004-2016, drög, heimasíða www.gardabaer.is

Bæjarskipulag Kópavogs, Aðalskipulag Kópavogs 2000-2012, 2002, heimasíðu www.kopavogur.is

Castells, M. *Rise of the network society*, 2000.

De Jong, G. F. *Expectations, gender and norms in migration decision-making*. *Population Studies*. 54, 2000, 307-319.

Effekter af utlokalisering av statlige arbeidsplasser, Rogaland 2004.

European Spatial Development Perspective, ESDP, skýrslur á heimasíðu http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/som_en.htm

European Spatial Planning Observation Network, ESPON, skýrslur og starfsáætlanir á heimasíðu www.espon.lu

Ferðamálaráð Íslands, *Auðlindin Ísland. Ferðapjónustusvæði*, 2002.

Ferðamálaráð Íslands, *Ferðafréttir* 1.tbl. 2004.

Tal Finney, *Proceedings from an International Conference on Territorial Development*, Paris 2003.

Forsætisráðuneytið, *Auðlind í allra þágu. Stefna ríkisstjórnarinnar um upplýsingasamfélagið 2004-2007*.

Gerður G. Óskarsdóttir. *The forgotten half: Comparison of dropouts and graduates in their early work experience*, 1995.

Gerður G. Óskarsdóttir. *Frá skóla til atvinnulífs: Rannsókn á tengslum menntunar og starfs*, 2000.

Guðbjörg Linda Rafnsdóttir. *Íslenskur sjávarútvegur við aldahvörf. Félagfræðilegur sjónarhóll. Íslensk félagsfræði: Landnám alþjóðlegrar fræðigreinar*, 2004.

Hagfræðistofnun Háskóla Íslands, *Haustskýrsla 2002, Byggðir og búseta. Þéttbýlismyndun á Íslandi*.

Hagfræðistofnun Háskóla Íslands, *Flug og ferðapjónusta á Íslandi, Skýrsla nr. C03:07*

Hagstofa Íslands, *hagtölur*.

Hagstofa Íslands: *Landshagir*, 2004.

Hagtíðindi, *Konur og karlar 2004*, 2004, 1 og 40-41.

- Hagtíðindi, *Fyrirtæki og umsvif*, 16. febrúar 2004.
- IBM Business Consulting Services, *Úttekt á verkefninu um íslenska upplýsingasamfélagið*. Unnið fyrir forsætisráðuneytið, 2002.
- Ingi Rúnar Eðvaldsson. *Háskólamenntun og búseta: Rannsókn á áhrifum háskólamenntunar á búsetuþróun á Íslandi*, 2000.
- Iðnaðar- og viðskiptaráðherra, *Meginstefnumið iðnaðar- og viðskiptaráðherra árin 2004-2007*, 2004.
- Iðnaðar- og viðskiptaráðherra, *Skýrsla um framvindu byggðaáætlunar fyrir árin 2002-2005*. Lögð fyrir Alþingi á 131. löggjafarþingi 2004-2005.
- Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytið, *Byggðaáætlun 2002-2005 með tilheyrandi aðgerðatillögum*.
- Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytið, *Þróun byggðar á grundvelli þekkingar og nýsköpunar*.
- Indenrigs- og Sundhedsministeriet, Regionalpolitik og Regionernes konkurrenceevne, á heimasíðu www.im.dk
- Institutet för tillväxtpolitiska studier, *Boendeflyttare och jobbflyttare - orsaker och drivkraft till nya flyttemönster i det postindustriella samhället, Arbetsrapport*. 2004.
- Ívar Jónsson og Vífill Karlsson. *Borgarbyggð og Bifröst – Sambúð háskóla og byggðalags*, 2002.
- Journal of NordRegio, júní 2002, september 2003, desember 2003, mars 2004, september 2004,
- Jón Torfi Jónasson. *Vöxtur menntunar á Íslandi og tengsl hennar við atvinnulífið*, 1992.
- Landbúnaðarráðuneytið, Lög og reglugerðir Nr. 910/2003
- Landbúnaðarráðuneytið, Lög og reglugerðir Nr. 967/2003
- Landbúnaðarráðuneytið, Samningur um framleiðslu sauðfjárafurða. 13.03.2000.
- Landbúnaðarráðuneytið, Tillögur og greinagerðir “grænmetisnefndar” til landbúnaðarráðherra, 2002.
- Landbúnaðarráðuneytið, *Úttekt á lífskjörum bænda í hefðbundnum landbúnaði 1989–1996*, 1998.
- Landvernd, *Rammaáætlun um nýtingu vatnsafls og jarðvarma. Meginforsendur*.
- Nora, heimasíða www.nora.fo
- Nordisk InnovationsCenter, heimasíða, www.nordicinnovation.net/
- Nordregio og Ministry of Environment Forest and Nature Agency, Denmark, *Regional planning in Finland, Iceland, Norway and Sweden, Working paper*, 2004.
- Nordregio, heimasíða, www.nordregio.se
- Norðurlóðaáætlunin Interreg III B, heimasíða, www.northernperiphery.net
- Norræna ráðherranefndin, *Kommunala utjámningssystem i Norden*, 2001.
- Magnús Oddsson, *Umfang ferðaþjónustu*. Erindi haldið á ráðstefnu Flugstöðvar Leifs Eiríkssonar 29. apríl 2004.
- Reskin og Padavic, I. *Women and men at work*, 1994.
- Ríkisendurskoðun, *Skógrækt*, 2004.
- Samgönguráðherra, *Ræða á ferðamálaráðstefnu* 14. október 2004.
- Samgönguráðherra, *Tillaga til þingsályktunar um ferðamálaáætlun 2006-2015*.
- Samgönguráðuneytið, *Fjarskiptaáætlun fyrir árin 2005-2010*, Drög til kynningar 2004.
- Samgönguráðuneytið, *Frumvarp til laga um skipan ferðamála*, 2004.
- Samgönguráðuneytið, *Íslensk ferðaþjónusta. Framtíðarsýn*, 2003.
- Samtök iðnaðarinnar, *Hátækniíðnaður*, drög lögð fram á Iðnþingi 18. mars 2005-08-30 SI
- Samvinnunefnd um svæðisskipulag höfuðborgarsvæðisins, *Svæðisskipulag höfuðborgarsvæðisins 2001-2024, Fylgirit 2, Skipulagstölur*, 2002.
- Seyfrit, C.L. og Lawrence C. H. *Who will leave? Oil migration and Scottis island youth. Society and Natural Resources*, 1992, 5, 263-276.
- Sigríður Elín Þórðardóttir, *Bleikur og blár vinnumarkaður*. 2000, BA ritgerð, HÍ.
- Sjávarútvegsráðuneytið, *Djúpið*, 5 tbl. 2004.
- Sjávarútvegsráðuneytið, 5 ára áttak til að auka verðmæti sjávarfangs.
- Sjávarútvegsráðuneytið, *Sjávarútvegurinn í tölum 2004*.
- Sjófn Sigurgísladóttir, *Stefna og hlutverk Rf, Rannsóknir á Norðurlandi*, 2004.
- Smart growth, www.abag.ca.gov./planning/smartgrowth, 2005
- Stefán Ólafsson, Búseta á Íslandi. *Rannsókn á orsökum búferlaflutninga*, 1997.
- Stefán Ólafsson, *Kísildalur – Leiðarljós Íslands inn í þekkingarhagkerfi. Rannsóknir í félagsvísindum V*, 2004, 243-259.
- Tilskipun Evrópuþingsins og ráðsins 2001/42/EB, 27. júní 2001 um mat á áhrifum tiltekinna skipulags- og framkvæmdaáætlana á umhverfið.

Utarríkisráðuneytið, *Horft til framtíðar*, 2002.

Valdimar Ingi Gunnarsson, *Staða og framtíðaráform í íslensku fiskeldi*, 2004.

Vaxtarsamningur Eyjafjarðarsvæðis mars 2004, Vísbending, 6. tölublað 2004.

Vísbending, 51. tölublað 2004.

Vottunarstofan Tún, *Lífræn byggðaðróun. Nýr kostur í íslenskum byggðamálum*, drög 2004.

Ifor Williams, *Developing Clusters*, 2003

Þór Sigfússon, *Landnám. Útrás íslenskra fyrirtækja*, 2000

Þóroddur Bjarnason, *Leiðin að heiman.... Forspárgildi viðhorfa unglunga fyrir búsetuþróun á Íslandi.*

Rannsóknir í Félagsvísindum V. 2004, 303-312.

127. löggjafarþing 2001-2002 Þskj. 843-538.mál, *Tillaga til þingsályktunar*

130. löggjafarþing 2003-2004 Þskj. 742-291.mál, *Svar*

131.löggjafarþing 2004-2005 Þskj. 218 -216 mál, *Skýrsla*